

SADRŽAJ

Pjesništvo	
IVANA ČAGALJ	Splitsko pjesništvo u dvijetisućitima 1
PANORAMA SPLITSKOG PJESNIŠTVA U DVIJETISUĆITIMA (izabrala I. Čagalj)	4
* * *	Podaci o pjesnicima 56
Sedamsto godina Splitskog statuta	
TOMISLAV RAUKAR	Srednjovjekovni Split i Percevalov statut iz 1312. godine 59
ŽELJKO RADIĆ	Splitski statut iz 1312. godine između prošlosti i suvremenosti 68
Drama	
VANČA KLJAKOVIĆ	Sedan smrtni grija 81
JASEN BOKO	Bilješka priređivača 103
Prijevod	
GRYTZKO MASCIONI	Umornoj lisici i rep smeta (prevela T. Čale) 105
Studije, rasprave, eseji	
ANTONIJA EREMUT	<i>Dubrovačka trilogija</i> Iva Vojnovića kao triptih . . . 140
LJILJANA AVIROVIĆ	Politika naziva hrvatskoga jezika u Italiji (1910.-2010.). Stogodišnja zabluda ili naš nemar? 147
Prikazi, recenzije, osvrti	
JADRANKA NERALIĆ	Radoslav Bužančić, <i>Nikola Ivanov Firentinac i trogirski renovatio urbis</i> 152
NICOLETTA RUSSOTTI BABIĆ	Talijanski odjeci Tomasovićeve Tassa 158
* * *	Kronika Književnoga kruga Split. 161
* * *	Sadržaj LIX. godišta <i>Mogućnosti</i> 163

Uređuju

JOSIP BELAMARIĆ, HRVOJE ČULIĆ, IGOR FISKOVIĆ,
BRATISLAV LUČIN, PETAR OPAČIĆ

Izdavač: Književni krug Split — Uredništvo i uprava: Ispod ure 3/I, 21000 Split — p. p. 567 — Telefoni: 361-081, 344-711, 360-102 — Internet stranica: www.knjizevni-krug.hr — E-mail: knjizevni-krug-split@st.t-com.hr — Odgovorni urednik: Petar Opačić — Uredništvo prima ponedjeljkom i četvrtkom od 9 do 11 sati — Godišnja pretplata 80 kn (za ustanove 160 kn), za inozemstvo \$ 50, odnosno odgovarajuća protuvrijednost u drugoj valuti — Cijena pojedinačnom broju 11, dvobroju 22, trobroju 33 kn. U cijenu je uračunat PDV — Ziro račun kod Zagrebačke banke 2360000-1101462559 — Devizni račun kod HVB Splitske banke d.d. Split HR2223300031100108802 — Rukopisi se ne vraćaju — Dizajn: Neven Šegvić (1953) — Redizajn: Boris Ljubičić (1993) — Računalni slog: Književni krug Split — Tisak: Tiskara »Dalmacija-papir« Split
Sukladno Zakonu o medijima (Narodne novine 59/04.) izjavljujemo da su tijekom 2011. godine tiskana 4 trobroja časopisa *Mogućnosti* (1-3, 4-6, 7-9 i 10-12), svaki u nakladi od 700 primjeraka.

SPLITSKO PJSNIŠTVO U DVIJETISUĆITIMA

Ivana Čagalj

Ni u teoretskom promišljanju niti u konkretnom izboru pjesama u obliku književnih prikaza ili panorama nije moguće svesti pod zajednički nazivnik ono što se na splitskoj književnoj sceni posljednjih desetak godina počelo događati. Mješavina stilova, tema i poetskih izričaja odgovara upravo mješavini profesija i nazora novijih, splitskih autora. Atribute »noviji« i »splitski« svakako je uputno shvatiti tek kao uvjetno rečene, jer se na sljedećim stranicama nalazi poezija trideset petero pjesnikinja i pjesnika, od kojih su neki već godinama sastavni dio hrvatske književne scene, a neki uopće ne dolaze iz Splita ili su, slijedom različitih okolnosti, svoj književni rad nastavili u drugim gradovima.

Naime, pri sastavljanju ove panorame, kao osnovni kriterij uzela sam estetsku vrijednost izabranih pjesama, a kad god je to bilo moguće, nastojala sam se držati sljedećih smjernica: 1. da su uvršteni autori na poseban način obilježili splitsku poetsku scenu u ovom stoljeću (bilo time što su im zbirke nagrađene, ili redovitim pojavljivanjem u splitskoj književnoj periodici, ili sudjelovanjem na književnim večerima i natječajima, ili radom u književnim udrugama); 2. da su rođeni u drugoj polovici prošlog stoljeća; 3. da su izabrane pjesme objavljene u razdoblju od 2000. do 2012. u tiskanom ili elektroničkom formatu, ili da se objava očekuje do kraja ove godine. Drugim riječima, nastojala sam dati što više prostora pjesnicima koji su bili aktivni posljednjih godina te onima koji su mlađi ili po godinama ili po pjesničkom stažu. Nisam se vodila kriterijem afirmiranosti autora ni brojem oknjiženih naslova, pa ipak na idućim stranicama nalaze se i imena koja su splitsku poetsku scenu obilježila i u razdoblju puno dužem od onog koje sam kao kriterij postavila. Tako su uvrštene i pjesme **Drage Štambuka**, čiji je prvijenac izašao davne 1974., ali i pjesme **Joška Armande**, **Jakše Fiamenga** i **Joška Božanića** – trojice autora koji ne zadovoljavaju drugi po redu gore navedeni kriterij, budući da su rođeni prije 1950. godine.

Nadalje, panorama nudi i po nekoliko reprezentativnih pjesama autora koji su godinama uređivali i/ili objavljivali radove u časopisu studenata Filozofskog fakulteta u Splitu *The Split Mind*, kao i u listu Sveučilišta u Splitu *Universitas*. Zastupljeni su i pjesnici okupljeni oko književnih večeri Rječilište i Bookara te Udruge za promicanje

eksperimentalne umjetnosti DADAnti. Značajno je istaknuti i to da je većina ovdje uvrštenih pjesnika u prošlom desetljeću osvojila bar po jednu nagradu za poeziju. Neke od nagrada navedene su u kratkim biobibliografskim podacima koji se nalaze na kraju ove panorame.

Širok je raspon tema i stilova zastupljenih na splitskoj književnoj sceni. U poeziji spomenutih autora – među kojima su studenti, profesori, knjižničari, prevoditelji, novinari, bankari, zubari, slobodni umjetnici, inženjeri – nije lako pronaći jedan zajednički topus; priroda, aktualna politička situacija, duhovnost, ženska strana svijeta, *ars poetica*, problem jezika, ljubav, smrt, prolaznost, tijelo, život u studentskom domu, vožnja splitskim autobusima, kalete, traženje sebe u gradu i grada u sebi – sve to nerijetko isprepletano s postmodernističkom grozničavošću i nadrealnim prikazima, ponekad uz korištenje kompjuterskih ili tabu izraza, što dolazi do izražaja u pjesmama **Vlade Bulića**, primjerice. Ako uzmemo u obzir tvrdnju Tonka Maroevića¹ da je u razdoblju od 1970-ih do 1990-ih popustila snaga diktata zajednice i da se u poeziji osjeti prijelaz s kolektivismom na individualizam, a rat tijekom devedesetih barem donekle utječe na ponovan razvoj kolektivnog u pjesništvu, onda bismo mogli reći da u dvijetisućitima osjećamo kako komunikativnost poprima neku novu patinu. Lirski subjekt često je zaokupljen samim sobom, vlastitom prošlošću i vlastitom percepcijom (ovo potonje posebno dolazi do izražaja u odabranim pjesmama **Marka Pogačara** gdje se stalno nanovo uspostavlja veza subjekta i predmeta), ali lirski subjekt, baš kao ni pjesnik sam, ne može izbjeći utjecaju jedinstvenosti kroz medije. I dalje smo u dobu, riječima Waltera J. Onga, »druge usmenosti« (engl. *second orality*),² kada mediji ne samo diktiraju zbilju nego i književna djela nastaju u elektroničkom formatu, bilo da je riječ o zbirkama objavljenima na *web*-stranicama, ili jednostavno o pdf-formatu, u kojem se svaka knjiga pojavi prije samog tiskanja. U dobu smo koje odiše i usmenošću, i tiskanjem, i digitaliziranjem. Pluralizmom. I u takvu dobu nalaze se i stvaraju ovdje predstavljeni pjesnici. Nova komunikativnost, koju Maroević ističe, veliku ulogu, čini se, namijenila je pjesniku: »Nije li prorok, pjesnik je bar posrednik, primatelj, slušač, govornik, odašiljač... i već prema tome. U svakom slučaju: medij«.³ Pjesnik je tako u dvijetisućitima, dakle 10-ak godina nakon ove Maroevićeve tvrdnje, još više svjestan povijesnosti, aktualne politike i društva, ali on ne bježi od stvarnosti, čak ni onda kad je njegova poezija bez ikakve društvene funkcije. Naprotiv, on gradi, odnosno nadograđuje ne jedan, nego bezbroj poetskih svjetova, on povijest ne dokida, niti s njom raskida, nego je koristi kao poticaj umjetničkom stvaranju i redefiniranju onog opće poznatog, kao što se možda najbolje vidi na primjeru pjesama **Gordane Benić**. S druge strane, neki autori izravniji su u svom političko-društvenom podrivanju, dakako s velikom dozom sarkazma i ironije, kao što je to slučaj s dvama feralovcima, **Borisom Dežulovićem** i **Predragom Lucićem**. U svakom slučaju, pjesme su birane neovisno o stilu i temi, a

¹ Usp. Maroević, Tonko. *Uskličnici. Antologija hrvatskog pjesništva 1971. – 1995*. Zagreb: HSN, 1996., I. – X.

² Usp. Ong, Walter J. *Orality and Literacy*. New York: Routledge, 2002.

³ Maroević, *ibid.*, III.

naglasak sam stavila na recentnije stihove pa su, između ostalog, uvrštene i pjesme iz netom objavljenih zbirki **Olje Savičević Ivančević, Marija Glavaša i Roberta Perišića.**

Na kraju, bitno je napomenuti da ni ovo kratko promišljanje ni splitska poetska panorama svakako nisu zatvoren sustav, izbor je uvijek nezavršen proces, baš kao i čitanje samo. A stranica je uvijek premalo da bi se uvrstila sva ona imena koja to zaslužuju. Želim naglasiti kako mi nakana pri sastavljanju panorame nije bila dati nešto zaokruženo, konačno, već ponuditi jedan mogući pogled na suvremenu poeziju koja je obilježila naš grad. Ipak, ako je potrebno i moguće dati bilo kakav konačan zaključak nastao kao posljedica poduzetog proučavanja splitskih stihova, usudila bih se reći da uvršteni i neuvršteni suvremeni splitski pjesnici u dvijetisućitima ne stoje na razmeđi između tradicije i modernosti, oni kombiniraju i jedno i drugo, od književnih večeri po lokalnim klubovima do virtualnih natječaja, od vezanog stiha do nekonvencionalne poezije – noviji splitski pjesnici u teoriji i praksi predstavljaju nadgradnju splitske književne tradicije.

U Splitu u rujnu 2012.

PANORAMA SPLITSKOG PJESNIŠTVA U DVIJETISUĆITIMA

Joško Armanda

UTEKLI SU KONJI

Spominjen se grade

svi Tvoji batelanti
svi tvoji procesjuni
i tvoji kampjuni...
Spominjen se
zarana
ulične polivače
grdelini vrj Kmana
grozja iz Dujmovače
A oni frut iz Žnjana...
Ko bi je zaudobi
krajicu Rive
Funtanu
joko bi i grlo napoji
pa đir po Sustipanu
Ma utekli su zar konji
za svetoga Duje fjeru
za tombulu šjor Bepa
za maškare
i za Reru
A di je ona pjaca
glendasta
pa stol mudraca
artišti o' libri

piture
korteđanti
odispod Ure
Utekli su konji
dobri moj Tonči
i Toma
lebić po Matejuški
joščec se čuje doma
Ka garbinada
zaore fonje
vaja nan uvatit konje
i vezat ji
za užance
da nas ne skonča vrime
prez finece
i kreance.

GNJILE URE

Udovac Joze – rečeni Bu

Ka crna
plisnjiva štraca
noć
je na krove pala
U gustomen
tistu o' mraka
sva komora je
nestala
Gurlon se
šapjedu kapi
samotinja reste
sve višje...
Škripne li pod
ol' kočeta
šjor Joze
uzdane tišje
Veli je mir
pun piza
noć tio
kapje niz škure

Pod kvadron
o' matrimonija
lizedu
gnjile ure.

Jakša Fiamengo

ŽIVOT S RIJEČIMA

Neke sam riječi zaboravio
za neke mogu reći da ih nikad nisam ni upoznao
išle su ispred mene brže i snalažljivije
vrijedile su mi dok je bilo vidjela
dok je bilo stvari da se njima okoriste
da ih imenuju i posve osvijetle
poticale su meni sad već posve strane radosti
neke sam riječi naprosto zaboravio
a neke nisam ni stigao upamtiti
neke su se samo izdavale za izgubljene
strašno su me podsjećale na rasuta sidrišta
mjestu dovoljna za sve uskladištene riječi
neraspremljene brodice užurbanost u tihoj marini
znam prizore iz ribolova boju suncobrana
slikovite prolaze kojima sam šetao
skrbio se o njima žvakao njihovu srčiku
dovikivao ih u nekim nadolazećim nevremenima
mnogo smo toga zajedno znali obuhvatiti
znali smo kako početi i čime završiti
na kojim smo sve jezicima razgovarali
koga su sve ljutile koga golicale
mnogo sam važnih stvari znao o nekim riječima
koga su ljubile uz koga su bile priljubljene
sada ih lovim mrežicom za leptire
neke su me riječi izbacile iz uporabe
zaboravile me naprosto zaboravile

ISKUPLJENJE

U hladnoćama koje su nas zahvatile
sveli smo se opet na jednu jedinu sobu
ubacujemo u nju kubike zaboravljene topline
ono što izlazi iz naših knjiga osmijeha šutnje
što nastavlja naše razgovore dodire kušnje
izmišljaju nam olakšice hibridno vrijeme
dijele nam džepne priručnike za brzo snalaženje
organiziraju službe za pomoć i pripomoć
otključavaju spremišta rezervi energije
prestrojavamo se kao u doba prvih zajednica
više ne rabimo riječi koje se podrazumijevaju
ne znamo u čijem znaku dolaze plimni zamasi
sve su nam nejasniji uzroci ovih nepogoda
odavno već nikoga nismo zagrlili
ono što u sebi mislimo nalik je na iskupljenje
otvaramo nove stranice dnevnika

GLEDATI MOŽDA VIDJETI

Sjesti na balkon i gledati samo gledati
svemu pustiti da ti naseli pogled
zvoniku i brdu iznad ostarjelih činjenica
vodi u daljini ljudima koji ti prilaze
svemu biti na usluzi svemu na dar uzdarje
sjesti na balkon prepustiti se kamenu
uživati spokoj rastapati se od dobrote
grijati se na zidu jeziku očevom materinjem
gledati prema vani prema unutra prema svuda
kako se plavi cjelina kako nestaje beskraj
gospodariti svakim svojim trenutkom
osjetiti vatru disanje vremena
gledati kako prolaze sati lagani sati
poput mrava na balkonskoj ogradi
gledati kako je sve u svezi s pojedinačnim
gledati samo gledati
gledati možda vidjeti

Joško Božanić

NAVIGARE NECESSE EST

O sveti Mike
reci non rotu
mola barbitu
agvanta skotu
ćapa lantinu
kaca skotinu
volta temun
na vitar karinu

A more putana
more kanaja
mola ol kraja
mola ol kraja

Tira barbitu
azvelto vira
a more momi
ne do non mira
bit će marete
bit će mora
isal lantinu
jidra fora

A more stringa
more kanaja
mola ol kraja
mola ol kraja

Leva macu
trocu liga
tribula bit će
bit će intriga
more je nebo
oblok non morka
di će va curma
kul će va borka

A more karonja
more kanaja
mola ol kraja
mola ol kraja

Vajo non portit
dusla je ura
vitar ol kraja
rebaltadura
ćapa se vesol
ol rive larga
sidro salpa
lanticu karga

More umora
more kanaja
mola ol kraja
mola ol kraja

Pulent se cirit
puse levont
agvanta brac
laska davont
mola de fora
ćapa de drento
puse sve boje
puse segvento

A more kurba
more kanaja
mola ol kraja
mola ol kraja.

Lampo Majela
fjumeru kurent
poteze levont
rigo pulent
vitar je skaras
vitar je lorg
buta se treso
dobri je korg

A more rugo
more kanaja
mola ol kraja
mola ol kraja
Buta
 Ćapa
 Drica
 Forca
Leva
 Fora
 Majna
 Orca
Ala
 Fonda
 Salpa
 Volta
Laska
 Liga
 Mola
 Salta
Agvanta
 Para
 Surga
 Karga
Arbora
 Zunta
 Vija
 Larga
Venja
 Tumba
 Sija
 Alca
Sera
 Poja
 Voga
 Kaca
Isa
 Pasa
 Ramba
 Tira
Kaluma
 Neta
 Torna
 Vira

A more putana
 more kanaja
 mola ol kraja
 mola ol kraja

More stringa
 more umora
 more karonja
 more pokora

More je more
 more rugo
navigare necesse
vivere
non

Gordana Benić

TRANS LUCIDA

*Izgubljene duše divlje su čestice kozmosa,
 ponekad ih nazivaju zemaljskom tugom.*

Zbog tajanstvene preobrazbe i zvjezdolike šare na leđima kozmičke su guštere nazivali Stello. U smiraj dana lutaju svemirom i rešetka smrti tone u mračni spokoj; sjećamo se onih koje je svijet već davno zaboravio.

Grčka imena Hiero i Hilarus zabilježena su u Liburniji, na epitafima iz ranog principata. Herma i Hermas raširena Dalmacijom. Epihorsko ime Germa potvrđeno je u Jaderi i antičkoj Saloni.

Dok je duboko u rovu žrtvovao obredne životinje, car Dioklecijan čuo je kako vojnici govore da podanike truje arsenom i kukutom. Kada se vratio u splitsku palaču, zapovjedi da čitaju o slavnim pobjedama u pustinjama Tripolitanije i na moćnom Dunavu.

U podrumu Circusa Maximusa tiho se bdiye uz svjetlo kinoprojektora. Iza golemih lukova apostol Emanuel potajno se oprašta od kršćanke Tubije. Pod sjenama antičkih ruina susreli se mag Dimon i Asteria, Vestina svećenica i krotiteljica zmija.

Prkoseći sili teže oslobođeni robovi motre plimne valove, provlače se kroz željezne kaveze, vješto izmiču gladnim zvijerima. Zidovi crnih rupa izrađeni su od arsena, njihov spektar nema obilježja arhaičnih izvora.

Duše južnoga neba mogu titrati u žalobnim i sporim valovima;
gravitacija ih nosi kroz žuti prsten Saturnova neba.

BOŽANSKA KADULJA
*Magic Mint majka je nebesnika i duhova;
visinama predajemo misli bliske zemlji.*

Još od vremena kada je zemlja bila zatočena u žutom oblaku, vidovnjaci sanjaju putovanja kroz bijele svodove planeta. Mliječna staza, kako navode reklamni dizajneri, ima okus malina, a jednolični plamičci duše natopljeni su mirisima lavande i kadulje.

Zen i Oliva dugo plešu uz oproštajne šlagere Marlene Dietrich; uz more i večernje meteore gledaju kako tinja nebo. Blistave zrake svetog Gabrijela otkrivaju čudesne detalje iz doba istinskih genija graditeljstva. Slike električnih signala ponekad se protežu kao zeleni travnjaci, a Hell's Angelsi nadahnuti su idealnim palačama i perzijskom lirikom. Tajanstveni anđeli na Saturnovom mjesecu Enceladusu samo su hologrami; bešumno lete zrakom, iscjeljuju smrtonosne rane.

Arkandeo Mihael i Anđeo iz Monsa vide se kao filmske zvijezde s krilima. Prozirni anđeli nad ruinama gradova svijetle poput krijesnica, a kerubini rasipaju aure u doboke sjene utihla mora.

Misli se da Perzej okreće svemir kao frigijsku kapu, a fizičari na CERN-u mogu otvoriti portal u drugu dimenziju.

Drago Štambuk

* * *

Brač,
oko
Ciklopa.

* * *

Projekcija, na kamenu
žene koja spava.
Kamen-žene.

SPLIT

Talozi vremena čine te i raščinjavaju.

Kaplja meda i kap pelina.
Mračno svjetlo i morska stijena.
Dupin i lastavica.
Zvijezda u visini i grob u dubini.

Između: nijanse tuge.

Gdje nestade radost?
U koje, čempresa, skrovito gnijezdo
položi mirula jaje svoje smrti?

Duje Kesić

SE JEST ON¹

Se jest on
triput oživljen u materi
rodiv se u materi
opet se vrati u mater
na zemlji prebivalištu
gol kao zvjezdast
od dana za prožimanja vode i vatre
s tlom i snom
kad zrak popuni oblik
pisao sam križ na uzdahu,
iz gorućeg pepela
omatao srce sluzokožom
pri bijelom kamenu
S krvi kad se magline zalelujaše
nad i pod pojavom i slikom
uz bljede nabore voštanice
pečatnjakom sličnim usudu
otisnuo sam staklenu dušu na vodi:
išče čiste mjesečine u sebi
otječući mnome, on govori

¹ To je onaj

riječ ne izgovara
 u vrijeme pada
 triput bijah bez tijela pokopan
 triput ustah tjelesan
 Njime, dok odlazim dolazećim
 pomračenje prijanja ovlaš
 na blago sklopljene oči,
 u ulištu nepojamnih raskršća
 pjev prešućenim glasovima liježe
 na rahlu pupkovinu plova

K OBALI MORSKOJ DOLAZAHU

K obali morskoj dolazahu
 On jedan po-jedan ni-jedan
 Neprobuđeni iz sna-života životasna
 Tamnim im velom prekrive oči:
 Cvijet uz stazu po svijet
 Trag u beskraj za netragom
 Otvarahu pod nagibom
 Zlotvorena vrata mjedena
 K planini nijemoj hodočašćahu
 On vazda prvi i posljednji
 U osjelnoledna jutra s ostalima
 Poče rezbariti plava sunca orošena
 Kapljičnim pjegama na zalazu
 Bezdnomnom nebu bit će pozvani
 On opet on sam i njih
 Obrnuti odraz u jezeru ne vidje
 Od polazišta mjesecom ozračeni
 Nad točkastim ugruškom spasa
 Ukriž staništem tkan
 U postelji hladnoj od zemlje i puta
 Razabrah kako zvone glasovi u ušima mojim
 Brojeći krugove ptica i rasanaka:
 »Zač se zvezde tako male mnet«.²
 Suze padahu na noge njegove.

² Zašto se zvijezde tako male čine

Petar Opačić

DRUGI VLAK

Sučelice jedan drugome, dva čovjeka,
sasvim različita, a ista, noću,
u nagibnom vlaku, gledaju s osmijehom,
na odsjaj svojih lica u staklu –
Prepoznaju se, i znaju, onaj prvi, bivši,
ovaj drugi, budući, zamijenjenih
mjestu, gledaju jedan u drugoga,
prisjećajući se kad je jedan bio drugi,
drugi prvi, dok pred njihovim očima
noć promiče, a vlak ih podsjeća
kako sjede u mjestu. Tek njihove oči
zajedno, lišene jednoga i drugoga,
gledaju ih izvana – I vlak zviždi, u noći,
a njih dvojica, unutra, u kupeu,
zamjenjuju mjesta. Prisjećaju se
jedan drugoga, a znaju da su jedan
drugog zaboravili. I sad se pretvaraju
da se znaju, a znaju se jer to
im govori pogled koji se
sužava, sužavajući im život u crnu točku.

* * *

Otputovati? Doputovati? Ili biti beskućnik
koji gleda, voajerski, u tuđu sobu
u kojoj se vode najprije lokalni, a onda,
svjetski ratovi. Cijedi se krv s bijelih salveta
na kojima su ostali zubi koje netko skuplja za ogrlicu,
umjesto da ih drži u kutiji od bjelokosti
ili, uz malo sreće, baca preko ramena
i krova ne dodirujući pri tome dimnjačara
koji uvijek donosi nesreću, u osuđenike
s druge strane, s bijelom trakom
oko ruke, po kojima tiho sipi snijeg.
Ako samo to postoji, onda Smrt
ima više ukusa od onih s crnom vrećom na glavi.
Ali otputovati! U krošnju drveća,

u dječji san koji stoji u vodi u kojoj se
ogleda vojnička cokula dok drugu nosi bez
noge u ruci – povratnik kući.
Rađa se želja koje još nije bilo. Ah,
kad dođe srpanj! Kad se vrtovi, kao i uvijek,
pretvaraju u šušir iz kojega se s lakoćom
vade konji, guščje perje i trbuh s utrobom
koja se puši i zelena, nezadrživo
cijedi u posudu koju će oblizati muhe a dokrajčiti psi,
i ti bijela u prozirnoj haljini kroz koju se
nazire čarobni brijeg pokazuješ koljeno onome
koji čita Novi zavjet, podsjećaš
me na zvižduk koji će spalit' sunce,
na Katedralu koja saučesnički šuti dok u zoru,
bez rupca, opraštam se od toliko stvari neizrečenih,
opraštam tebi i sebi, *Fugu smrti*,
to gubljenje iz pamćenja
prema jedrenjaku koji stoji na zarđalom sidru.

IZA VISOKOG ZIDA

Iza visokog zida, nevjerovatno,
koliko je naraslo cvijeće –
u vrtu, kraj zdenca,
širi se miris, nevin, bijel,
na drvenoj motki, ondje,
ništa ne sumnjajući,
smiješi se, odsječena, glava.

Mario Blagaić

GOTSKA KATEDRALA

Tu se više ništa ne može uraditi
 Samo prolaziti pored, ne osjećati
 Hladnoću kamena, ne vidjeti snove
 Onih od savršenstva ravnodušnih

Kiša pada iz neba, a bez tvojih anđela
 Tu se više ništa ne može uraditi
 Koračamo usporedno kao da nismo zvonici
 Ugodna je ova tišina što ne odjekuje

Nije ovo jedino stablo pod koje smo se sklonili
 Nije ovo jedini meštrov šuplji postol
 Tu se više ništa ne može uraditi
 Krv onog konja u trku, na horizontu, nije vruća

Ovo sad pred nama je more, posve mirno more
 Srećom, tu se više ništa ne može uraditi

KAKO JA VOLIM MLADE PJESNIKE

između dvije svijetle tame
 tek uzan je trak crnila

.....

zaspale riječi ne podnose zadimljenu prostoriju

.....

kad vidim a nemam što reći
 »sliježem ramenima«

.....

grafički to izgleda ovako:

».....«

Andrija Crnković

U ZAVIČAJU NADE

uzibao sam svoje šepave ambicije
u bezbrižno tkivo strpljive masline
usred najpeludnijeg poljičkog popodneva
ispregnut iz jarma službouljudne kravate

dugo me nije bilo na ovom okrajku duge
orah je sustigao fumar Paveškovića dvora
plućima plove uzburkane mirodije razobručenog neba
ovdje sam kadar opažati i dokučiti strelovite meandre tijela

vremena je dovoljno
za lugavu vrelinu raspolučenih krumpira
za tango zlatnožutih leptira
dva koluta ovčjeg sira
jedru brašenicu
pancetinu panaceju
i otpadnički bijeli luk
bukvić usoljenih inćuna
krtol grožđa
i pletenku opojnog protesta

snage i zanosa je dovoljno
za cjelovečernji blagoslov ženskih bedara
za rascvjetalu dubinu nabujalog mara
posteljina u toplim bojama lavande i cimeta
javorov jebodrom ojačanog ovjesa
dunje na ormaru
tvoje zatravljene i plavoumoljive zjenice
i abdominalne kontrakcije razdragane krijesnice
došaptavanje kerubina
ode zaletište iz perifernog vida

uzbudljiv je dan
i divna je noć
u zavičaju nade

MOJ BOG I JA

Pjesnici su franje razigranog Boga
rasute sveznalačkom kretnjom
iz onog ćoškastog mlinca za papar
za najprogresivniji stalež komunističke utopije
kakav ovdje više ne proizvode

moj Bog ne krije svoje praslavensko korijenje
moj Bog će preživjeti štampanje genitiva bez slobodarskog pokrića
moj Bog je zasebna cjelina u mojoj nutrini
moj Bog bi radije bez lanca i pompe ljubio stvorenje
moj Bog se u štalici Blaženoj Bogorodici čežljivo osmjehnuo
hoteć prvi mlaz majčinske topline

zakotrljalo se srce moje zakučasto
niz brnistru zavičajnih uspomena
povrh rijeke plemenite vode
slaveć uvir nježnosti i dobrote

Gospodin je vršnjak moj
On fenomenalno oponaša kuglični kikut drvenih trokolica
i da je meni kroz pustinju poč
muk pakleni nadvladat nas ne će

Boris Dežulović

PROFESOR ALFRED

Berlinski profesor i klimatolog
Alfred Wegener rođen je 1880. godine
prvi je u istraživanjima koristio meteorološke balone

Profesor Alfred Wegener međutim
najpoznatiji je po tome što
je prvi postavio teoriju
da su svi kontinenti
nekad bili jedno veliko kopno

Još kao dijete uočio je
kako se nevjerojatno podudaraju
obale Afrike i Južne Amerike
rezao iz atlasa kontinente
škarama pa ih slagao kao puzzle
i shvatio da Južna Amerika
točno naliježe na Afriku

Proganjalo ga cijeli život
godinama je istraživao i dokazao
da su Afrika i Amerika
i svi kontinenti prije
šta ja znam dvjesto milijuna godina
bili jedan veliki prakontinent
i da se otada pomiču i razmiču

to je kasnije postalo poznato
kao teorija tektonskih ploča

Zašto vam ja ovo pričam

E pa isto
tako sam i ja jednom Bosancu u Livnu
devedest šeste objašnjavao
izrezao iz karte Hrvatsku pa
izrezao Bosnu i stavio ih na stol
složio ih kao Afriku i Južnu
Ameriku i rekao mu jel vidiš
da je Bosna nekad bila hrvatska
jel vidiš kako Hrvatska
na Bosnu naliježe čovječe
točno u milimetar
misliš ti da je
to slučajno
je li

Glupi Bosančeros.

DIM

Kažu da su se Nijemci
poslije rata branili da
nisu znali što se vani
događa da nisu znali za
logore genocid i holokaust
građani maloga gradića
Dachaua kraj Münchena
recimo nisu imali
pojma ni o čemu
nisu kao ništa vidjeli
nisu kao ništa čuli
samo da su čutili dim
ali nisu znali
da je to krematorij
da je to miris
ljudskih duša
Vama to možda zvuči
smiješno ali ja sam
svjedok da je to fakat
moguće evo cijelu
devedeset drugu ja sam
bio u Vojnoj policiji
u Lori i vjerovali
vi meni ili ne nismo mi
unutra imali pojma
što se vani događa
nismo imali pojma
ni o čemu
nismo ništa vidjeli
nismo ništa čuli
ma šta čuli nismo
mi od zapomaganja
ništa jebote
ni mogli
čuti.

Predrag Lucić

ŽAMOR MATERIJALA

U Gevgeliji postoji čovjek
Koji je bio i ostao samo čovjek
Čak i onda kada se moralo biti
Srb il Hrv
Mak ili Alb

Pa šta onda
Reći će netko

Ništa lakše
Dodat će drugi

I u tom žamoru
Ja opet neću čuti
Je li to pokušao
I netko od njih

MJESEC IZNAD SPLITA

SJEVERNI PROZOR

Na prvi pogled
Tu vidiš malo Rima
Izvan sebe
I malo Venecije
Izvan sebe

Šta je tu slavensko
Htjela bi vidjeti
Ima li imalo nas
Izvan nas

Vidiš tamo
Onaj poluotvoreni prozor
Kroz sjeverni izdubljen bedem
Pred njim sparoge u pitaru
I ruzinavi tiramol

E vidiš
Taj naizgled besmislen prozor
Služi da na vrijeme se vidi
Kada ka Vratima zlatnim
Nagru novi barbari

Pa da ih pitamo
Gdje su do sada
Kako im je bilo na putu
Da im kažemo gdje se što nalazi
Glavni ventil
Razvodna kutija
Plin

Pa da i mi odemo negdje
Gdje izvan sebe se ide
Da se odmorimo
Od našeg barbarstva
Od našeg gospodstva
Od nas

Ivica Sorić-Suri

SRETNI LJUDI NE PIŠU

Sretni ljudi ne pišu.
Žive svoje pjesme.
Dijele ih i razbacuju.
Kao što dijele svoj ručak.
Svoj krevet,
svoj slobodni dan.

Sretni ljudi nemaju vremena
lutati noću pokraj hladne rijeke
tražeći dobru riječ među vlatima trave.

Tek, ponekad otvore pjesmaricu.
Da bi se divili tuđoj usamljenosti.

SLOW MOTION FUCKING SUMMER

moje je lice samo blijedo narančasta elipsa
možeš po njoj što hoćeš crtati
dolazi slow motion fucking summer
to mi ne čini dobro
ja sam zimski tip
u prošlom životu sam bio bijeli medvjed
inspiraciju imam
ponekad
ali ne vladam njome
rasprši se u trivijalnosti svakodnevnice
split ne djeluje na mene
ni ja na njega
prošetamo zentom skupa
i samo se gledamo i šutimo
možda se i mijenjamo
ali vrlo sporo
ljudi misle da ih ne volim
a ja sam samo ravnodušan
što je još gore
kao marley prema plaču

CVITNA NEDILJA

danas je bila cvitna nedilja
i treća marčana bura
i jedno i drugo dolaze
svake godine
otiša san u mosor sam
na lišnicu iznad zvečanja
ubra granu rašeljke umisto masline
i uškropija je u kišnicu iz kamenice
ako apstrahiramo kozje brabonjke
bila je čista
i mogla se smatrati blagoslovljenom
bura mi je donila zvuk zvona sa sjevera
iz bilih laza
posta san religiozan

Ivica Šodan

DOBA IRONIJE

u dobu ironije raskopčavam se
 nudeći uspavanku a onda
 mitološko buđenje od ishodišta
 prema svršetku i na kraju te
 velike umjetnički odrađene
 seanse nestanak u praznom
 opojasanom području gdje
 literali igraju nedjeljni derbi
 opsjednuti metafizičkim zagrljajem
 sa samim sobom.

koja je moja uloga u svemu tome?

stvar je u potpunosti privatna.

...penjem se bestežinskim ljestvama

vođen podrugivanjem znaš i sam

kojeg i kakvog Boga...

drugim riječima zadatak je

prepovjerljiv i osjećaš potrebu

zabilježiti da ne kažem opsluživati.

IZLETI

iz mojih izleta rasiplju se stotine vrlina.

(mudraci dolaze noseći zaboravljenu vedrinu).

putovanja su mislim značila više i od

andeoskih krila.

zapreke nisu dozvoljene

pticama selicama.

reći ćeš

svijet je pompozno gnijezdo lastavica.

reći ćeš

svijet je leglo niskih riječi kratkih koraka.

dok čekaš na grani lahor s juga

sjevera

istoka

zapada

podizem naprtnjaču

smion pogled

i pišem rodbini pismo iz vrelih krajeva.

Marinko Bašić

NA NAGOVOR BORGESOV

Slikarstvo je božanstveno!
Muzika je savršena!
Poezija je sve to, jer ih sadržava!
Sjedeći ispred knjižnice
U Aleksandriji (već se tada
Razmišljalo o napretku), jedan
Odrpani tat, koji je znao krasti
Knjige mudracima, ponavljao je
Taj božanstveni stih.
Dok su ga (za nagradu) gađali
Trulim samoglasnicima i suglasnicima,
Samo bi ponavljao:
Vašu kulturu da, nekulturu ne!
– Od svega toga je preostala;
Istinska fasciniranost konstatacijom
Da SVE u nečemu JEST
(još veća fasciniranost bila bi;
Da SVE u nečemu NIJE).

JEDNOČINKA U LUDNICI

Kaos se zbija u ekspoziciju
Kroz maleni otvor nazirem te
Postaje sve dostupniji
Kako se udaljavaš
Simboli seksualne revolucije
Vise nad Venerom
Vanzemaljci plave krvi
Ne prihvaćaju crvenu
Od Zemljana
Duhovima se utrobe kidaju od smijeha
SVE stremi mraku
NIŠTA svjetlu
Iznova
Iz Guinnessa ispadaju rekordi
Vrijeme hvata Prostor

Vrijeme se hvata prostora
Vrijeme se konačno Prostire
Gramatički potpuno nepotpuno
Od postidiotizma do Izma
Relevantnih impresija
SVE stremi mraku
NIŠTA svjetlu

Siniša Kekez

ŽNJAN

Niti je ovo pravo žalo
niti je ovo pravo more,
ni po boji, ni po mirisu
niti je govor što se čuje čisti splitski.

Učini se ponekad,
nakon preduga sunčanja na opožnjanjenom platou,
kao da smo na plaži u Oranu
da će zabljesnuti nož u žnjanskoj ruci
pa će stranac Mersault pripucati u golo meso.

Tu počivaju žilava, visoka tijela,
koja spajaju more i nebo.
Tu ispod križem blagoslovljena urbanističkog mažnjavanja,
usred prometnog kaosa,
u mutnoj vodi punoj krupnog kamenja,
bačenog s ramena ili bagera,
stasaju košarkaši, kompjuteraši i manekenke,
kriminalci, poduzetnici i umjetnici,
spremni da svaki čas odlete sa žnjanske piste.

Žnjan nije prostor za slabiće.
Na njegovu obrušavajućem mutnom dnu
oni bi se utopili.
Zaglavili bi u procjepima njegovih stinčina
kao razmaženi velebitski medvjedići u ličkoj zamci.

Promijenili su uvale, ali ostali su isti nasipi da nas štite.
I mi smo se promijenili, ali smo ostali i isti,
još nas vuče ista žnjantiželja.

Maskiran u cvikere i debelu knjigu čarobnoga Oza,
kao limeni drvosječa,
odajem dojam distancirana akademca,
ali znam, tu pripadam,
među te nabacane šugamane,
između jeftinih i nešto skupljih kostima,
u koktel radničke i službeničke klase,
ispod kabina koje, ustrajno,
razrezuje žiletska žnjanska seksualnost.
Žnjan, tisuće lijepih žena,
a nijedan toples.

Tu sam se kupao sa svojom klapom,
pun vizija sreće koja ne može omanuti,
dok mi je duhan pekao grlo
a neka Žana sa Žnjana pržila oči i srce na gradelama.
Žnjan, prva ljubav i prvi seks,
naš dan i naša noć,
naša slabost i naša moć.
I evo me opet tu,
potpuno budnoga,
na poprištu vlastitih snova.

Voljeli smo svoj Žnjan
kao seljak svoju jalovu nživu.
Kad su drugi odlazili na Brač, Imotski ili Ibizu,
mi smo ostajali
iako smo se tu dokotrljali kao rolling stonеси
ispavši iz kamiona Tehnogradnje ili 66. pukovnije.

Na Žnjanu smo upili sunce kojim zračimo,
Tu smo živjeli Hollywood i Jadran film,
Woodstock i Prokurative,
NBA i Hajduka,
Shakespearea i Tina.

Žnjan nas je učio da nikad neće biti bolje,
da šuder nikada neće postati žalo,

da tamarisi nikad neće praviti hlad,
 da su sklad i pravda negdje daleko,
 i da s time treba živjeti i plivati,
 najbolje uz nekog žnjanskog druga.

Žnjane, djetinjska, upropaštena valo, uvijek me rastužiš!
 U kaosu si nastao, u kaosu ćeš nestati,
 prah si bio, prašina ćeš ostati,
 istinu u oči baca nam Žnjan.

Mi sa Žnjana,
 Mjesečeva pejzaža,
 mjesečari,
 prividno nabacani i deplasirani,
 ali stameni kao ovi masivni nasipi,
 dugo smo čekali,
 znali smo znanje,
 žnjali smo žnjanje,
 žnjat ćemo i uspjehe.
 To smo, žnjamo, zaslužili.

DA SAM RADNIK PARKOVA I NASADA

Da sam radnik Parkova i nasada,
 cvijeće bih natapao brigom i mirom,
 kosio bih travu kao regrutsku kosu,
 disciplinirao bih krošnje, grmlje i živice,
 tajkunski zgertao lišće s pločnika...
 Radio bih koristan, konkretan posao,
 pun čiste tjelesnosti.

Kupovao bih mortadelu i radničko pivo
 s kolegama marendavao za zelenim stolom,
 prdio stopljen sa zvukom stroja,
 a ipak mirisao na pokošeno sijeno.

Imao bih prosječnu plaću,
 okovane gležnjače
 i zeleni kombinezon na tirake.

Valjao bih se s kolegicama po travi,
u snu i na javi,
zaozbiljno i u šali.

Žena i djeca respektirala bi miris humusa i nafte,
stav i autoritet fizičkog radnika.
Rješavao bih samo konkretne probleme.
Baš bi me bilo briga za politiku i intrige,
tko je dobio koju književnu nagradu
i tko je koga nasadio.
Bio bih slijep za žutilo,
gledao bih samo zeleno.

Navečer bih pred ekranom zaspao mirnim snom vrtlara.
Da sam radnik »Parkova i nasada«,
možda tada ne bih
sanjao da sam netko drugi,
na primjer, lirski pjesnik.

Željko Barišić

ZAVRŠILO JE SVJETSKO NOGOMETNO PRVENSTVO

Završilo je svjetsko nogometno prvenstvo
Četiri su još godine prohujale
Mravi su se pobrinuli za njih
Pokopane su i zadnje nade u sustav koji mučno napreduje
Svake 4 godine
Željezni oblici stakla raspršuju se unaokolo
Mladost se naglavačke okreće
Kruh miriše
Odzada promatramo vrijeme što teče
I prvenstva što bila su ispred nas
A, sada su iza
Gledano iz naše perspektive
Nokti se savijaju i tope
Vrijeme otpada u krpicama
Omeđeno svjetskim prvenstvima
Zbog onog dječaka što pratio je fijuke lopti

I treptaje boja
 Godina mliječnih igre i stasanja
 Pospremljenih u nepovratnim sobama
 I zakutcima skrivenih u mirisima
 Pjegavim glistama branjenim
 Ostavljenih kao podsjetnik
 Na tronu sreće
 I nadanja
 Koliko još četverogodišnjih mandata svjetskih prvenstava
 Pitanje je sad
 Pitanje prijeko i zakučasto
 Obnevidjelo od straha
 I vjere u očenaše

DJEVOJKA KOJA RADI U ČISTOĆI

Zašto se stidiš lijepa djevojko
 Svojih crnih očiju i svojih tamnih obrva
 Zašto navlačiš naočale na svoje lijepo lice
 Dok čistiš grad drhtavih nozdrva

Zašto se stidiš lijepa djevojko
 Svojih nabujalih dojki što žude nježne dodire
 Zašto ih skrivaš širokim kombinezonima
 Kao lopov koji stare prodaje nam fore

Zašto se ne pokažeš lijepa djevojko
 U svjetlu punom što prigušeno tinja
 Zašto ga ne rasplamsaš poput vatre
 I prospeš nas poputinja

Hej, lijepa djevojko obasjaj nam ovaj jutarnji obzor
 I lica učini vedrima
 Dok se ljutiti naginjemo kroz prozor
 U našim olinjalim autima

Zašto se stidiš lijepa djevojko
 Kao da nešto propuštaš
 Zašto slušalice nosiš na ušima
 Jel' stoga što dozvati nam ne dopuštaš

Pa da viknemo snažno i gromko
Spasi nas
Spasi nas
Lijepa djevojko

Robert Perišić

KRAJ

donosim vrelu vodu, izlijevam i sad provjeravam
rukom: dobro je, nisam sam, dakle,
Znademo samo za savršene stvari, sastali smo se
ovdje uz napregnutost neba, užad, škripanje
zadovoljenih brodova.

zahvalio bih se najprije organizatoru:

ja imam još samo malo želje / malo toplog kruha / u
tvome su trbuhu zvijezde sagradile osinjak / ovo je
posljednji eksperiment / bio sam mlad

a sad

ne mogu povezati početak i kraj

a sad, a sad

spajam kraj s krajem

lud, lud, nego kako

od beskrajne želje za osvetom

tlak mi se penje i idem na operaciju

tamo ležim, objektivno nemoćan

sam i hladan

ipak, ponekad osjećam strah

pokušavam se vratiti

u vaše društvo, kao da ništa nije bilo

i sjedim, onako kako se sjedi

NEFOKUSIRANO

nekako dolazimo na temu
školskih sastava

uvijek sam za osmi mart
pisao o tome kako moja majka
ima žuljevite ruke
što je bio potpuno kriv opis
no, činilo se da ne može drukčije

u njenom razredu, kaže
jedan dečko nije imao mamu
pa je mogao pisati
o kome god želi
o teti, o baki, o...

nastavnica mu je tako rekla
bila je pažljiva
ali svejedno: bilo mu je neugodno
gledao je okolo
nefokusirano

je li ikad pisao o mami, pitam
ne, reče

zamišljam ga
sjedi u klupi
i misli da drugi stvarno pišu o svojim mamama

kao netko zaljubljen, sanjari o tim riječima

tako sam nekad zamišljao pjesmu

Franko Bušić

CRNE RIBE

crne ribe
iz crne ikre
crne krljušti na leđima
crnih riba
iz daha bezdana praha
crnih oblaka

lika laka crnog
finog

prodajte zlatne zube
prodajte zlatne zube

crne ribe ih gutaju

u mraku crnih utroba
ništa ne svijetli
u mraku crnih utroba
ništa ne svijetli

OSTANI NOĆAS DOMA

mimo moje ulice
prolaze dvoglavi jarci
prepuni zloćudnog sjemena
samoniklu konoplju brste
krv sa zidova oblizuju
žrtvovanje
kao dokaz vjere
u mom kvartu
mimo moje ulice
svakodnevno žrtvovanje

urušavaju se stare crkve
vještice kriče na lomačama
grijech je normalan
bijes se raspršuje u obiteljima
u manjim ili većim količinama
mimo moje ulice
vidim stvari
jesam li lud
ili samo aktiviran

Olja Savičević Ivančević

DIJETE I JA

Cijelo smo jutro dijete i ja služeći se oštrim oruđem s obale
 Vadile nijema stvorenja iz mora.
 Prvo smo ih izronile, mrežicama izvukle na rivu:
 Tu su morska sisa trpovi i nekoliko velikih puževa i ostale životinje koje ne
 krvare pa se

Nije činilo posebno okrutno raskidati ih i zgnječiti potom
 Prstima iščupati neku tajnu sedef sluzavo ukusno srce.
 Poučila sam je načinu na koji se zvijezda priprema za sušenje
 I načinu na koji od ježinca uz malo pažnje može izraditi pepeljaru.
 Sunce je pripeklo i čitavo vrijeme bilo s nama u tom prljavom poslu oko
 Proizvodnje suvenira
 Napokon, dijete mi je pokazalo kako ubiti kamen:
 Prvo ga oživiš, pa onda.

PISMO MUŽU

Nisam poginula u potresu i nije me ubila bomba koja je jučer, zbog predizborne kampanje, eksplodirala u Istanbulu. Znam da novine ne donose vijesti o omjeru tirkiza i purpura u ovom gradu, jer koga bi takvo što zanimalo, to su stvari za domaćice. Smrt je vijest, a od živih stvari one političke naravi.

Dragi, ti si zaboravio, preživjeli smo strah s obje strane nišana, bilo je to doma.

Nepravda koju nam nanosi tijelo, kaže iskustvo, mora jednom prestati.

Svi krvnici će iza brave, umirit će se tlo koje podrhtava, ali zadovoljština koju nazivamo pravdom neće doći. Ipak: postoje mnoga zadovoljstva, na to se isplati koncentrirati.

Jedini strah koji ću zadržati je onaj da će me iznenadni prekid programa, neka idiotska katastrofa, spriječiti da zgrabim tvoje ruke, i one druge sitne, koje su me dočekivale nespremnju, češljale i uporno gurale na zrak.

Ni danas ni sutra za čitavo čovječanstvo, kako god okreneš, ne postoji važnija vijest na svijetu od te da si našu malu, baš jučer, u Splitu, naučio voziti bicikl.

Tonita Popović

MOŽE LI SE PJESMOM ZATRUDNJETI?

rekla je
da će književnost zamijeniti djetetom
može li se zamijeniti jedna zaljubljenost drugom?
i koliku prazninu ostavlja za sobom
nenapisana pjesma,
prazninu koja mene ponekad proguta
objašnjavali su mi da je pravo žene
da čeka dijete sveto,
neotuđivo
a ja se pitala
može li se pjesmom zatrudnjeti
da i ja osjetim porođajne muke

MOJ PRIVATNI WESTERN

Prinčevi su rijetki
I dolaze nepozvani u hajci i strci života
Neobilježeni
Bez konja i opreme
Ali s cigaretom u ustima
A ti nisi njihova djeva u bijelom
Više voliš boje sunca
I osluškuješ jata ptica
Dok čekaš prašinu da se smiri
Od njegovog dolaska
U sumraku su boje pune sjaja
Zagasi tog, prikrivenog
Sitne čestice igraju se na vjetru
A njegov pogled dalje luta
Sve su to prazna nadanja
Drugi kauboji kolo vode
I sedlaju već osedlane konje
Tebi daleka i nepoznata krda
Na pašnjacima koje priželjkuješ
A voda sa česme je dovoljno hladna
Da ugasi žeđ za slatkim

I ohrabri zakašnjelu potjeru
 Susret je zanimljiv
 Samo za ispričati priču

Saška Rojc

MALI ZVUCI VATRE

ivana je znala čuti male zvuke vatre. i andersen je.
 mali su zvuci vatre uvijek domaći i tamo gdje nigdje je.
 moj malik živi u cigareti.
 kad on prstićima pucne čujem kako je dogorjela sitna misao.
 njen topli pepeo presipam u dlanove papira.
 kroz uvijek otvoreni pleh na glavi: ubacujem čikove.

TURBO SEMANTICUS

kažu. postoje. zatvoreni. pjesnički. svjetovi.
 kako je to prokleta dobra geografija strašnih i divnih toponima. opake i
 smiješne republike. željezna i snježna komorna carstva. knjige gradovi i knjige
 oceani.
 a ponekad iz zatvorenog pjesničkog svijeta ispadne predmet u stvarnost.
 jedan od njih je pužolika afrička školjka turbo semanticus. obojena je presi-
 javanjem. odmah ti je jasno da nije stvarna. da ju je neki luđak izmislio skupa
 s tim imenom. gea je nosi kao privjesak oko vrata.
 ponekad sumnjam da je i gea ispala iz istog opusa.
 pjesnika tražim. tvorca. plovpučim bespravnim morima. gomilam adrese zat-
 vorenih svjetova. imam gradove i oceane knjiga. u nijednoj nema moje ljubavi.
 ali u svakoj je ostavila vlat kose, otisak puža, zgužvanu postelju, mrvice za
 ptice. bookmark na posebnim stranicama.

Nada Topić

METEOROLOGIJA TIJELA

* * *

mršavim
(tako život djeluje na mene)
i prostor koji zauziram
udobna je praznina
između duha i tijela
između crvenog lakiranog nokta, osjetljive kože
i nečeg čega nema
(pa i ne spominjem)
još malo
i smanjit ću se na veličinu piksela
mikro, nano ili nešto još manje (ako ima)
po mogućnosti proporcionalno
gradirat ću
do nigdje i ništa
i svjesno nestati
s površine svijeta
radi uštede, osobnog mira,
metafizike ili ravnoteže

* * *

dogodi se dok spavam
da je tišina mekanija od sna
i da udišem bijelo sa zidova i stropa
naizmjenice
da pod tijelom čuvam toplinu
za nekog drugog
i da su mi prsti hladni
od samoće
da nemam ni jednu misao
koja bi me spasila
od sebe
i ni jednu riječ koja bi me pridržala
da se ne raspem
u nekoliko glavnih organa
ili sasvim

* * *

treba mi metafora
da bih rekla sve ono
što ne kažem ovako
i riječ
koja nema samo jedan smisao
već mnoge
i koja je dovoljno snažna
da me raznese
treba mi jezik
širok i čist kao vjetar
da se njime ogrnem
kad se u tijelo sklonim

Nikola Čelan

UJEVIĆ KRAJ KOTEKSA

Stvar je u tome da su svi bili oduševljeni
Tinovom moralnošću. Radi se o tome da su znali kako je
svetiji od njih, crkvenjaka i inkvizitora.

Da je pošteniji, iskreniji, da se nalazi u vrtlogu istine,
na način njima nepoznat, s ozbiljnošću za koju oni
nikad nisu imali hrabrosti.

Stvar je u tome da je poezija njegova, iako prosta, svakidašnja,
u velikoj ljubavi s Bogom, na način na koji se njihove spike
nikad nisu uspjele uzvisiti.

Da napustiš svijet moraš se u njega uvaljati, da shvatiš istinu
moraš njome hoditi, da se prosvjetliš,
moraš sa svijetom patiti. Nije se uzvisio
tko nije prošao križanjem Ulice slobode
i one druge, kuda prolazi Osamnaestica kad vozi na Pujanke,
nekoliko puta i više, autom ili pješke.

Vlado Bulić

008

sve ovo što čitate
nastalo je
u momentima
kad sam nešto drugo
MORAO napraviti.
a nije mi se dalo.
lakše je pisati.
poeziju.
na prozi MORAŠ raditi.
tako imam pokriće
kad me pitaju
čim se bavim.
kažem da sam pjesnik.

013

kad otkucam stvar
i kliknem na ikonu spremi,
Word (program za pisanje poezije)
mi ponudi dvije opcije:
spremi i odustani.
da imalo držim do sebe
ne bih se puno dvoumio.
ovako mi je hard-disk pun
Wordovih dokumenata.

Jelena Novaković

ZIMSKA

ne treba obrazloženje onaj koji pleše
kojem se stopala pokreću u ritmu
posrnule inercije, kojem govore
kako i kuda kretati sebe
u istim pravcima
naveo si sto i jedan razlog
svoje pobješnjele vrtnje u krug
al opet nadolaziš poput plime
u moje nejake ruke
tražeći da ti usporim bilo
kako bi na tren osjetio jesen
i mekanu opnu kestena
na vjetru što truli
odlaze prvi oficiri
skupljaju strane diplome
i uvlače se u trbuhe
preko-oceanskih tankera
poput kukaca s kojih je spran
žuti trag borovih iglica

SUNČANA

oko povrh zibajuće ravni
struji na izvrnutom mjesecu
stoji dijete s pletenicama topla
peciva spržena večernjim
masnim čeljustima trgovci
oblizuju ispražnjen um
trulo voće umiveno
na paletama stenje
zrak pod težinom oblaka
raskopčanog mediterana
bruje madone iskrivljenih usana
u zapečku pogleda tinja praznina
zastane more i nosi nas nekud
u pličinu odsječenu od grane smokve
i prozirni mlaz bjeline

Katja Grcić

BARTOLOMEJSKA NOĆ

noćas vjerujem svojoj proročici –
puštam je da me vodi,
da mi šapuće
sretne brojeve
i magične sastojke,
da skakućemo
po lopočima
i ljubimo žabe.
sve redom prinčevi –
kakve li magije!
da nad vatrom dočekamo noć
i zavijamo nošene vjetrom.
ona me napušta na tren...

ja zaista ne znam
otkud se stvorila
ta oštrica sjekire u mom čelu.

DAJ MI SVOJU RUKU SAD...

daj mi svoju ruku
da je odrežem.
kad dođem kući stavit ću je
u vazu.
bit će to skandalozna priča -
čak i ako joj budem
mijenjala vodu

Antej JelenićNISMO SE ZAUSTAVLJALI NI PRED ČIM³

Sjećaš li se kada smo gazili po glavama kraljeva
 Susretali smo se ponekad
 I gazili po glavurdama
 Snažniji nego dan prije
 Klizili smo cestom orući je
 Rašljama smijeha
 Ulazili smo u institucije raskopčanih
 Kaputa i uzimali taoce
 Jeli smo uvijek šarene hrpice voća
 I punili oči zelenim dimom
 Prolazili smo kroz zidove
 Jer je naš osjećaj uvijek dolazio
 Siguran kao tajna
 Učili smo jednog goluba letjeti
 Kao što smo i mi učili od drugih
 Nismo znali govoriti
 Kao svijet u kojem su ubojstva neophodna
 Nismo bili ni vračevi niti pjesnici
 Samo smo išli putevima srca
 A srce se nikada ne zaustavlja

Marija Andrijašević

POD KOŽOM DUPINA NEĆEŠ NAĆI ČOVJEKA

*onda je rekla učiteljica starome da mi loše ide čitanje. on bi gledao utakmicu i
 rastvorio slobodnu dalmaciju na stol i rekao: čitaj naglas, da te čujem.
 nekad bi nam se dogodila i crna kronika. zajeb, stari. muž sjekirom zatukao
 ženu.
 tata, je l' mogu čitati nešto drugo?
 čitaj vijesti iz kulture. praižvedba opere u hrvatskom narodnom kazalištu.
 tata, što je to praižvedba?
 gol! gol! gol!*

³ Pjesma je posvećena mom nedavno preminulom ocu Božidaru, 9. 12. 2011.

moja prošlost je kao igla zabodena u prst krojačice.
boc boc iglicama, ne diraj ga ručicama, bode bode jež, pa od ježa bjež'!
igra.
onda je rekla učiteljica starome da mi loše ide množenje i dijeljenje brojeva.
baš smo se bili selili te godine. devedeset i druga, mislim. je. devedeset i
druga.
i stari napravi tablicu množenja.
sastavlja ormar u novom stanu. ja sjedim na noćnom ormariću i slušam zvukove
čekića.
a kapci čine: tap! tap! tap!
naglas, da te čujem!
pet puta osam je nos ti posran.
koliko!? nemoj da te lupim nečim.
četrdeset?
tako treba. idemo dalje! dodaj mi papagajke.
danas kad netko aplaudira, moji kapci rade tap! tap! tap!
automatski izgovaram tablicu množenja sa svim krivim umnošcima.
matematikom baratam do razlomaka.
mali susjed ima devet godina i zovu ga pitagora.
i čim čujem: pitagora, donesi balun! meni u glavi: a na kvadrat plus be na
kvadrat jednako je ce na kvadrat.
ce na kvadratu. opio se ce pa šuruje s katetama. razvratni ce.
promijenite mu nadimak. ja neću zatvoriti prozor jer sam ovisna o zvukovima
izvana.
s kim pričati o fraktalima koje sanjam? zbroji ih. podijeli ih. zalijepi ih u
unutrašnjost kaputa i plaši klince svojim igrama. plešu. uvijek plešu u snu.
trčala sam ti taj dan u zagrljaj kao da te nikad prije nisam imala.
pale sam na svijetu.

Irena Delonga

PERISTIL

svibanj ima meke prste: u šest boje vodne i zamutnjuju se rubovi,
 ljudi se presvuku u statiste, postajem svečana.
 govoriš dok nebo ne počne navlačiti mrak
 kao hulahopke, stidljivo i izazovno. rugamo se prolaznicima
 jer su sve što nismo mi; nismo slobodni od našeg jezika i biramo riječi,
 posudili smo sate i unajmili najbolja tijela.
 promatramo tango na uglačanom kamenu, starijem dvije tisuće godina od nas,
 parovi klize u nestvarnom ritmu. muškarci i žene spojeni u jedno tijelo,
 kao šestari, žene nogama upisuju kružnice u kamen.
 ja upisujem istu takvu pogledom oko tebe. njihova tijela prepričavaju
 nešto iskonsko, nešto što tek pomalo naslućujem
 ali ti ne znam pokazati.
 poželim te ugristi za rame ali se samo smijem, mokra iznutra,
 jer imam vremena, više nego svi ovi ljudi na trgu zajedno: plesači i publika,
 čak i golubovi, prolaznici, konobari, svirači,
 prosjaci, turisti, prodavači. povukla bih crtu prstom
 od tvog lakta do zapešća. ali imam vremena.
 uspoređujem naše visine i težine
 prilagođavam se tvom obliku
 ja sam najjasnije boje.
 poželim te gurnuti, lagano
 samo korak naprijed,
 nikad nisam plesala,
 mogla bih otvorenih očiju pred svim ovim ljudima
 ja dodirnuti tebe, samo da se ne bojim da ću umjesto koraka
 zapravo poletjeti

* * *

danas sam abortirala
 već drugo tvoje dijete.
 stoječke, s rukama na bokovima
 u neonskoj prostoriji bijelih podova
 s vrućinom u stomaku
 zgrčenih ramena
 zaplakala bih, da nije bilo ljudi

oko mene
ili bih pjevala, da znam pjevati
zapjevala bih neku uspavanku
i ti bi se sažalio.
stisnula sam koljena
da se krv utisne u tamnu tkaninu,
da nitko ne zna.
čak i moje tijelo radi kao dobro uhodan mehanizam,
nezavisno od mojih otkaza i odustajanja.
rastavljam stvarnost na cikluse
dani se prevrnu i prođu
mimo mojih ustajanja.
brzo učim kad gubim
i uopće te ne iščekujem
samo me krvarenje podsjeća da priroda
ima svoj tok i da je neosjetljiva na mene.
vrijeme se dijeli na cikluse
unutar kojih se ne pomičem.
gubitak je
sve ono što ne dočekamo.

Marko Pogačar

POSLIJE PREDMETA

Takvom brzinom spusti se s neba ništa:
u jučer, u nigdje, u mi, mokru šumu.
takvom brzinom da noć ne stigne doći
u istom času za sve: netko je požuri na
njeno mjesto, njegove oči.

svi se sjećamo nekoga tko je, tako, od negdje stigao:
iz zatvora, iz sobe, iz priče. sjeo i,
kao mahnita predodžba, napustio samog sebe.

poput ledenih cvjetova otvarali su se predmeti
u čisto prkošenje. pojavljivali se i nestajali poput
Poljske, u istom spaljenom polju. zatim ih je trebalo

ubrati i pustiti sušenju, negdje gdje zrak i struje
sami obave svoje, gdje nema grabežljivaca.

tamo u ništa, u suho i tupo nigdje odlaze predmeti.
ja kada nekamo odlazim obično ugasim svjetlo
i mislim samo te tama, nigdje, samo te mrak dokazuje.
tamo se uspinje tvoje vrijeme
u jednom kišnom kronometru gdje ništa
ujutro vježba svoju prokrvljenost i širi se, troši.

tamo šuti i smišlja jedno jasno pravilo: od ničeg
nije moguće oduzeti, ništa se samo sa sobom zbraja.
predmeti koji su u svojoj srži pirati, zauzimaju uvijek
nečije, nekome otimaju. u prozor, u noć, u mi, mokru
šumu gdje, kao da se ništa ne dešava dišu, zelene lišće.

poslije predmeta dolaze drugi predmeti.

GODINA ČAJA

Uzimao sam i davao kao da podsjećam
na nekog drugog. magnet je moja zadana kovina.
oboje uvijek privlačimo, ali on ima više smisla
za izbor, nešto jednostavno ne prihvaća. ja nisam
toliko postojan. more se uvuklo u oblak
i sad me zasipa. grana se povija,
kao da na njoj pjevaju ptice. ali nitko ne pjeva.
ako bi se na cesti pojavilo sunce
vidjela bi se puna duga, i asfalt bi pario. iz pare se
svaki put nešto rodi. magnet ono što jednom
prihvati zadrži zauvijek. magnet je naprava za
definiranje ljubavi, iako je ponekad pokvaren. ljubav
ga slijedi. u najboljem slučaju, ako bi se sunce diglo
visoko, ako bi uzmakla magla, bacali bismo sjene.
ovako vozim spuštenih prozora i moje mesnate
uši pate. više te ne čujem. vidim majstora koji zakiva
čavle. vidim mačka koji se premeće. vidim Vladimira
kako se uspinje stubama i viknem mu: Vladimire!
on se okrene, ali me ne prepozna. naše brzine su
usklađene samo rotacijom svijeta. inače ja sam brži.

oslanjam se na slabu tehniku i slabu taktiku a ipak ostavljam tragove. kada pronađem nekog čija je brzina slična mojoj dat ću mu ime. visoko iznad puzi avion. ne čujem ga i ne vidim, ali su dokazi potpuno jasni. odozgo duga izgleda kao olovo. pluta u svom tom nepredvidivom presjeku, bez težine, a tone. tradicija kaže: ispod nje valja proći! tradicija kaže tada si oženjen i tvoja žena je tamna, jer vi ste cigani. kiša je spuštена, cvijeće je krvavo, i usta životinja rastvorena. kroz prozor ulazi muha. tiho je. glazba se opire prostoru, i on je slijedi. u klinču, polako, curi kroz moje otvore. svaki put kada vozim sjetim se svoje brzine. tako nije trčao nitko. kako sam jednom stigao u susjedno selo prije automobila. kiša je pljuštala. putovi bili blatni. nekoliko sam puta pao, bio sam smeđ, ali sretan. nikada više nisam trčao, jer sam htio da me takvoga pamte. mislio sam o ljudima. neistina je da u mojim pjesmama nema ljudi. ondje je Vladimir. ja sam mu tada viknuo Ime i on se uspeo, prema sjevernom nebu. podne je. naše sjene su za nama, ili nam prethode. brzina se smanjuje. sve su životinje nekamo iščezle. smrt je tradicija; treba je sapeti, i pustiti je da istrune. treba biti poput magneta. ljubav je proces strogosti. izbor izgona. cijele sam godine samo kuhao. cijele sam godine samo kuhao čaj.

Mario Glavaš

DUŠA

Pijem mnogo tekućine
 Možda zato što je duša kocka pa je želim
 napuniti do vrhova
 tako da joj prostorna dijagonala
 za sunčanih dana
 podsjeća na slomljenu kičmu
 Kocka je savršeno tijelo
 pomalo i podcijenjena pored precijenjenosti
 kugle koja se nikad ne zaustavlja
 Za kocku znaš da će stati
 mora se umiriti i pokazati nešto

jedan
 četiri
 šest
 mora pasti
 Kugla je uvijek sedam
 nemogućnost procjene
 sedam smrtnih grijeha sedam samuraja
 predivna kugla
 Kada metalna kugla
 blistave uglačane površine prođe pored
 kocke
 na njenom se zaobljenom licu
 odrazi izobličeno tijelo kocke
 nadrealno izvijeno
 kao voda razvučena po zraku
 Eto kako izgleda duša

CIKLONA

Dolazi ciklona
 velika i mračna jedna od onih kojima se nije
 lako nadati kao smrt koja znaš da mora doći
 a vidiš je samo kad dolazi drugima
 Ne želiš je predosjetiti
 Sa svih strana prilazi nam razroka
 da nas umlati golim rukama
 Sa sobom vodi deset gubavih oblaka i skrivene poglede
 ne obazirući se na pravila dječjih igara koja zabranjuju
 korištenje krivog oka ali to smo i sami odavno prerasli
 to polako zaboravljaju i ovi koji se još uvijek igraju
 Muškarcu su skupili robu sa sušila i zatvorili prozore
 doživaju djecu porazbacanu po ulici da se skriju
 no odveć je kasno to više nisu njihova djeca
 Vjetar se počeo uvlačiti u potkrovlje
 klapa crjepovima da otjera sjećanja na sve dobro
 Žene su pobjegle na vrijeme
 svećenici su blagoslovlili i napustili grad
 Pogledaj kako dolazi ciklona ni ptice je nisu očekivale
 galebovi lete u mjestu mašu krilima ali se ne miču
 ostaju zaustavljeni kao na lošoj fotografiji
 Čitav će se svijet porušiti ako se ne pomaknu

čini mi se da sve ovisi o nečem tako potpuno ludom
hoće li se ti galebovi pomaknuti s mjesta ili će ostati
Baš čitav svijet ovisi o par udara krila
gledam i ne vjerujem nigdje nema leptira
samo smrznuti galebovi
a nama svejedno dolazi ciklona

ČAJ

Imam taj neki običaj da ponekad predvečer
s Bogom popijem čaj
sjednemo za stol on stavi svemir u svoju
veliku čarapu pa je namače
tri do pet minuta u vreloj vodi
i onda glasno srkne
Ja pijem obični crni neko luksuzno rusko pakiranje
i čini mi se da me Bog gleda pomalo preko oka
zbog njegova podrijetla
To su oni lijepi trenuci kad obojica uhvatimo
vremena kad se izmireni sa svijetom i gradom
i bez velikih riječi prisjećamo kako
smo nekoć bili mladi i jutru
spoticali noge
Negdje pred kraj treće-četvrte stranice
ja uvijek nešto čitam najčešće novine
Bog se promeškolji i spusti praznu čašu na tanjurić
dok pije drži je neprestano u ruci
kao da se boji da ću mu je odnijeti
(inače nije škrt)
ili mu se negdje žuri
iako sumnjam da mu je ikakva žurba
jer ni jednom dok pije ne pogleda na sat
pa ustane
poravna majicu koja mu se zadigla na donjem dijelu leđa
i onda se razidemo u tišini kao da smo igrali šah
Uvijek zavirim prije nego je operem –
nakon što ga ispratim, kad Bog ode preko praga –
na njegovoj čaši nikada ne ostane
trag od čaja
ni usana po rubovima

Ivana Čagalj

SPLIT (DOESN'T) MIND

trasa 17-ice je prekratka

od Sveučilišne do Spinuta tek 9 stanica
 i na svakoj pričam s tobom
 prsti nam se zapetljaju
 kao slušalice od mobitela
 na dnu torbe
 dok se smijemo umirovljenicima
 koji ne znaju provući iskaznicu
 i trče za busom kao da su u njemu poredane
 prošle godine umjesto išaranih sjedala
 i ustajemo se trudnicama
 i ženama s vrećicama
 i djedovima sa štapovima i unucima
 ustajemo se i sjedamo
 kao na misi
 i podsmijehujemo se preglasnom pričanju suputnika
 i gledamo kroz prozor
 gledamo kroz druge
 dok nam se pogledi ne odbiju od
 retrovizora, jumbo plakata i semafora
 i opet ne susretnu
 (sjećaš se da sam ti rekla da se bojim bilijarskih kugla?)

u najvećoj gužvi pronađeš mojih 160 cm
 i putuješ sa mnom
 3:15 uvijek u isto vrijeme
 (Split je točan grad)
 i uvijek se ista dva sjedala oslobode na međustanici poslije Klerikata
 (i dalje provjeravam je li netko zalijepio žvaku
 ili rasklimao sjedalicu – ja ne priznajem slučajnosti
 i nepovjerljiva sam i prema predmetima)
 ti se smiješ mojoj opreznosti
 i poskakivanju bubrega
 dok prelazimo preko izbočina
 na cesti prije Firula i iza Poljuda
 i naginješ se na mene kod Vidovića

tiho ti pričam na obama jezicima
ti razumiješ moj tok misli
ti razumiješ
ja ti pričam
obavijam te riječima
slova ti slažem po noktima
po trepavicama i iza ušiju
ti paziš na padeže i krnje infinitive više nego ja
– ti paziš više nego ja –
šopam te zvukovima
(ako ljubav sve podnosi
jesu li sinonimi voljeti i probaviti?)

hotimice
prošla sam kroz tebe
kad si prvi put otvorio usta
i ugniježdila ti se na dnu stomaka
bojim se da me ne izvuku
odatle skalpelima i hvataljkama
toplo je i vlažno unutra
kao kad te uhvati ljetni pljusak
na povratku iz dućana
ja ti pričam
ti se ne gubiš u mojim asocijacijama
slušati si naučio na bolničkim hodnicima
i prekoatlantskim letovima

samo primijetiš da oboje imamo ožiljak
na lijevom prstenjaku
kako simbolično, prstenjak, kažeš
oboje imamo isti
ožiljak
prošapćem

gospođa nasuprot
odmjeri me
i pred zadnjom stanicom kraj Marjanskog tunela
shvatim
zašto mi se grlo ne suši
i sjedalica kraj mene
nije ugrijana

Antun Domazet

* * *

Vraćam tvoje mirise pomiješane sa sapunom
 I vodom
 Natrag u krug.
 Moji dugovi su preveliki da bih se sada pozvao na križ
 I zamolio umirućeg do sebe
 Da mi oprosti.
 Još svake noći slušam istu muziku da se umirim
 Od kopanja po sebi
 Albinoni – Adagio g-mol
 (kapci su ponekad tako tvrdoglavi)
 Onda pobožno masturbiram da otjeram kućne duhove
 I godine šutnje
 O tome što se zaista dogodilo
 Tog petka ujutro
 Kada sam se na predzadnjoj strani novina sapleo o
 Uokvirenu sliku tvoga tijela
 ...te neodoljive zamke i za samu smrt

MAN ON WIRE

Ruka u kosi i nož na vratu
 Ponekad su ista stvar

Sad sipam u grlo kiselinu iz akumulatora
 Da ublažim okus koji je ostao
 Nakon tvoga jezika
 Među mojim zubima

Hodam po žici
 I čekam vrijeme da se dogodi

Jer primakli smo se tako blizu suncu
 Da je Dedal trznuo laktom Ikara iz sna
 Da se zajedno okrenu
 U grobu

I nije da se hvalim, ali tečno šutim
O tebi
Na svim važnijim svjetskim jezicima

U ljubavi
I ratu
Nema pobjednika

– Pobjedit će onaj
Koji prvi prestane
Pokušavati

Nina Slišković

USIDREN

To je bio početak;
usidrio si srce
između mojih 10 naelektriziranih prstiju
i bosim pogledima gradio
put do mene
dok ih nisam zaustavila
u kucanju na zatiljku.
A vani dan glumi da je ljeto,
zagrizem ga tako narančastog
i glasno se nasmijem iznutra
pazeći da ti između dva treptaja
ne dam ništa
što bi uspio uglazbiti.
Dišeš duboko iz trbuha
da me sačuvaš dovoljno
kada neprimjetno odem
noseći sa sobom srce
koje se samo prstima
ne može sačuvati.

(Izabrala Ivana Čagalj)

PODACI O PJESNICIMA

- Andrijašević, Marija (Split, 1984.). Za zbirku *Davide, svašta su mi radili* dobila nagradu Goranov vijenac za mlade pjesnike 2007.
- Armanda, Joško (Split, 1943.). Objavio niz haiku pjesama u časopisima i zbornicima. Zbirka pjesama *Spli'ski kvadri* objavljena 2008., a 2009. u Digitaliziranoj zavičajnoj zbirci *Naza' vrimena*.
- Barišić, Željko (Mostar, 1967.). Stomatolog. Pjesme i prozu objavljuje u časopisima. Roman *Bilo jednom u Zagrebu* objavio 2006.
- Bašić, Marinko (Split, 1966.). Zbirke: *Pijanograf*, 1993., *Kurva*, 2004.
- Benić, Gordana (Split, 1950.). Objavljene knjige pjesama i pjesničke proze: *Soba*, 1982., *Kovači sjene*, 1987., *Trag Morie*, 1992., *Dubina*, 1994., *Laterna Magica*, 1998., *Balada o neizrecivom*, 2003., *Unutarnje more* (izabrane pjesme), 2006., *Svijet bez predmeta*, 2007., *Banalis Gloria*, 2009., *Oblik duše*, 2011. Nagrade: Tin Ujević 1998., Vicko Andrić 2000.
- Blagaić, Mario (1958.). Zbirke pjesama: *Doba ljubavi, pjevanja i trpkog vina*, 1983., *Pjesme*, 1984., *Knjiga utisaka*, 1997.
- Božanić, Joško (Komiža, 1948.). Profesor na Filozofskom fakultetu u Splitu. Glavni urednik znanstvenog časopisa *Čakavska rič*. Objavio zbirke pjesama *Perušće besid* 1981., *Lingua franca* 1997. Objavljuje u časopisima. Primio značajne književne nagrade i priznanja. Načinio repliku više gajete falkuše.
- Bulić, Vlado (Split, 1979.). Nagrađivani mladi pjesnik i prozaist. Zbirka pjesama *100 komada* objavljena 2003.
- Bušić, Franko (Split, 1971.). Član DHK-a, jedan od osnivača Udruge za promicanje eksperimentalne umjetnosti *DADAnti*. Zbirke: *Razneslo ti bo prekleto bučo*, 1998., *Nitko nitkov kao ja*, 2001., *Zaboravljena lutka*, 2002., *NADrealizam je podDADA*, 2006., *Morana*, 2012., *To su moji dukati*, 2012.
- Crnković, Andrija (1964.). Predaje na Pravnom fakultetu u Splitu. Zbirka *Prokockani juriš pregažene sirotinje* izišla iz tiska ove godine.
- Čagalj, Ivana (Zagvozd, 1987.). Za zbirku *Ženske epifanije* dobila nagradu Ružica Orešković 2011.
- Čelan, Nikola (Beograd, 1978.). Glazbenik. Suradnja s grupom TBF, pjevačem Draganom Lukićem Lukyjem, klapom Libar. Pjesme objavljivao u časopisu *The Split Mind*, a 2006. objavio je i zbirku *Silazak nad grad*.
- Delonga, Irena (Sinj, 1984.). Za zbirku *Riječi kupuju zločine koje ćeš počiniti* dobila nagradu Goranov vijenac za mlade pjesnike 2010. Pokrenula večeri poezije *Rječilište* u Splitu.
- Dežulović, Boris (Split, 1964.). Novinar, pjesnik i prozaist. Jedan je od suosnivača *Feral Tribunea*. Zbirka poezije *Pjesme iz Lore* objavljena 2005.
- Domazet, Antun (Split, 1988.). Objavljuje poeziju u dnevnim novinama, časopisima, na internetskim portalima. Član uredništva časopisa *The Split Mind* i član redakcije *Pseudo Zveketa*.

- Fiamengo, Jakša (Komiža, 1946.). Objavio preko 20 pjesničkih zbirki. Nositelj brojnih književnih nagrada i priznanja. Mnoge pjesme su mu uglazbljene. Zastupljen u svim značajnijim antologijama suvremene hrvatske poezije.
- Fradelić, Petar (Split, 1956.). Objavio zbirku pjesama *Modrina* 2001.
- Glavaš, Mario (Split, 1985.). Nagrađivani mladi pjesnik i prozaist. Zbirke: *Ciklona* i *G(r) AD*, 2012.
- Grcić, Katja (Split, 1982.). Diplomirala engleski i njemački jezik i književnost. Prozu i poeziju objavljivala u Quorumu, Vijencu, The Split Mindu, Knjigomatu, i dr.
- Jelenić, Ante (Split, 1983.). Objavljivao stihove u The Split Mindu, virtualnim časopisima i na portalima.
- Kekez, Siniša (Split, 1966.). Novinar. Pjesme objavljivao u časopisu *The Split Mind*.
- Kesić, Duje (Solin, 1951.). Zbirke poezije objavljene u časopisu *Mogućnosti: Pjesme za Adonisa, Pjesme za Vivienne vincent, Pjesme o postojanju, Pjesme za Adonisa II*.
- Lucić, Predrag (Split, 1964.). Pjesnik i novinar. Zbirke poezije: *Haiku haiku jebem ti maiku*, 2003., *Ljubavnici iz Verone*, 2007., *Sun Tzu na prozorčiću*, 2009., *Bezgaća povijesne zbiljnosti 1 i 2*, 2010.
- Novaković, Jelena (Split, 1979.). Radi na Filozofskom fakultetu u Splitu. Objavljivala u The Split Mindu i drugim časopisima.
- Opačić, Petar (Solin, 1952.). Pjesnik, prevoditelj, antologičar. Urednik književnog časopisa *Mogućnosti*. Objavljene zbirke: *Salonae*, 1978., *Plovidba*, 1985., *Anastazija*, 1988., *Alemanski kvartet*, 1990., *Sutikva*, 1995., *Astrolab*, 1997., *Historia, ae, f.*, 2001., *Rajski vrtovi*, 2004., *U doba Carstva padale su glave*, 2004., *Uštap*, 2005., *Izostavljeno vrijeme*, 2005., *Noćna straža*, 2006., *Déja vu*, 2006., *Molitva suprotiva g(r)adom*, 2007., *Anđeo smrti*, 2008., *Pluskvamperfekt*, 2008., *Žuta knjiga*, 2009., *Mjesečev modul u pustinji*, 2009., *Bijeli dur*, 2010., *Odlazak u 13.00*, 2011.
- Perišić, Robert (Split, 1969.). Pjesnik, prozaist, dramatičar, kolumnist. Autor je scenarija za dugometražni igrani film *Sto minuta Slave* (2004.). Zbirke: *Dvorac Amerika*, 1995., *Jednom kasnije*, 2012.
- Pogačar, Marko (Split, 1984.). Pjesnik, prozaist i kritičar. Zbirke: *Pijavice nad Santa Cruzom*, 2006., *Poslanice običnim ljudima*, 2007., *Predmeti*, 2009.
- Popović, Tonita (Split, 1977.). Profesorica hrvatskog jezika i književnosti. Pjesme objavljuje u časopisima. Nagrađena od strane *Foundation for Help to the Artists* iz New Yorka za pjesmu *Naslijeđe*, a dobitnica je i priznanja Zvonimir Golob 2005. za pjesmu *Začudna igra*.
- Rojc, Saška (Split, 1977.). Zbirka pjesama *Puzzlerojc* objavljena kao elektronička knjiga na stranicama DPKM-a 2006., a objavljeno je i prošireno tiskano izdanje 2007.
- Savičević Ivančević, Olja (Split, 1974.). Profesorica hrvatskog jezika i književnosti. Nagrađivana pjesnikinja i prozaistica. Zbirke: *Bit će strašno kada ja porastem*, 1988., *Vječna djeca*, 1993., *Žensko pismo*, 1999., *Puzzlerojc* 2005., *Kućna pravila*, 2007., *Mamasafari (i ostale stvari)*, 2012.

- Sorić, Ivan (Suri) (1964.). Predaje na Fakultetu elektrotehnike, strojarstva i brodogradnje u Splitu. Zbirke poezije: *Žuti kompresor*, 1990., *Vidi točku šest*, 1997. U pripremi *Knjiga o mučanju*.
- Slišković, Nina (Split, 1988.). Kao pobjednici natječaja Knjiga uživo 2011. objavljena joj je zbirka *Nova imena danima*.
- Šodan, Ivica (Zadvarje, 1965.). Zbirke: *U predvorju skamenjenog neba*, 2001., *Bestežinsko stanje*, 2003.
- Štambuk, Drago (Selca na Braču, 1950.). Pjesnik, esejist, diplomat i kritičar. Objavio više od 15 zbirki pjesama, od kojih su tri posljednje izdane 2005.: *Mirula*, *Staklena šuma*, *Spalatum*.
- Topić, Nada (Solin, 1977.). Knjižničarka. Zbirka pjesama *Svetac u trajektnoj luci* objavljena 2005., a u pripremi je *Meteorologija tijela*.

(I. Č.)

SREDNJOVJEKOVNI SPLIT I PERCEVALOV STATUT IZ 1312. GODINE*

Tomislav Raukar

1) UVODNE NAPOMENE

Srednjovjekovni splitski Statut što ga je 1312. godine kodificirao splitski načelnik Perceval Ivanov iz talijanskoga grada Ferma ili *Stari statut*, a kojemu su kasnije dodane nove statutarne odredbe ili *Novi statut* i *Reformacije*, koje sa *Starim statutom* čine cjelinu, obimna je i nadasve dragocjena zbirka pravnih propisa koja otvara pogled u cjelokupni društveni život srednjovjekovnoga Splita. To je pravni okvir u koji se uključuje i o kojemu ovisi svakodnevica pripadnika splitske komune, pa je za povjesničara veoma poticajno istraživačko pitanje: u kakvom su odnosu bile odredbe statuta, s jedne, i društvena zbilja srednjovjekovnoga Splita, s druge strane.

Dakako, takvo istraživanje prije svega ovisi o stupnju sačuvanosti splitske arhivske građe o razvijenom i kasnom srednjem vijeku, pa je Antun Cvitanić još 1985. godine s pravom istaknuo da »jedino iz izvora onog vremena možemo vidjeti jesu li se i koliko odredbe Statuta i u realnom životu stvarno provodile« (Statut grada Splita, Split, 1985., XIX). Nažalost, splitska je arhivska građa, napose za XIV. stoljeće, oskudno sačuvana. Spisi splitskih notara, na primjer, počinju tek s godinom 1341., a i nakon te godine, do kraja stoljeća, u njima su primjetne znatne praznine, dok su zapisnici Velikoga vijeća splitske komune do nas doprli tek u nekoliko fragmenata iz 50-ih godina XIV. stoljeća. Nasuprot tome, vrela o splitskom XV. stoljeću, premda ni izdaleka cjelovita, ipak su obimnija.

No tome valja dodati važnu činjenicu da je razmatranju o nekim ključnim pojavama u komunalnom razvoju Splita, u razdoblju koje kronološki prethodi Percevalovoj kodifikaciji, prije svega u XIII. stoljeću, dragocjena dopuna *Salonitanska povijest* Tome Arhiđakona.

* Predavanje održano 4. lipnja 2012. u dvorani Književnoga kruga Split (u sklopu programa »Susreti ispod ure«).

Njegova je kronika nezaobilazna osnovica poznavanju temeljnih društvenih i misaonih značajki splitske komune u Tominu razdoblju, bez kojih ne bismo mogli temeljito razumjeti ni neke poruke Percevalova statuta.

To pokazuje da sociološka analiza o odredbama splitskoga Statuta i o njihovu utjecaju na splitsko srednjovjekovno društvo, doduše, ima ograničene mogućnosti, ali da su, unatoč tome, u nekim područjima splitske društvene svakodnevice moguća dubinska razmatranja razvojnih pojava, pa je upravo to temeljna zadaća ovoga izlaganja. Naravno, u jednom kratkom izlaganju, ne mogu se ni spomenuti, a kamoli iscrpnije razložiti sve one pojave u razvoju splitskoga srednjovjekovnoga društva, na koje upućuju sadržajno iznimno slojevite i važne odredbe Statuta, ali i sačuvana arhivska vrela. Zato je u ovom izlaganju nužno odabrati samo ona područja koja čine razvojnu osnovicu srednjovjekovnoga Splita.

2) SIGURNOST ZAJEDNICE

Već se na samom početku statuta, u njegovu *Uvodu*, ističe da se zakoni donose »zato da bi se zli ljudi odvratili od svojih zlodjela i zabluda, a da bi dobri i poštenu ljudi mogli živjeti mirno i spokojno«. Temeljno je, dakle, načelo Percevalova statuta sigurnost komune i njezinih pripadnika i to na dvije razine, unutar zajednice, prije svega unutar grada Splita, i u odnosima između komune i okolnih društava.

Pojam sigurnosti ističe već i Toma Arhiđakon u *Salonitanskoj povijesti*. U sadržajno pomno strukturiranom 32. poglavlju, *O knezu Grguru*, Toma kaže da su Splićani u početku u okrilju moćnoga Bribirca »veoma sigurno« (*satis secure*) obrađivali zemlju i pasli stada, ali je kasnije, zbog njegove nebrige i izbivanja iz grada, Splitu zaprijetila »sveopća propast« (*generalis interitus*). Zahtjevu sigurnosti grada i njegovih stanovnika Toma je, ponešto kroničarski slikovito, suprotstavio pojam »sveopće propasti«, pa je u gradu prihvaćen prijedlog Tome i redovnika Male braće da se u Split dovede načelnik latinskoga roda, iz Italije. Bio je to Gargan de Arscindis iz Ancone i u vrijeme njegove trogodišnje uprave u Splitu je, prema Tomi, vladala takva »sigurnost unutra i vani« (*securitas intus et extra*), kakve nikada prije nije bilo. Sigurnost je temeljni preduvjet mirnom razvoju komune koju Toma naziva »domovinom« (*patria*). To je najviši pojam u etičkom i političkom sustavu Tome Arhiđakona.

Percevalov statut, pak, svojim odredbama dopunjuje te ključne Tomine pojmove jer pokazuje što je u komunalnoj svakodnevici trebalo činiti da bi pripadnici »domovine« mogli u njoj mirno i sigurno živjeti. O tome svjedoči više zanimljivih glava statuta, evo nekoliko primjera.

U 49. glavi Četvrte knjige Staroga statuta, *O onima koji gradom hodaju noću poslije trećega zvuka zvona*, određuje se novčana kazna za onoga koji gradom hoda bez svijeće nakon »trećega zvuka zvona« (*post tertium sonum campane*) koji označava početak noći. Teško je danas u potpunosti razumjeti, upravo doživjeti taj strah od tame i noći koji zrači iz tih odredaba. Noć je u srednjem vijeku doba nesigurnosti. Potpuni je mrak pretvarao

izvangradski prostor u opasno područje koje je moglo postati i uporištem neprijateljskih snaga. Grad se povlačio u vlastiti prostor, omeđen bedemima, i sâm ugrožen potpunom tamom, zatvarala su se gradska vrata, a na bedeme se uspinjala straža, o kojoj govori više glava Statuta, primjerice 51. i 53. glava Druge knjige Staroga statuta i 50. glava Reformacija. Pomnost njihovih odredaba ocrtava svu važnost nadzora nad sigurnošću grada koji je tonuo u mrak noći.

Ali gradu nije prijetila opasnost samo noću, pa statut nastoji općenito zaštititi gradski prostor i od opasnosti koje bi mu mogle zaprijetiti i danju i noću. Prije svega je to vatra. U glavi 35. Četvrte knjige Staroga statuta, *O podmetačima vatre*, prijeti se svakome tko bi podmetnuo požar u nekoj kući u gradu i predgrađu smrtnom kaznom i spaljivanjem, a ako bi to učinio izvan grada, na području distrikta, kaznom od 300 libara. U spirali kazni koje za pojedine prekršaje predviđa Statut, ova ulazi u red najtežih. Požar je mogao teško zaprijetiti i gradu i njegovim stanovnicima, što možemo posve razumjeti samo ako uvažimo urbanističke značajke srednjovjekovnoga Splita. U tome nam pomažu i Tomina *Salonitanska povijest* i sačuvani notarski spisi.

Kada je u srpnju 1244. godine ugarska vojska kralja Bele IV., kojoj su se pridružili i Trogirani, napala Split, zapaljeno je gradsko predgrađe koje tada još nije bilo zaštićeno bedemima nego samo ogradom od naslagana kamenja ili tzv. macerijama, pa Toma Arhiđakon u 45. poglavlju *Salonitanske povijesti*, *O ratu koji su Splitskani vodili s Trogiranima*, ističe da je tada u predgrađu spaljeno dvadeset kamenih kuća i više od petsto kuća od drveta i pruća. To pokazuje da je burgus tada, u sredini XIII. stoljeća, bio pretežno prostorom drveta i drvenih kuća.

No ne bi trebalo zaključiti da su drvene kuće postojale samo u predgrađu, dapače, bilo ih je i u starom dijelu Splita, unutar Dioklecijanove palače. Jedan notarski podatak iz godine 1445. svjedoči da se još i u sredini XV. stoljeća prodaje jedna kućica (*domuncula*) »dijelom od kamena, dijelom od drveta (*partim de muro, partim de lignamine*) u starom dijelu grada Splita«, unutar Palače, a takvih primjera u notarijatu ima više.

I nošenje oružja po gradu bijaše prema statutu prijetnja sigurnosti, pa glava 43. četvrte knjige Staroga statuta, *O onima koji danju ili noću nose oružje po gradu*, određuje kazne prekršiteljima te odredbe. I izazivanje lažne uzbune zvonjavom, strogo se kažnjavalo, pa glava 125. Četvrte knjige Staroga statuta, *Ne smije se zvoniti na uzbunu bez dopuštenja komune*, određuje prekršitelju visoku kaznu od 300 libara, a u slučaju da tu kaznu ne može platiti, kaže se u statutu, »neka mu se odreže desna ruka«. Nažalost, ne postoji arhivska građa, prema kojoj bismo mogli suditi jesu li se navedene kazne za nošenje oružja ili lažno uzbuđivanje primjenjivale i kako često, ali već i same te odredbe pokazuju koliko je u Percevalov statut ugrađena težnja za mirom i sigurnošću unutar gradskoga prostora.

I u odnosima s okolnim društvima komuna je nastojala dosegnuti vlastitu sigurnost. Pri tome politički odnosi između Splita i okolnih snaga, od ugarsko-hrvatskih vladara i Venecije, do velikaških rodova iz zaleđa, razumije se, nisu mogli biti predmetom statutarnih odredaba, ali se statut obazire na pojam izdajnika. U 74. glavi Četvrte knjige Staroga statuta, *O izdajnicima grada Splita*, predviđena je teška kazna za izdajstvo i nevjeru, te pružanje pomoći neprijateljskoj strani, s kojom je Split u ratnom sukobu. Kuća izdajnika

se rušila do temelja, on sam je morao u progonstvo, a ako bi ikada došao pod vlast komune odsijecala bi mu se glava. Tako oštra kazna pokazuje da je prema Percevalovu statutu i izdajstvo komune ulazilo u krug najtežih prekršaja, ali niti za to nemamo arhivskih vrela, prema kojima bismo mogli utvrditi je li takva kazna u srednjovjekovnom Splitu bila uopće primijenjena.

No bez obzira na to, izdajstvo je bilo ugrađeno u samu svijest malih gradskih zajednica na istočnom Jadranu, o čemu svjedoči *Salonitanska povijest* Tome Arhiđakona. U 27. poglavlju, *O pobjedi nad Cetinjanima*, Toma priča o nekim Cetinjanima, Budimiru i braći, koji su Splitsanima otimali stoku i to uz pomoć nekih splitskih građana, pa autor upozorava da se »onome gradu sprema bliska propast gdje izdajice domovine domovinom vladaju«.

3) STALEŠKO USTROJSTVO KOMUNE

Percevalov statut brojnim odredbama svjedoči da su splitsko srednjovjekovno društvo obilježavale izrazite suprotnosti u društvenom položaju između plemića (*nobiles*) i neplemičkog stanovništva komune. Za jednaki prekršaj različito su se kažnjavali plemići i neplemići. Evo nekoliko primjera. Prema 12. glavi Četvrte knjige Staroga statuta, *O uvredljivim riječima*, ako neplemić uputi uvredljive riječi plemiću, kažnjava se sa 100 solda, ali ako bi to isto učinio plemić plemiću kazna je bila znatno blaža, iznosila je samo 40 solda. I nadalje, prema 16. glavi iste knjige Staroga statuta, *O udarcima i drugim povredama*, ako bi plemić udario plemića, kazna je iznosila 10 libara, ali ako bi neplemić udario plemića, bio je kažnjen s dvostruko višom kaznom, 20 libara.

I napokon, društvene razlike između plemića i neplemića bile su i vizualno istaknute, pa je glavom 115. iste knjige Staroga statuta, *Razgovor plemića s pučaninom*, bilo određeno da »kad god plemić razgovara s kojim pučaninom, da taj pučanin mora stajati«. Splitski je pučanin (*popularis*) morao i tjelesnim položajem potvrditi da pripada skupini koja je na društvenoj ljestvici postavljena ispod plemstva, ali se prema sačuvanim vrelima ne može odrediti koliko se i na kakav način ta načelna staleška odredba u društvenoj svakodnevici poštivala.

Društvene razlike između plemićkog i neplemičkog dijela stanovništva ipak su se najjasnije iskazivale u ustrojstvu komunalne uprave i u djelatnosti Velikoga vijeća. Kao središnje tijelo komunalne uprave ono se postupno oblikuje od sredine XIII. stoljeća i Garganova *Kapitulara*, preko Percevalove kodifikacije, do sredine 30-ih godina XIV. stoljeća, kada Veliko vijeće konačno postaje staleškim tijelom splitskoga plemstva.

U Drugoj knjizi Staroga statuta pomno je ocrtano ustrojstvo komunalne uprave, pa se u glavi 21., *O vijećnicima grada Splita*, određuje da se Veliko vijeće sastoji od stotine vijećnika »de melioribus dicte civitatis«, dakle, od »najodličnijih građana«. Statut izričkom ne kaže tko su ti *meliores*, ali se prema glavi 37., *O izmjeni kurije*, u kojoj se određuje da petorica izbornika, članovi Vijeća, moraju svaka tri mjeseca izvršiti obnovu Kurije i komunalnih službi, među njima i »tri suca iz reda plemića ovoga grada čiji su očevi ili dje-

dovi ili oni sami obavljali spomenutu sudsku službu«, smije zaključiti da su prema Starom statutu suci mogli biti isključivo plemići (*nobiles*) i, dosljedno tome, da članovima Vijeća nisu bili samo plemići, nego i istaknuti pripadnici neplemičkoga stanovništva. Ubrzo je ta mogućnost uklonjena, jer je godine 1334. glavom 11. Reformacija, *O primanju u Vijeće*, određeno da u Veliko Vijeće mogu biti primljeni samo oni kojima su »njihovi očevi i djeđovi u prošla vremena bili vijećnici ovoga grada, a isto tako i plemići«. Time je splitsko Veliko vijeće postalo staleškim tijelom plemstva, pa su na taj način poistovječeni pojmovi »vijećnik« (*consiliarius*) i »plemić« (*nobilis*). Neplemičkom je stanovništvu onemogućen ulazak u Vijeće, a time i bilo kakav utjecaj na upravljanje zajednicom.

Sve što je netom rečeno o društvenoj neravnopravnosti u odnosima između dviju staleških skupina splitskoga srednjovjekovnoga društva, o kojoj izrijekom svjedoče odredbe Percevalova statuta, već je odavno u historiografiji dobro poznato i utvrđeno, ali se uza sve to činjenici o staleškoj nejednakosti mogu postaviti i neka pitanja, primjerice, kako su takvi odnosi utjecali na razvoj splitske komune, jesu li oni bili činiteljem kočenja njezina razvoja? Ili jednostavnije, kako je staleška isključivost plemstva djelovala na svakodnevni život komune i njezinih pripadnika?

Nedvojbeno je da je potpuna prevlast plemstva u upravljanju komunom stvarala trajne animozitete u svijesti neplemičkog stanovništva, pa su izbijali i izravni sukobi, primjerice u doba Markulinova ustanka 1398. godine ili u pobuni pučana 1512., u razdoblju ustanka hvarskih pučana, koju je ugušio mletački providur Sebastian Giustinian. No koliko god i te sukobe dobro poznajemo, ipak samim tim nije u cjelini odgovoreno na gornja pitanja o stupnju djelovanja staleških razlika na komunalnu svakodnevicu. Na primjer, jesu li staleška podjela i politička prevlast plemstva utjecali na ekonomiju komune, jesu li ograničavali gospodarske aktivnosti neplemičkog dijela splitskoga stanovništva?

4) PRIVREDA I STATUT

Na ovo posljednje pitanje odgovor je nedvojbeno odrečan. Ne, društvene razlike između plemićâ i pučanâ nisu ni u čemu ograničavale razvoj komunalne ekonomije. Evo što o tome govore vrela.

Iz posljednje četvrtine XV. stoljeća, između 1475. i 1499. godine, sačuvani su službeni mletački popisi o izvozu iz splitske luke, s točnim podacima o vrstama robe, njezinim vlasnicima i odredištima, prema kojima se roba usmjeravala, nadalje o vrstama brodova i njihovim vlasnicima. Ti su popisi zrcalo splitske ekonomije i njezinih pokretača potkraj XV. stoljeća, jer precizno pokazuju tko trguje u splitskoj luci i kojim vrstama robe. Podaci koje sadržavaju ti službeni mletački dokumenti nikako se ne mogu protumačiti staleškim razlikama, niti s njima uskladiti, jer je neosporna jedna važna činjenica: iz splitske luke izvoze, u njoj trguju svi pripadnici splitske komune, bez ikakvih staleških prepreka.

Evo nekoliko primjera. Među onima što izvoze robu iz splitske luke prema jadranskim prostorima, najviše prema Veneciji, ne nalaze se samo splitski pučani, nego i plemići

i plemkinje, pa i pripadnici klera. Od splitskih plemićkih rodova u trgovini iz splitske luke sudjeluju Albertis, Andreis, Cipcis, Grisogono, Natalis-Božičević, Papalić, Pecenić-Marulić, Petracha i drugi. Među njima se, primjerice, nalazi i ser Janko (Xantius) de Albertis, koji u mletačkom popisu nosi i titulu »vitez« (*miles*), a čija se nadgrobna ploča, s Jankovim prikazom u viteškom oklopu, do danas sačuvala uz južna, manja vrata splitske katedrale. Janko de Albertis u Veneciju izvozi 16 bačava vina i 30 barila sušenih smokava. No ne trguju samo plemići, nego i plemkinje, primjerice Filipa de Cipcis, Magdalena de Marulis ili Kristina, udovica Andrije de Albertisa. Dapače, među izvoznicima se nalaze i splitski svećenici, među kojima je najzanimljiviji splitski nadbiskup Bartolomej koji prema Veneciji izvozi 102 bačve i 4 barila vina, te 168 barila sušenih smokava.

U splitskom izvozu prema Veneciji ističu se vino i sušene smokve, pa je sudjelovanje splitskoga plemstva ili splitskoga nadbiskupa u tom izvozu lako objasniti opsegom njihovih zemljišnih posjeda. Splitski pučani nemaju tako velike zemljišne posjede, premda i oni sudjeluju u splitskom izvozu, ali se zato ističu posjedovanjem jedrenjaka. U spomenutim mletačkim popisima zabilježeno je – između 1481. i 1484. – 128 splitskih brodova, što je veoma veliki broj, a od njih je 117 jedrenjaka bilo u vlasništvu splitskih pučana.

Navedeni podaci iz arhivskih vrela svjedoče o poslovnom poletu jedne periferne jadranske ekonomije, kakva je bila splitska, kojim je ona osiguravala prostor vlastitoga djelovanja između jadranskih obala, mimo moćnih središta, Venecije i Dubrovnika, u kojemu su sudjelovale sve skupine komunalnog društva. U svjetlosti takvih podataka neće nas iznenaditi ni dokument iz splitskog notarijata koji pokazuje da i u djelovanju trgovačkih društava sudjeluju pripadnici svih slojeva splitskoga stanovništva. Dapače, godine 1367. u jednu koleganciju ili trgovačko društvo ulaže svoja zaštedena sredstva u iznosu od 150 dukata, Radica, za koju notarski dokument izrijekom kaže da je nekoć bila sluškinja (*olim famula*). Teško je pronaći ljepšu ilustraciju o poletu trgovačke poslovnosti koja u razdoblju općeg ekonomskog uspona u Dalmaciji, u drugoj, anžuvinskoj, polovici XIV. stoljeća, nije svojstvena samo elitnim skupinama društva, nego zahvaća i skromnije slojeve splitskoga stanovništva.

S navedenim podacima iz arhivske građe, koji ocrtavaju ekonomsku zbilju Splita u XIV. i XV. stoljeću, valja, barem najsažetije, usporediti ekonomske odredbe u Percevalovu statutu jer tek takvom usporedbom dobivamo cjelovitu predodžbu o komunalnoj ekonomiji, s jedne, i utvrđujemo značajke njezina statutarnog usmjerenja, s druge strane.

Najvažnije što valja istaknuti jest da su ekonomske odredbe Percevalova statuta prije svega usmjerene prema dobrobiti cjeline komunalnog društva, svih njegovih pripadnika, bez obzira na njihove staleške razlike.

U Petoj knjizi Staroga statuta nalazi se čak 20 glava o žitu (glave 20-39). Evo što o ciljevima odredaba o žitu govori početak prve od njih, glave 20, *Odredbe o gospodarenju žitaricama*: »Da bi uvijek bilo i moglo biti u gradu Splitu dovoljno žita, to jest pšenice, ječma, pira, prosa i drugih bilo kojih žitarica, određujemo i naređujemo da nitko ne smije izvoziti pšenicu ili bilo koju drugu žitaricu ili brašno izvan grada Splita i njegova distrikta«, pod prijetnjom zapljene i spaljivanja broda kojim se žito izvozilo i novčane kazne od 50 libara.

U toj se odredbi svom snagom iskazuje još jedan nikada prevladani strah srednjovjekovnih zajednica, strah od oskudice žita i gladi. Jedna kasnija odredba, iz godine 1359., u glavi 69. Reformacija, *O nasađivanju vinograda bez dozvole gospodina kneza*, koja zabranjuje nasađivanje vinograda na zemljištima od Visoke prema Žnjanu, samo se prividno odnosi na vinovu lozu, a u stvari tom se odredbom željelo osigurati što više zemljišta za oranice i žito, makar na štetu vinogradarstva koje je, kako je netom istaknuto, bilo važnom osnovicom splitskoga izvoza. Između te dvije pojave, širenja vinove loze i žetve na oranicama, Statut se posve prirodno odlučuje za veći prostor pod oranicama. To uopće ne znači da Statut zanemaruje važnost vinograda i vina, dapače, on zaštićuje splitsko vinogradarstvo, pa u Četvrtoj knjizi Staroga statuta, u glavi 112, *Strano vino ne smije se unositi u grad*, zabranjuje uvoz vina u grad, osim s vinograda na području splitskoga distrikta, od Petra Gumajnskoga do stupa u Dilatu. Statut je tom odredbom štitio interese splitskoga stanovništva, od kojega je veliki broj bio izravno povezan s obrađivanjem vinograda, koliko vlasnika vinograda, toliko težaka koji su ih obrađivali.

Skrb Percevalova statuta za opće interese splitske komune i njezinih pripadnika bila je toliko dosljedna da je katkad bila u potpunom protuslovlju s nekim drugim odredbama istoga Statuta. Čitava se Prva knjiga Staroga statuta i sve njezine glave, od prve do dvadeset i prve, na primjer, odnosi na splitsku Crkvu i njezine povlastice, što iskazuje već i sam naslov prve glave, *O povlasticama i oprostima od javnih tereta crkve svetoga Dujma*. Pa ipak, kada se pokazalo da širenje crkvenog zemljišnog posjeda prijeti svjetovnom posjedu u splitskom distriktu, u Novom je statutu, glavi 25., *Nijedan građanin ne smije kome ostaviti ili dati koje nekretnine u pobožne svrhe*, godine 1347. bilo zabranjeno građanima i strancima koji borave u Splitu da na bilo koji način ostavljaju i prepuštaju nekretnine, što znači zemljišne posjede, u gradu i njegovu distriktu, u pobožne svrhe, dakle Crkvi i crkvenim institucijama, uz obrazloženje da su Splićani u pobožne svrhe ostavili »već više od trećine nepokretnih dobara na području našega distrikta, u gradu i izvan grada«. Interes svjetovnih pripadnika komune bio je u tom trenutku jači od poštovanja prema splitskim crkvenim institucijama.

Brojnost, pak, odredaba o pomorskom pravu u Šestoj knjizi Staroga statuta, u glavama 42. do 73., također upućuje na usmjerenost Percevalova statuta prema općem dobru komune i njezinih pripadnika. Brodarstvo i jedrenjaci bili su iznimno važna djelatnost splitske komune, o čemu svjedoči prije spomenuti podatak o 128 brodova u vlasništvu Splićana u 80-im godinama XV. stoljeća. Takvih podataka o broju splitskih jedrenjaka u XIV. stoljeću, u vremenu Percevalova statuta, na žalost, nemamo, ali se smije pretpostaviti da su i u tom stoljeću Splićani posjedovali velik broj brodova.

5) O ONIMA NA RUBU DRUŠTVA

Na nekoliko mjesta u Statutu se spominju »siromasi« (*pauperes*), »bijedne osobe« (*miserabiles personae*) i »gubavci« (*malsani*), stanovnici Splita koji su se nalazili na rubu komunalnog društva i kojih je glavna značajka bila društvena marginalizacija i ovisnost o pomoći drugih. Statut ne navodi nikakvu njihovu društvenu oznaku, oni su određeni samo siromaštvom ili bolešću, pa i notarski spisi za njih upotrebljavaju samo opći naziv *pauperes*, »siromasi«, a da uz taj pojam nikada ne spominju nikakvo ime. Unatoč tome, i Statut i notarski dokumenti smatraju ih sastavnim dijelom splitskoga društva.

U Drugoj knjizi Staroga statuta, u glavi 16, *O načelnikovoj zakletvi*, budući se načelnik obvezivao da će prema svima podjednako primjenjivati pravdu, »a osobito prema crkvama, siromasima, siročadi, udovicama i bijednicima koji su lišeni ljudske pomoći jer je svojstvo istinske pravde da se najviše zalaže za one koji su najnemoćniji«. Statut, dapače, nastoji olakšati njihove obveze prema komuni, pa se u glavi 53. Druge knjige Staroga statuta određuje da »siročad, udovice i bijedne osobe« nisu dužni obavljati noćnu stražu. A u Reformacijama, glavi 2., *O traženju četvrtine dobara bezoporučno umrlog za siromahe*, bilo je 1332. godine odlučeno da komunalni sindici moraju zahtijevati od posjednika dobara osoba koje su umrle bez oporuke »četvrtinu koja pripada siromasima«. Valja istaknuti da je ta odluka iz 1332. jedini trag u Statutu o nastojanju komunalne uprave da materijalno pomogne siromašnim stanovnicima Splita.

Koliko se ta odredba Statuta o pomaganju siromasima uistinu ostvarivala nemoguće je reći jer o tome ne postoje nikakvi sačuvani podaci. Zato su jedinim svjedočanstvom o pomaganju ovisnih i bijednih oporuke splitskih građana, sačuvane u splitskom notarijatu. Tako, na primjer, Splićanin Matej Kalenda u oporuci iz 1342. godine ostavlja 50 libara za kupnju žita koje će se podijeliti siromasima. U oporuci iz iste godine udovica Dobrača ostavlja sinu jednu potleušicu, obvezujući ga da se ta kućica nakon njegove smrti proda i polovica novca dade siromasima. Godine 1344., pak, Dujam Petercijev odlazi na hodočašće u Rim, pa sastavlja oporuku i, pošto je naveo više legata, pretežno u pobožne svrhe, određuje da se, u slučaju njegove smrti, polovica ostatka njegovih dobara proda i novac podijeli siromasima.

Zaseban položaj među marginaliziranim pripadnicima splitskoga društva imali su gubavci (*malsani*). U prvoj glavi Reformacija, *O gubavcima*, iz godine 1332., bilo je potvrđeno da gubavci moraju boraviti izvan grada, ali je dvojici od njih sada ipak bilo dopušteno da nedjeljom i o svetkovinama mogu doći u grad. Splitsko sklonište za gubavce ili leprozorij nalazilo se, čini se, barem prema nekim podacima, na obroncima Marjana, na lokaciji današnje crkve sv. Magdalene, dakle izvan gradskoga prostora, ali ipak dovoljno blizu njemu da bi se grad i njegovi stanovnici mogli lakše skrbiti o gubavcima. S tog je motrišta zanimljiva oporuka ser Andrije Prvoše iz godine 1367. u kojoj određuje da se gubavcima dade 150 libara, a povrh toga i 6 libara pustinjaku Vladoju »koji živi s gubavcima«, ističe se u oporuci.

5) ZAKLJUČNI POGLED

Kodifikacija srednjovjekovnoga prava znak je zrelosti splitskoga komunalnog društva. Ono je i kodifikacijom Statuta bivalo sastavnim dijelom onoga područja na europskom Zapadu kojemu je pečat dala mediteransko-jadranska komuna. Poznata su imena onih koji su okupili i oblikovali splitske pravne propise, od načelnika Gargana i njegova *Kapitulara* godine 1240., do načelnika Percevala i njegova *Staroga statuta* godine 1312., ali je kodifikacija u isti mah bila i plodom društvenoga sazrijevanja splitske komune koje je trajalo stoljećima. Brojna su, dakako, društvena izvorišta splitskog srednjovjekovnog Statuta, a u nekim odredbama, primjerice u njegovu senzibilitetu za siromašne i nemoćne, otkrivamo misaonu vertikalu koja povezuje dugo trajanje hrvatskoga, u tom sklopu i splitskoga srednjovjekovlja.

Pojam zaštite ovisnih zasvjedočen je već na nadgrobnoj ploči kraljice Jelene iz 976. godine, na kojoj se ističe da »ona koja je za života bila kraljevstvu majka postade i (majkom) sirota i zaštitnicom udovica«. A na kraju srednjovjekovlja, pet stoljeća kasnije, Marko Marulić u *Evandelistaru* (1516.) optužuje svećenstvo zbog pretjerane raskoši i upozorava da im dobra nisu dana da »zgrću novac, nego da ga dijele gomili siromaha«, pa napokon zaključuje da crkvena dobra »pripadaju siromasima«.

U toj misaonoj težnji prema dobročinstvu, prema pomaganju ovisnih i nemoćnih koja etičnošću stoljećima oplemenjuje hrvatsko srednjovjekovlje, napose gradska društva na istočnom Jadranu, i Percevalov statut ima istaknuto mjesto. Statut je i po tome, a i po brojnim drugim odredbama, u kojima se iskazuje sva punina društvene svakodnevice, dio misaone baštine na istočnom Jadranu. Zbog toga na pitanje o odnosu između odredaba Percevalova statuta i društvene zbilje u srednjovjekovnom Splitu, postavljeno na početku ovoga izlaganja, možemo najkraće odgovoriti da je Statut bio okvir koji je svojim pravnim odredbama splitsku srednjovjekovnu zajednicu usmjeravao prema ključnoj društvenoj pojavi – prema životnoj sigurnosti njezinih pripadnika.

SPLITSKI STATUT IZ 1312. GODINE IZMEĐU PROŠLOSTI I SUVREMENOSTI¹

Željko Radić

I.

Za našu analizu ključni su pojmovi *statut*, *autonomija* i *komuna*, pa ćemo i započeti raščišćavanjem njihova značenja. Termin *statut* izveden je iz latinskog glagola *statuere* koji je istoznačan s hrvatskim riječima *ustanoviti*, *odrediti*, *propisati* i tome slično, a sam je taj latinski glagol usvojen i u hrvatskom jeziku u obliku *statuirati*. Pod statutom u pravnom smislu uvijek podrazumijevamo određenu zbirku pisanih pravila (samo u srednjem vijeku kadšto i svako pojedinačno takvo pravilo) koju je na svečan (formalan) način donijelo neko tijelo s normativnim ovlastima. U europskoj pravnoj tradiciji statuti se pojmovno razlikuju od zakona.² Zakon je po definiciji pravni akt koji donosi vrhovna državna vlast (suverena vlast), dok statut izdaju zasebne, ali podređene vlasti, čiji je autoritet ograničen na užu prostor ili samo određenu kategoriju ljudi (npr. srednjovjekovni cehovi, ali i suvremene društvene organizacije i udruge). U pravnopovijesnom pogledu najvažniji su statuti srednjovjekovnih gradova s više ili manje izraženom političkom zasebnošću koju najbolje opisuje termin autonomija. Strogo uzevši, autonomija označava ovlaštenje na samostalno donošenje pravnih pravila, što potkrepljuje i grčka etimologija (*autos* = sam i *nomos* = zakon). No u pravnoj zbilji autonomija implicira i tzv. samoupravu koja podrazumijeva slobodan izbor lokalnih upravnih tijela ovlaštenih odlučivati o mjesnim poslovima. U srednjem vijeku takvi gradovi koji su bili ovlašteni sami sobom upravljati i donositi pravne propise za svoje područje i svoje pučanstvo nazivani su komunama (lat. *commune*), a istim se imenom nazivaju i u suvremenom znanstvenom diskursu.

¹ Predavanje održano 17. svibnja 2012. godine u dvorani Književnog kruga Split (u sklopu programa »Susreti ispod ure«).

² Izuzetak je Engleska, gdje je statut (*statute*) tek jedan od naziva za zakon.

Imajući sve to u vidu, mogli bismo definirati Splitski statut iz 1312. godine kao zbornik pravnih normi koje je u srednjem vijeku donijela autonomna splitska komuna za svoje područje i svoje stanovništvo. Kao i drugi onodobni komunalni statuti, Splitski statut donosi propise iz svih relevantnih područja društvenog života, odnosno svih u to doba poznatih pravnih grana (statusnog, obiteljskog, stvarnog, obveznog, nasljednog, pomorskog, kaznenog, upravnog, postupovnog itd.), čime se umnogome razlikuje od današnjih gradskih statuta, u pravilu ograničenih samo na pitanja ustrojstva i djelovanja lokalnih upravnih institucija.

II.

U kronološkom smislu Splitski nam se statut svojim dugim trajanjem uistinu ukazuje kao poveznica srednjovjekovlja i modernog doba. Zajedno sa svojim kasnijim izmjenama i dopunama (Novim statutima i Reformacijama) ostao je na snazi gotovo pola milenija (1312. – 1797.). Vrijeme njegova važenja može se podijeliti na dva razdoblja, tj. prije i poslije uspostave mletačkoga vrhovništva 1420. godine. U prvom razdoblju, koje možemo označiti vremenom pune komunalne autonomije, iako je i tada bilo uplitanja u unutarnje splitske prilike (npr. Venecija 1327., hrvatsko-ugarski kralj 1358.), Statut je bez sumnje važio u svom punom opsegu. U drugom je pak razdoblju nastavio važiti s određenim ograničenjima. Ta su ograničenja bila odraz mletačke državopravne doktrine po kojoj je Republika intervenirala u zakonodavstvo podređenih gradova uglavnom u onim pitanjima koja su tangirala njezine političke interese, dok je u ostalome većinom koncedirala osvojenim gradovima.³ Potvrdu za to nalazimo i u aktima koji određuju uvjete predaje Splita Veneciji, u prvom redu u ugovoru koji su Splićani 28. lipnja 1420. sklopili s glavnim mletačkim vojnim zapovjednikom, generalnim kapetanom Kulfa Petrom Loredanom, odnosno u svečanom privilegiju dužda Tome Moceniga od 9. srpnja iste godine.⁴ Posebnu pozornost privlači odredba po kojoj Splićani više neće moći slobodno birati gradskog načelnika, nego će im Venecija slati kneza iz reda vlastitih plemića, kao i odredbe o ustanovljavanju monopola mletačkog kneza na suđenje u kaznenim stvarima, odnosno isključive prizivne nadležnosti mletačkih sudova glede prvostupajskih splitskih presuda. Odatle zaključujemo da su se ograničenja splitskog statutarnog prava odnosila na područje javnog prava, tj. na propise o ustroju i djelovanju komunalne vlasti,⁵ a da su zaobišla područje privatnog prava, kako konvencionalno nazivamo onaj široki pojas

³ I. Cacciavillani, *Le autonomie locali nella Serenissima*, Padova, 1992., str. 42.

⁴ *Statut grada Splita, IV. Dodaci, I. Prijepis povlastice velmožnog grada Splita sa zlatnim pečatom*, Split, 1998., str. 931-939.

⁵ *Zlatna knjiga grada Splita*, sv. 1., Predgovor A. Cvitanića, Split, 1996., str. 7-21.

pravnih propisa koji su fokusirani na položaj i međusobne odnose građana kao privatnika.⁶ Drugim riječima, Splitski je statut u tome dijelu svoga sadržaja i dalje ostao na snazi, sve do svršetka mletačke ere 1797. godine.

Sažimajući splitski pravni život u rasponu od pet stoljeća – a u određenom smislu i dulje od toga, budući da je kodifikacija iz 1312. zacijelo apsorbirala sedamdesetak godina stariji, nesačuvani Garganov statut (*Capitularium*) iz 1240. godine, a posredno i lokalno pravno iskustvo iz predstatutarnog razdoblja – Splitski je statut i u sadržajnom pogledu neizbježno morao sadržavati tragove prošlosti i suvremenosti.

III.

Prožimanje starog i novog u splitskom statutarnom pravu najbolje se ogleda u shvaćanju imovine koja se u pravnom diskursu definira kao vlasništvo. U pravnim sustavima ranog srednjeg vijeka prevladavao je model kolektivnog i vezanog obiteljskog vlasništva. Prema toj koncepciji imovina virtualno pripada svim nepodijeljenim članovima obiteljske zajednice, tako da je nijedan od njih ne može samostalno iskorištavati niti otuđivati, bilo ugovorom ili oporukom. To vrijedi i za oca obitelji, kojemu se općenito priznavala tek uloga doživotnog posjednika, odnosno upravitelja zajedničke imovine, s temeljnom zadaćom da tu imovinu neorkrnjenu sačuva za nasljednike, koji će i sami biti vezani istim ograničenjima, sve do eventualne diobe.⁷ Tome je oprečan pojam individualnog (privatnog) vlasništva, koji je pravno uobličen u rimskom pravu, a općenito je prihvaćen i u modernim pravnim sustavima. Već je u rimskom pravu vlasništvo bilo shvaćeno kao puna pravna vlast na stvari (*plena in re potestas*), koja uključuje ovlasti upotrebe/korištenja i raspolaganja sa stvari (*ius utendi ac abutendi*).⁸ Te su se dvije oprečne vlasničke koncepcije sučelile na mnogim europskim pravnim područjima, a njihov je sraz na širem splitskom prostoru obilno dokumentiran već za 11. stoljeće u dragocjenom diplomatskom zborniku poznatom pod znanstvenim nazivom *Supetarski kartular*⁹. Kasniji odnos kolektivnog (obiteljskog) i individualnog (privatnog) vlasništva i u Splitu ravnao se prema vladajućim srednjovjekovnim tendencijama. Naime, zbog promijenjene gospodarske

⁶ Ovdje ubrajamo u prvom redu tzv. statusno pravo (pravo osoba) i porodično pravo, kojima je zajednička značajka zaokupljenost personalnim i interpersonalnim odnosima pravnih subjekata, te široko područje tzv. imovinskog prava u kojem razlikujemo stvarno pravo koje obuhvaća propise o vlasništvu i drugim imovinskim formama kao statični element imovinskog prava, te obvezno i nasljedno pravo kao njegov dinamički element.

⁷ L. Margetić, *Srednjovjekovno hrvatsko pravo – Stvarno pravo*, Zagreb-Rijeka-Čakovec, 1983., str. 74-76.

⁸ Usp. A. M. Hespanha, *Introduzione alla storia del diritto europeo*, Bologna, 2003., str. 113-114.

⁹ V. Novak i P. Skok, *Supetarski kartular*, Zagreb, 1952. Usp. i J. Marušić, *Sumpetarski kartular*, Split, 1993.

paradigme, tj. pojave i učvršćenja tržišnog gospodarstva i time uvjetovanog prodora rimskopravnih načela, početno vladajući oblik kolektivne imovine obiteljskih zajednica postupno je slabio u korist individualnog vlasništva.¹⁰ No elementi starog kolektivističkog modela održali su se još dugo vremena te su živjeli paralelno s novim individualističkim shvaćanjem. Takva ambivalentna vlasnička situacija zastupljena je i u Splitskom statutu iz 1312. godine. Osnovnim oblikom nedvojbeno možemo označiti privatno vlasništvo, što se može potkrijepiti u prvom redu načelnom slobodom raspolaganja imovinom ugovorima među živima (*inter vivos*), usprkos izvjesnim ograničenjima (npr. zabrana otuđivanja nekretnina u korist osoba koje nisu podvrgnute svjetovnoj jurisdikciji komunalne vlasti, poput stranaca, klerika i sl.). S druge strane prežici obiteljskog vlasništva latentno su prisutni u nasljednom pravu (raspoložbe *mortis causa*), napose u ograničavanju slobode oporučnog raspolaganja. Tako je u jednoj odredbi statuirano da

»nitko tko ima potomaka ne može ostaviti nekome od svojih potomaka iznad dijela (koji mu pripada) više od desetine svojih dobara (...). A ako bi ostavio više od desetog dijela, neka ne vrijedi i to treba vratiti (ostalim potomcima)«. ¹¹

To je institut pogodovanja (preferiranja) jednog djeteta za koji znaju i drugi dalmatinski statuti,¹² i koji tipološki predstavlja najraniji oblik korekcije starih shvaćanja po kojima je otac puki upravitelj obiteljskog poduzeća, s udjelom u zajedničkoj imovini jednakim dijelom svakog njegovog djeteta.¹³ Ipak, Splitski statut sadrži i jednu odredbu koja jasno pokazuje evoluciju u smjeru veće slobode oporučnog raspolaganja. Ta odredba donosi nagovještaj (iako još uvijek ne i cjelovito ozbiljenje) modernog instituta nužnog nasljednog dijela, kojemu je smisao u tome da se potomcima koje bi ostavitelj zaobišao u svojoj posljednjoj volji ipak osigura određeni minimum ostavine. Tom je odredbom, naime, propisano da

»otac i majka ne smiju bez razloga razbaštiniti svoju djecu«, odnosno »u oporuci ili nekoj drugoj posljednjoj volji lišiti svoga sina ili kćerku ili druge svoje potomke nužnog dijela koji im pripada po prirodnom pravu, tj. trećine onog dijela koji bi sin imao od očevih dobara kad bi otac umro bez oporuke ili druge posljednje volje, osim ako bi sin ili drugi potomci počinili neku tešku nepravdu ili povredu svome ocu ili majci, djedu ili baki ili drugim precima zbog čega bi bilo dopušteno da ih razbaštini«. ¹⁴

¹⁰ A. Cvitanić, *Statut grada Splita*, Split, 1998., str. 157.

¹¹ *Statut grada Splita*, Split, 1998., knj. II, gl. 38.

¹² Npr. *Zadarski statut*, III, 62; *Brački statut*, II, 30; *Hvarski statut*, II, 30.

¹³ Usp. L. Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo*, Zagreb, 1995., str. 209-210.

¹⁴ *Statut grada Splita*, III, 19.

IV.

Koegzistencija arhaičnih i modernih pravnih načela u splitskom statutarnom pravu – pri čemu je uporaba obaju tih pridjeva nužno uvjetna – zasvjedočena je i u drugim statutarnim odredbama.

Tipična pojavnost u kojoj se očituje sva proturječnost srednjovjekovnih pravnih shvaćanja bila je sudska tortura, tj. podvrgavanje fizičkom mučenju u cilju iznuđivanja priznanja. Premda je to zacijelo najkontroverznija i najomraženija procesna ustanova svih vremena, paradoksalno je da se ona u razvijenom srednjem vijeku ukazuje kao faktor modernizacije kaznenog postupka.¹⁵ Kao redovita istražna metoda u europsku (kontinentalnu) postupovnu praksu ušla je, naime, tek u 13. stoljeću, nadomještajući iracionalne dokaze ranog srednjeg vijeka (božje sudove, prisege i sl.), da bi kao glavna poluga rimsko-kanonskog postupka inkvizitornog tipa ostala u primjeni sve do konca Starog poretka (*ancien régime*), tj. do kraja 18. stoljeća.¹⁶ U sveopćoj oskudici cjelovitih zakonskih i/ili statutarnih pravila o pretpostavkama, načinima provedbe i pravnim učincima torture, njenim pravnim uobličavanjem bavila se pravna doktrina, i to najprije pravnici tzv. općeg prava (glosatori i komentatori), a kasnije specijalizirani pisci kriminalističkih traktata (tzv. praktika).¹⁷ Pritom im je glavna preokupacija bila sužavanje prostora za moguće zloporabe, odnosno samovoljnu primjenu torture.¹⁸ Stoga su je obložili mrežom kautela i brojnim uvjetima uz koje je bila vezana mogućnost primjene torture i upotrebljivost njezinih rezultata.¹⁹ U prvom redu predviđjeli su da se ona smije primjenjivati jedino za dokazivanje težih zlodjela (npr. takvih za koja je zapriječena tjelesna kazna) i uz ispunjenje strogih pretpostavki (izvjesnost da je kazneno djelo počinjeno i vjerojatnost da ga je počinio konkretni okrivljenik, koja se temeljila na dovoljno jakim indicijima od kojih se okrivljenik u prethodnom dijelu postupka nije uspio očistiti). Usprkos već istaknutoj težnji da se spriječi arbitrarnost postupanja, o opravdanosti indicija u krajnjoj liniji odlučivala je slobodna ocjena suda (*arbitrium*).²⁰ Primjeni torture nije bilo mjesta ako se kazneno djelo moglo dokazati drugim sredstvima (tzv. zakonski dokazi, u koje se ubrajaju pisani dokumenti, suglasni iskazi najmanje dvojice svjedoka i dragovoljno priznanje).²¹ Doktrina je predviđjela i dopuštene oblike,²² intenzitet i trajanje mučenja, pri čemu je temeljni zahtjev bio da se izbjegne trajno unesrećenje i usmrćenje pacijenta, kako se u

¹⁵ P. Marchetti, *Testis contra se. L'imputato come fonte di prova nel processo penale dell'età moderna*, Milano, 1994., str. 225.

¹⁶ L. Pansolli, *voce Tortura, Novissimo digesto italiano*, vol. XIX, Torino, 1973., str. 424-425.

¹⁷ Isto, 424-425.

¹⁸ M. Sbriccoli, *Tormentum idest torquere mentem*, u: J.-C. M. Vigueur & A. Paravicini Bagliani, *La parola all'accusato*, Palermo, 1992., str. 17-32.

¹⁹ Isto, str. 27-29.

²⁰ L. Pansolli, *nav. dj.* str. 424.

²¹ J.-M. Carbasse, *Introduction historique au droit penal*, Paris, 1990., str. 139. Usp. i V. Bayer, *Kazneno postupovno pravo – Poviestni razvoj*, Zagreb, 1943., str. 150.

²² U Dalmaciji je po uzoru na talijanske pravne sustave uobičajena bila tortura konopcem (*corda*). Usp. Pansolli, *nav. dj.* str. 424. Usp. N. Lonza, *Tortura u Korčulanskom statutu i sudskim*

kriminalističkoj literaturi općenito nazivao pasivni subjekt torture.²³ Konačno, priznanje iznuđeno torturom moglo se upotrijebiti kao dokaz tek ako je bilo dragovoljno potvrđeno, izvan mučilišta i uz određeni vremenski odmak (najmanje jedan dan).²⁴ Valja naglasiti da je jedan od temeljnih postulata inkvizitornog postupka bila pismenost postupanja, slijedom čega je svaka procesna radnja trebala biti pismeno registrirana. Sastavljač Splitskog statuta očigledno je dobro poznao vladajuću kriminalističku doktrinu, što potkrepljuje i način na koji je u odgovarajućoj odredbi skicirana ustanova sudske torture. Tom se odredbom, naime, naglašava

»da splitski gradski upravitelj i službenici, koji to svojedobno budu, ne smiju nikoga podvrgnuti torturi bez zakonita razloga, tj. (...) nitko se ne može podvrgnuti mučenju ako prethodno ne postoje naslućivanja ili indicije što su ih protiv njega iznijeli svjedoci. A ako bi tko morao biti podvrgnut torturi (...) ne smije se mučiti u tolikoj mjeri da bi od tih muka umro, već (samo) kao što traži načelo umjerenosti, vodeći računa o svojstvima osobe, jer na jedan način treba mučiti slabije a na drugi snažnije. A pri tom treba da odlučuje mišljenje upravitelja ili službenika ovog grada osim ako se možda radi o javnom i svima poznatom kradljivcu, razbojniku ili morskom razbojniku ili očitom gusaru, u kojem slučaju bi trebalo preporučiti upraviteljima i službenicima grada da prije pristupanja torturi saslušaju poneke svjedoke o zlu glasu prije spomenutih ljudi (...) A ako treba više njih podvrći torturi zbog kojeg zločina, mora se najprije početi od strašljivijeg i bojažljivijeg ili mlađeg po dobi. I ako tko povodom nekog zločina pred načelnikom mijenja (iskaz) ili se koleba, može se s pravom podvrgnuti torturi, ali njegovo mijenjanje (iskaza) ili kolebanje treba zapisati u spise da se sačuva istina. I ako se (u postupku) protiv nekoga dokaže da je izvan suda priznao da je počinio zločin zbog kojeg se protiv njega vodi postupak, ali poslije na sudu niječe (...) može se razložno podvrgnuti torturi.«²⁵

Torturi je posvećena i odredba kojom se trudna žena izuzima od primjene mučenja tijekom trajanja trudnoće, što je opće mjesto teorije o torturi.²⁶ Tu se još jednom naglašava da se torturi može pristupiti na osnovi indicija ili naslućivanja protiv bilo kojih prijestupnika kako zločini ne bi ostali nekažnjeni (*ad tormenta uero procedi possit inditijs vel presumptionibus contra quoslibet dilynquentes, ne maleficia remaneant impunita*).²⁷

zapisima XV. stoljeća, u: *Hrestomatija povijesti hrvatskog prava i države*, sv. I, Zagreb, 1998., str. 197-211.

²³ Usp. G. P. Massetto, *Saggi di storia del diritto penale lombardo*, Milano, 1994., str. 353.

²⁴ Pansolli, nav. dj. str. 425.

²⁵ *Statut grada Splita*, IV, 124.

²⁶ Za razloge izuzeća od primjene torture usp. P. Fiorelli, *La tortura giudiziaria nel diritto comune*, II., Milano, 1953., str. 277- 321.

²⁷ *Statut grada Splita*, IV, 85.

V.

Brojni su i drugi dokazi oprečnosti starih i novih shvaćanja u propisima splitskog statutarnog prava. Među prvima izdvojiti ćemo tek inkriminaciju crne magije, te rodnu i stalešku diskriminaciju, a među drugima primjere srednjovjekovne zakonitosti i ublažavanja kaznene strogosti, pojam nužne obrane, poštovanje autoriteta znanja i pravne znanosti, te model racionalne uprave.

Surovo kažnjavanje crne magije jedna je od najprimitivnijih značajki ne samo splitskog ili drugih dalmatinskih prava,²⁸ nego i svih drugih srednjovjekovnih pravnih sustava²⁹. Taj je dvojbena zločin u Splitskom statutu opisan kao »*artes magicales uel herbariae*«, a zapriječen je smrtnom kaznom spaljivanjem na lomači, kumulativno s konfiskacijom svih dobara u korist komune ukoliko počinitelj, s kojim se pravno izjednačavao i eventualni pomagač, nije imao muških potomaka. Ako je imao jedino ženske potomke, predmetom pljenidbe smjela je biti samo polovina osuđenikovih dobara.³⁰

Slabiji društveni status žene u splitskom statutarnom pravu može se deducirati već iz kaznenopravne odredbe prema kojoj ženu koja bi počinila zločin prema nekoj drugoj ženi treba kazniti na polovicu kazne na koju bi bio osuđen muškarac za isto kazneno djelo.³¹ Nadalje, dok ženin preljub može imati za posljedicu gubitak miraza i svih prava povezanih s njim, kao i prava na bilo kakva očekivanja muževe imovine, a usto i trajno progonstvo uz »teške kazne i visoke globe«, mužev preljub nije kažnjiv. Doduše, statutarni propisi zabranjuju oženjenu muškarcu držanje ljubavnice, no u slučaju kršenja te zabrane kažnjavala se jedino takva ljubavnica (IV, 38).³² Slična je i impostacija odredaba o ljubavnicama svećenika (IV, 41)³³ i neoženjenih muškaraca (IV, 43).³⁴ Diskriminatorne su i neke odredbe bračnog prava. Tu u prvom redu treba ukazati na predmnjevu da ono što supruga posjeduje tijekom braka pripada mužu (III, 51).³⁵ Slično tome, ako bi se kod žene nakon smrti muža našla kakva odjeća ili nakit, treba pretpostaviti da ti predmeti pripadaju mužu i kao takvi imaju se dodijeliti muževim nasljednicima (III, 31).³⁶ No, za tvrdnju o podređenosti žene najilustrativnija je odredba koja ovlašćuje muža na primjenu disciplinskih mjera prema neposlušnoj supruzi, uključujući i pravo na lakše tjelesno kažnjavanje, pod uvjetom da ne prijeđe »mjeru uobičajenu za muža« (*ne ultra modum maritalem*).³⁷

²⁸ *Statut grada Dubrovnika*, IV, 7; *Statut grada Trogira*, II, 26 i sl.

²⁹ V. Bayer, *Ugovor s đavlom*, Zagreb, 1953.

³⁰ *Statut grada Splita*, IV, 87.

³¹ Isto, IV, 10.

³² Isto, IV, 38.

³³ Isto, IV, 41.

³⁴ Isto, IV, 43.

³⁵ Isto, III, 51.

³⁶ Isto, III, 31.

³⁷ Isto, III, 57.

Kao i sva druga srednjovjekovna društva, splitska je zajednica bila staleški strukturirana. Osnovnu stalešku podjelu za kriterij uzimaju porijeklo i dignitet osobe a očituje se u razlikovanju plemića (*nobiles*) i pučana (*populares*). Već je u svečanom uvodu Statuta (*Prohemium*) sadržan stav o opravdanosti staleške podjele i implicite većoj socijalnoj vrijednosti plemstva, dok je u normativnom dijelu povlašteni položaj plemića i pravno fiksiran. To je posebno vidljivo s ozbirom na tzv. politička prava i kazneno pravo. U političkoj sferi plemićki je položaj bio uvjetom za obnašanje gotovo svake relevantne javne službe, bilo individualne bilo kolektivne (Veliko vijeće, Kuriya). Doduše, Statut u gl. 21. prve knjige propisuje da se Veliko vijeće mora sastojati od stotinu najuglednijih građana (*de centum consiliarijs de melioribus dictae ciuitatis*), ne isključujući izrijekom pučane. No 1327. godine, po uzoru na sličan proces u Veneciji koja je te godine upravo bila zagospodarila Splitom, provedeno je tzv. zatvaranje (*serrata*) Velikog vijeća, odredbom da će članstvo u tom tijelu ubuduće biti pristupačno isključivo plemićima.³⁸ Istini za volju, dopuštalo se da neke časti obnašaju i pučani (npr. inokosne službe blagajnika, justicijara ili pak članstvo u kolegijalnom Tajnom vijeću), no to su redovito bile službe s ograničenim ovlastima za koje je ionako razložno pretpostaviti da su i pri njihovu popunjavanju plemići *de facto* imali prvenstvo.³⁹

Podređenost pučana još se plastičnije očituje na kaznenopravnom polju. Premda ne zaslužuje mjesto među nosivim kaznenopravnim propisima, na što ukazuje i razmjerno blaga novčana kazna kojom je sankcionirana, možda je najilustrativnija odredba takve vrste ona koja propisuje da

»kad god plemić razgovara s kojim pučaninom, da taj pučanin mora stajati na nogama dok god plemić bude s njime razgovarao pod (prijetnjom) kazne od 5 solida za svaki put.«⁴⁰

Jednako su znakovite i tako kardinalne kaznene odredbe kao što su one koje normiraju ubojstvo i tjelesno ranjavanje. Tako je osnovno kazneno djelo ubojstva zapriječeno smrtnom kaznom ukoliko počinitelj bude uhvaćen, a jednaka je kazna propisana i za njegove eventualne sudionike. Ukoliko pak ne bi bili dostupni sudu, iz imovine svakog od takvih zločinaca treba naplatiti novčanu kaznu od 200 libara, kumulativno s progonstvom i pustošenjem, odnosno prinudnim zapuštanjem njihovih zemljišta sve dotle dok im rođaci ubijene osobe eventualno ne bi oprostili zločin.⁴¹ Teba uzeti da takva odredba vrijedi uz prešutni uvjet da je ubijena osoba plemić ili barem da ne postoji staleška razlika između počinitelja i žrtve, budući da je na drugom mjestu za plemića koji bi ubio pučanina propisana dvostruko niža novčana kazna, a tek podredno, ako kaznu od 100 libara ne plati u roku od 10 dana, i smrtna kazna.⁴² Za nanošenje lakše tjelesne povrede rukom ili nogom ili

³⁸ A. Cvitanić, *Statut grada Splita*, str. 87. i dalje.

³⁹ Isto, str. 113. i dalje.

⁴⁰ *Statut grada Splita*, IV, 115.

⁴¹ Isto, IV, 17.

⁴² Isto, IV, 18.

pak predmetom poput batine, remena ili kamena, propisana je novčana kazna od 10 libara ukoliko bi plemić udario plemića, odnosno 5 libara ako bi pučanin povrijedio pučanina, te 20 libara za pučanina koji bi povrijedio plemića. Za teže povrede («uz prolijevanje krvi i nastanak modrice») propisana je kazna od 20 libara ako bi plemić udario plemića, odnosno 10 libara ako bi neplemić udario neplemića. Statut predviđa i supsidijarnu kaznu odsijecanja desne ruke ukoliko novčana kazna ne bi bila plaćena u roku od mjesec dana, no takva kazna dolazi u obzir jedino za pučanina osuđenog za nanošenje teže povrede plemiću. Konačno, ako bi plemić nasrnuo na plemića hladnim oružjem, kažnjavao se kaznom od 25 libara ukoliko ne bi nastupila povreda, a 100 libara ako bi do nje došlo. Za neplemića koji nasrne na plemića predviđene su kazne od 100, odnosno 200 libara, dočim su u obrnutom slučaju kazne dvostruko niže.⁴³

VI.

S današnjeg motrišta posebno su zanimljivi elementi srednjovjekovne zakonitosti razasuti u različitim statutarnim odredbama. Tako se u jednoj od njih propisuje da

»načelnik i njegovi službenici moraju prisegnuti da će tijekom jedne cijele godine vjerno i zakonito obnašati svoju službu načelničke uprave i da će u svim i pojedinim građanskim i kaznenim predmetima koji se budu pred njim odvijali (...), kako u njihovu istraživanju i ispitivanju, tako i u presuđivanju i dovršavanju, primjenjivati najprije i u prvom redu glave i statutarne odredbe grada Splita. A ako te statutarne odredbe ne budu sadržavale pravilo za odlučivanje, da će primjenjivati dobre, stare i prihvaćene običaje ovoga grada što će ih potvrditi šest dobrih, podobnih, pravičnih i vjerodostojnih ljudi (...). Ili se sam običaj mora dokazati dvjema presudama koje su u sličnom slučaju donijeli načelnik, suci i službenici ovoga grada. I da će, ako ne bi bilo tih statutarne glava ni običaja, primijeniti dobra načela pravičnosti i prava u upravljanju komunom da bi zajamčili Splicićanima život u blaženom miru i spokojnosti (i u tome postupati) više u namjeri da im pomognu negoli da im otežaju (...) Isto tako (...) da će prema svima i svakome tko pred njima bude imao kakav spor primjenjivati i dati da se podjednako primijeni pravda, a osobito prema crkvama, siromasima, siročadi, udovicama i bijednicima koji su lišeni ljudske pomoći jer je svojstvo istinske pravde da se najviše zalaže za one koje koji su najnemoćniji.«⁴⁴

⁴³ Isto, IV, 16.

⁴⁴ Isto, II, 16.

Tu je i naputak po kojem »u sličnim slučajevima treba slično postupati«,⁴⁵ kao i načelna zabrana retroaktivne primjene propisa, što se danas smatra jednim od temeljnih postulata zakonitosti. Ona je u Statutu formulirana na sljedeći način:

» (...) kako pravo određuje da zakoni i drugi propisi moraju regulirati buduće slučajeve, odlučujemo da ove statutarne odredbe i naredbe sadržane u ovom zborniku vrijede samo ubuduće i da se nipošto ne odnose na prošle događaje. Prava na temelju činjenica iz prošlosti, isprave i bilo čija prava nastala prije objavljivanja ovih statutarnih odredaba neka ostanu kakva jesu tako da im ove statutarne odredbe ne mogu ni koristiti ni škoditi.«⁴⁶

Striktna primjena (kaznenih) propisa proizlazi pak iz odredbe po kojoj načelnik i službenici (Kurije, tj. suda) u kaznenim predmetima moraju za pojedina kaznena djela izricati kazne koje su u Statutu zaista i predviđene za pojedina kaznena djela, a nikako ni strože ni blaže. Ako bi ipak postupili drugačije,

»treba da se kazna uvijek svede najviše na onu i onakvu kakva je opisana u ovom zborniku statutarnih odredaba« (IV, 14).⁴⁷

Kaznene pak odredbe treba uvijek tumačiti na blaži način. Stoga

»ako se za neki zločin u ovom zborniku statutarnih odredaba nađe različitih kazni, neka gradski upravitelj uvijek primijeni blažu a ne strožu kaznu.«⁴⁸

Jednako tako

»ako bi se u ovom zborniku statutarnih odredaba našli neki suprotni i različiti propisi ili bi tu bile neke nejasne i dvoznačne riječi, neka se oni uvijek protumače na blaži način, tj. radije u olakšavajućem negoli u otežavajućem smislu.«⁴⁹

Posebno je osigurana ekspeditivnost u suđenju. Za građanski je postupak propisano

»da poslije (dokaznog postupka tj.) saslušanja svjedoka i pregleda isprava, donošenje presude ne treba odgađati više od deset dana nakon prestanka opravdane zapreke«,⁵⁰

⁴⁵ Isto, IV, 22.

⁴⁶ Isto, VI, 75.

⁴⁷ Isto, IV, 14.

⁴⁸ Isto, IV, 23.

⁴⁹ Isto, IV, 24.

⁵⁰ Isto, III, 39.

dok kazneni postupak mora biti dovršen i zaključen

»presudom u roku od mjesec dana od dana kada je podnesena tužba ili prijava ili pokrenuta istraga. I to tako da ta presuda bude oslobađajuća ili osuđujuća.«⁵¹

Naš Statut jedan je od rijetkih zbornika komunalnog prava srednjovjekovnih dalmatinskih gradova koji sadrži potpuno izgrađeni pojam nužne obrane, što se jasno nazire iz sljedeće formulacije:

»(...) glede svih zločina što se spominju u ovom zborniku statutarnih odredaba, ako netko nekoga povrijedi u samoobrani ili u obrani svojih, pa to učini namah, u trenutku dok se još vrši zločin, a ne prijeđe granice opravdane obrane, to jest ako upotrijebi isto oružje i istu silu, pa se to na propisani način dokaže, neka ne smije nipošto biti kažnjen, jer se pretpostavlja da je s pravom postupio svatko tko brani svoj vlastiti život, a svi zakoni i sva prava dopuštaju silu silom suzbiti.«⁵²

Poštovanje autoriteta znanja i pravne znanosti može se za srednjovjekovni Split dokazati već okolnošću što je sastavljanje obiju pravnih kodifikacija, prve nesačuvane i u podrobnostima nepoznate Garganove iz 1240. i druge Percevalove iz 1312., povjereno obrazovanim pravnicima iz Italije, domovine pravne znanosti i naobrazbe. Premda u dalmatinskim pravnim sustavima, po uzoru na Veneciju, nije važno opće pravo tj. rimsko pravo u interpretaciji srednjovjekovnih pravnika, ipak su mnoge njegove odredbe latentno prisutne u statutarnim rješenjima.⁵³ Posebno priznanje autoritetu pravne znanosti Splitski je statut odao u propisima koji dopuštaju mogućnost ulaganja priziva protiv drugostupanjske presude gradskog suda (Kurije) na jedan od sveučilišnih kolegija Bologne, Padove ili Peruggije.⁵⁴

S tim je na neki način povezano pitanje uvođenja racionalne uprave utemeljene na pravnom znanju. Naime, kao i druge naše primorske komune, Split je u 13. i 14. stoljeću upoznao načelnički sustav upravljanja koji se prethodno afirmirao u talijanskim gradovima, zbog čega se u našim krajevima obično nazivao *regimen latinorum*. Taj upravni model očitovao se u povjeravanju gradske uprave nekom pravno izobraženom i upravnim poslovima vičnom strancu u funkciji načelnika (potestata), koji je sa sobom redovito dovodio skupinu educiranih pomagača (tzv. *familia*). Načelnički sustav označavao je točku raskida s dugačkom ranosrednjovjekovnom tradicijom sadržajno i vremenski neodređenog, te pravno nevezanog obavljanja javnih poslova. Dok su gradski čelnici u predstatutarnom razdoblju po pravilu bili eksponenti vanjskih vlastodržaca ili sami područni gospodari, načelnici su djelovali kao mandatari nove komunalne zajednice.

⁵¹ Isto, IV, 3.

⁵² Isto, IV, 45.

⁵³ A. Cvitanić, *Statut grada Splita*, str. 35-36.

⁵⁴ *Statut grada Splita, Novi statut*, 27-31.

Glavne značajke načelničkog sustava upravljanja bile su nepristranost i stručnost, ali i pravna ograničenost načelničkog položaja. Stoga je znanstvena kritika jednodušna u ocjeni da načelnici srednjovjekovnih komuna, usprkos širokim ovlastima kojima su redovito raspolagali, nisu politički lideri nego tek plaćeni menadžeri koji su u krajnjoj liniji provodili volju kolektivnih tijela u kojima je bila usredotočena vlast u komunama.

Od svih jadranskih statuta, upravo je u Splitskom statutu sačuvana najpotpunija slika načelništva, što je po svojoj prilici uvjetovano okolnošću što je Split kodificirao svoje pravo u razdoblju pune komunalne autonomije, dok je većina drugih gradova svoje statute donijela pod patronatom Mletačke Republike, koja je načelnički model uprave odmah zamijenila sustavom kneštva kao ispostave mletačke vlasti.

Pravni položaj načelnika prema Splitskom statutu određen je s jedne strane širokim ovlastima, a s druge strogim ograničenjima. Načelnik je djelovao kao zastupnik komune prema unutra i vani te kao predstojnik komunalne uprave i sudstva. Premda su u njegovim rukama koncentrirane najvažnije javne ovlasti, on ipak nije zamišljen kao nekakav nezavisni politički čimbenik nego tek kao prvi komunalni službenik. U tom smislu njegova je funkcija bila podvrgnuta brojnim funkcionalnim i statusnim ograničenjima. Prva ograničenja očituju se već u minucioznoj razradi postupka izbora načelnika,⁵⁵ što se može tumačiti kao neka vrsta prethodne kontrole koja je trebala zajamčiti dovođenje prikladne osobe na čelo gradskog upravnog aparata.⁵⁶ Načelnička je služba bila ograničena i po trajanju, te nemogućnošću izravnog reizbora. Mandat je načelnika, naime, iznosio godinu dana, a isluženi je dužnosnik mogao opet obnašati istu službu tek protekom petogodišnjeg mirovanja.⁵⁷ Naš je Statut u skladu s uzusima onog vremena i s vladajućom doktrinom maksimirao načelnička primanja i odredio njihovu trokratnu obročnu isplatu.⁵⁸ Pritom se zadnji obrok isplaćivao umanjen za iznos od stotinu libara koji je zadržavan kao jamstvo za štetu što bi je načelnik eventualno u službi počinio na štetu komune ili privatnih osoba.⁵⁹ Brojna su i ograničenja koja su se odnosila na načelnikovo poslovanje. Već u prisezi koju je polagao na početku svoje službe načelnik se obvezivao na striktno poštivanje komunalnog prava (statutarnog i običajnog),⁶⁰ na nepristrano postupanje prema svima, na skrb za potrebne i nemoćne osobe, čuvanje službene tajne i sl.⁶¹ Načelnikova nepristranost zaštićena je ograničavanjem odnosno zabranom privatnih odnosa s građanima (primanje darova, zajedničko konzumiranje hrane i pića i sl.).⁶²

⁵⁵ *Statut grada Splita*, II, 1-8.

⁵⁶ U doktrini načelničkog sustava upravljanja upravo se osoba potestata smatrala ključnom. Usp. M. Matijević Sokol, *Toma Arhiđakon i njegovo djelo*, Jastrebarsko, 2002., str. 311.

⁵⁷ *Statut grada Splita*, II, 18.

⁵⁸ Isto, II, 9. Usp. i M. Matijević Sokol, nav. dj. str. 313.

⁵⁹ *Statut grada Splita*, II, 14.

⁶⁰ Na prethodnim stranicama vidjeli smo da je utvrđivanje lokalnih pravnih običaja bilo objektivizirano iskazima najmanje šestorice svjedoka ili postojanjem barem dvaju sudskih precedenata. Usp. bilj. 44.

⁶¹ *Statut grada Splita*, II, 16.

⁶² Isto, II, 9.

Načelnik nije smio bez opravdana razloga odsustvovati iz grada tijekom službe⁶³ niti zatražiti prijevremeno odrješenje.⁶⁴ Za štete počinjene u prekoračenju ovlasti odgovarao je vlastitom imovinom.⁶⁵ Sudbeni pravorijeci načelnika bili su podložni preispitivanju u drugostupanjskom postupku pred sljedećim sazivom Kurije,⁶⁶ a kasnije je, kao što je već istaknuto, uvedena čak i mogućnost priziva na sveučilišne kolegije kao sudišta trećeg stupnja.⁶⁷ Funkcionalna ograničenost načelničke službe najjasnije dolazi do izražaja u propisu koji mu dozvoljava da na dnevni red Velikog vijeća stavlja isključivo one prijedloge koje je prethodno odobrila Kurija.⁶⁸ Na kraju, Splitski statut poznaje i institut nakadne kontrole načelnika od strane naročitih službenika nazvanih sindicima, koji je upravo amblematičan za sustav načelničke uprave.⁶⁹ Tako nam se načelnički sustav, čije su konotacije bile nepristrano i stručno upravljanje, ukazuje kao najviši izraz srednjovjekovne komunalne autonomije i komunalne zakonitosti, te jedan od najranijih primjera ograničavanja nositelja političke vlasti.

⁶³ Isto, II, 16.

⁶⁴ Isto, II, 62.

⁶⁵ Isto, II, 14.

⁶⁶ Isto, III, 129.

⁶⁷ Usp. bilj. 54.

⁶⁸ *Statut grada Splita*, II, 23. Usp. i Ref. 70. kojom je to dodatno pooštreno odredbom o potrebnj dvotrećinskoj većini u prethodnom razmatranju prijedloga pred Kurijom.

⁶⁹ Isto, II, 10-12.

SEDAN SMRTNI GRIJA

Vanča Kljaković

OSOBE:

Otac

Majka

Lovre, njihov sin

Fidelin, njihov sin

Ivankica, njihova kći

Dida

Baba

Mrčela, tajkun

Fra Jere

Ćoro

Pantagana

Jednostavna prostorija u kojoj se blaguje i u kojoj ukućani provode najviše vremena. Kredenca, veliki kuhinjski stol, sudoper i frižider.

Ulazi Dida i otvara frižider. Vadi veliku kobasicu, reže je nožem i halapljivo jede. Nešto kasnije ulazi njegov sin, kojega naslovljujemo OTAC.

OTAC: Opet ždereš!

DIDA: Oli ti je krivo?

OTAC: Manjatuto! Triba mi cili Konzum i po Merkatora za tebe naranit. Zaraj tebe ću otić na inkanat. Uprdec.

DIDA: Oli oćeš da učinim nove buže na kaiš? Oli bi tija da mi se uvati paučina na gujicu?

OTAC: Ma nije to, za Gospu... Nisi više malo dite. Moraš se malo pazit. More te kolpat o' te žderačine, o' te manjative.

DIDA: Ne trebaš ti vodit o' temu brigu.

OTAC: A da ko će?

DIDA: A najboje da me istiraš iz kuće. Ne bi ti se čudija. A moga bi me odnit na Marjan dat laviman da me izidu.

OTAC: Za Gospu blaženu...

DIDA: Je. U Tibetu stare su jude usrid zime nosili na vrj brda da se smrznedu i krepaju o' gladi.

OTAC: Ajde, ne bali monade! U tin bi godinan moga bit zeru pametniji.

DIDA: Je, nikidan mi je oni Lovre bikar reka da je nemoralno živit priko sedandesete. Lipega li morala!

OTAC: Ma moralno bi bilo da se čovik u tin tvojin godinan ponaša kako se pristoji.

DIDA: Sram te more bit ocu tako govorit! Je li to fala za sve šta san za te učinija, šta san te rodija?

OTAC: Oli san te ja molija da me rodiš? Onda ne bi ni zna da san ja ja. More bit da bi se rodija u koju drugu zemju. U Tunguziju oli u Afriku. Možda bi me tamo crnci izili.

DIDA: E moj sinko, Bog će te kaznit za te grišne riči.

OTAC: Bog me ionako kaznija priko svake mire. U ovu se kuću višje ne more živit. Svi se razbacijedu ka da su pijani mijuneri... a ti, pizdo, plaćaj struju, plaćaj telefone, televiziju... Znaš li ti koliko je to na misec?

DIDA: Jebe me se...

OTAC: E, jebe te se. Lipo, lipo. Ovako se višje ne more dalje. Okolo mene sami manjamukte, linčine i kurbetine...

DIDA: I škrtičina!

OTAC: Je li to ja?

DIDA: E ti!

OTAC: Ja škrtičina?

DIDA: E ti! Škrtičina na kvadrat! Na pedesetu.

OTAC: Puno ti fala za te riči. *Uzdahne.* Ma di su ona vrimena ka' se oca poštivalo? Kad su mu ukućani jubili ruke ka i popu? Onda je otac jema pravo izlemat sina, a da sad, rečemo, onega moga linčinu udren, svršija bi na Lovrinac. Oli bi me tužija na sud za obiteljsko nasilje. To je sada u modi... Puno, puno gruba vrimena, bez poštovanja starijih... Eno dica u školi i učitelje tučedu. Bože sačuvaj!

DIDA: Ti si otac? A ja nisan? A ti mene ka poštuješ?

OTAC: A šta ti falí? Tiščimo te ka miša u bumbaku.

DIDA: Je, a sve maške okolo mene.

OTAC: More te bi' sram tako govorit. I nemoj me višje infotavat, jerbo ću danas poludit!

Otac i Dida uzimaju po jednu stolicu i sjednu sasvim naprijed pred gledatelje.

OTAC: Govoru mi da sam škrt, da san isuvišje šparan. Ma oću li puštit onin gaždrafima da me iscidu ka limun? To bi in se tilo. Evo in roge! Daj, pape, ovo, daj ono, kupi mi ovo, pape, triba mi za postole, triba mi za veštu, triba mi za u frizera. Ma ko je mene pita, ka' san bija mali, šta mi triba. Da san šta god pita dobija bi šakon u glavu. Kopaj u poju, nosi maštile, fregaji bačve, e to je bila moja lipa mladost. A ovima se oće sto mirakuli, sto i pedeset delicija, izumislíćedu trista čuda za ne radit ništa. Radi, vole, kad nimaš škole!

DIDA: Naši su stari govorili: use, nase i podase. Mene boli nika stvar za ono nase i podase, ali use – e to je drugi par postoli. Poznava san nike jud, najskoli ženske, koje bi samo brčkale pirunon po pjatu i ne bi se okusile o' straja da ne dobidu koji dek višje. Takove triba odma potirat sa stola: arš k vragu i ti i onomen ko te doveja! Oćeš mi ubit sve gušte? A rana, a spiza, to je sama milost božja. Koliko je samo libri o spizi napisano. Eto pogledajte u izloge o' knjiga: sve same kuvarice. Kužina babe Luce, kužina tete Tereže, pa onda ona Radica, pa Sto najboji riceti, pa Dalmatinska kužina, pa Zagorska kužina, pa tajlandska, pa mađarska, ma ko bi ji sve nabrojia. A i kuvar sa Galeba, onega broda koji je vozija maršala Tita, i ti je napisa svoju kužinu. Žaj mi je, nisan prošitja, a baš san kurjožast znat šta je to naš maršal najvolija izist. Govoru da je volija kobasice, ajde, nije ni to za bacit. Ma šta ću višje pričat, svaka je spiza dobra ako je kogo pametan, ako jema dva zrna soli u glavi i bome, ako i sam voli dobro pojist. Haugh!

OTAC: I molin te ka dragoga Boga, nemoj me višje infotavat, jerbo ću danas poludit! Misliš da mi je lako? Znaš da je danas rodjendan one moje. Potrošili smo dotu svete Ane. *Uzdahne.* Jedino ako dojde oni Mrčela.

DIDA: Mrčela tajkun? Lupež nad lupežima. Ober lupež! Nima tega koga ni pokreja.

OTAC: E ti. Sa' se kandidira u Sabor.

DIDA: Ka da je u Saboru malo lupeži.

OTAC: Sad tribamo bit pametni. Možda ga ulovimo na baketinu.

DIDA: Oli je on napunija Ivankicu?

OTAC: Ne znamo je li on, ma ćemo činit fintu da je on.

DIDA: Onda bi van lipo sikira pala u med.

OTAC: E, strpjen spašen.

Polako, s noge na nogu, prolazi Fidelin. Zijevea... Na njemu je samo gornji dio pidžame. Bos je. Češka se po stražnjici.

DIDA: Polako Fidelin! Odnija vrag prišu! Moga bi okasnit na prvu misu!

OTAC: Fra Jebo samo tebe čeka!

FIDELIN: Morete mi obadva puvat! *Naprči se i udari se po stražnjici.* Ovako ću vas litrat!

Dojdite sutra po slike! *Izlazi.*

OTAC: *Viče za njim.* Moga bi bit zeru finiji sa starijima od sebe. Ma jesi li ga čuja?

DIDA: Ma pušti ga s vragon!

OTAC: Linčina nad linčinama. Nije skinija tu pidžamu jema barenko dese' godin. Ucrva se u nju.

DIDA: Ma znaš šta ću ti reć... nije ni ti Mrčela lud u glavu, nije pizda. Zna on dobro da je priko naše Ivankice prišla cila regimenta, oli zdruk, kako se to sada reče!

OTAC: Ne viči! Koju se Gospu dereš? Oli oćeš da te cila ulica čuje?

DIDA: Pari ka da to ulica ne zna.

OTAC: Sveti moj Ante... Ja san Job! Ma ni oti Job ni trpija muke koje ja trpin.

U sobu ulazi Baba.

BABA: Ala, dosta čakuli! Jemamo posla! Triba kuću sredit! Ala, movimo se! Bište ća kvraguc! *Izlazi.*

DIDA: Boje da san crnega đavla oženija.

OTAC: Bila je to fešta su dva đavla. Jedan gori od drugoga.

DIDA: Uvik juta ka papar, uvik namušena, uvik prizlovojna, ne bi je vrag udobrovioja. Jema sto godin da se ni nasmijala.

OTAC: A ko ti je kriv šta si je vazeja.

DIDA: Šempjo, onda ni tebe ne bi bilo.

OTAC: Možda bi se ja snaša na koji drugi način.

DIDA: Šempjo, šempjo! Ma ne znaš ti... kad je bila cura, bila je puna morbina, uvik prva za zapivat, uvik prva u kolo, samo se po cili dan šalacavala i zafrkavala, a vidi sada... Bože me sačuvaj! Ka da je s vragon tikve sadila. A znaš, kad mladi čovik popusti prid grijon puti, zaboravi i oklen je krenija i di se zaputija. Žena ga uvati, zgnječi, satare, iscidi. Mladić, do jučer, zdrav ka jabuka, dođe na ništa. Bleji ka tele u žensku, da oprostiš, guzicu i nema ga više u gostioni, ni na balote, ni na karte, ni u lov, ni za napit se, ni pobit na šake. Za sve ono šesno i dobro šta je dragi Bog za nas muške učinija, za njega je gotovo. Propade načisto i dobro ga je lipi đava odnio.

BABA: *Ulazi.* Bališ, samo bališ monade! Bilo bi ti boje da se malo urediš. Stavi kolarinu!

DIDA: Oli si poludila?! Nisan je stavi oka smo bili prid oltar. Kad stavin kolarinu, pari mi se ka da me vodu na višala.

BABA: E višala! Nisi drugo ni zaslužija. Ajme, majke ti, ne sramoti se više. Pogledaj kakav si, pari se da te je poplava izbacila. U kafenin bičvama na crne postole. Dobro me se pazi vidin li te još jednom u kafene bičve na crne postole. Na te stvari san specijalno alergična. Ili kad muškumu padnu gaće i otkrije se razdjeljak na guzici. Grozno! To i dlake u nosu. Dođe mi rigat kad vidin da muškon, ka moržu, restu dlake iz nosa. A nokti su posebna priča. Nokte obavezno šišat i posli sve komadiće skupit i bacit u škovace, a ne da ja kupin za tebon. I ne da ti Bog da mi posli brijanja ostaviš dlake u lavandinu. Ili da šporke mudante baciš nasrid sobe. Za to bez upozorenja ubijan. I za popišanu dasku u zahodu isto tako. Nađen li popišanu dasku, oprosti se sa životon. I neće ti ruka otpast ako posli ručka pjat i perun odneseš u sudoper.

Baba krene prema desnim vratima. Fidelin opet prolazi. Zijeva.

DIDA: Fidelin, budi pristojan i stavi ruku na justa kad zivaš.

OTAC: A mogla bi ti i koja mušica uletit.

DIDA: A moga bi škinkat vrat.

FIDELIN: *Počeše se samo rukom po gužici. Isprči stražnjicu. Evo, morete me obadva ovod pojubit.*

Sprema se izaći, a onda se predomisli, polako uzima stolicu i sjeda prema publici.

FIDELIN: Govorili su naši stari da se bez linčina na ovemen svitu ništa pametnega ne bi dogodilo. Linčine su u staroj Grčkoj sidili u ladu, pili su bevandu i mislili. Dumali su šta je najpametnije da ova naša zemajska balota gre naprid. I upri potegni izumislili su puno tega: recimo matematiku, pa onda kako se prave brodi i kako se navigaje, pa kako se zove koji vitar, i onda kako će se judi oblačit, najskoli ženske, jerbo su se i onda ženske volile lipo obuć i pravit frnjokule od kose... E, i još su izventali da se sunce vrti oko ove naše balote, dokle jedan drugi mudronja to kasnije ni poreka. Ma šta ću govorit: da nije bilo linčina more bit da danas ni nas ne bi bilo, jerbo su izumislili puste likarije, one protiv proliva, protiv ušenac, protiv šuma u ušima i puno drugih grubih stvari. A opet jedan drugi linčina, vrag mu kosti izija, reka je da smo mi judi postali od šimji, od majmuna. Ma ludonja jedan, mater ti je i otac šimja, a ne ja, majmune jedan! Šimjo katana!

Polako ustaje i izlazi.

DIDA: *Viče za njim.* Nemoj se razbolit o toliko finece!

BABA: *off.* Lovre, diži se! Podne će, a gosti samo šta nisu arivali!

LOVRE: *off.* Pušti me još po ure. Sinoć san kasno lega!

BABA: *Izlazi iz sobe.* Bez čakuli! Auf! Moga si manje lokat!

LOVRE: *off.* Nisan se ni okusija!

BABA: Nemoj ti mene fločavat. Po cilu noć s onon mandrijon po krčmama ili kako to sada zovedu – po kaficima. Jebo te kafic!

DIDA: Jooo, koje grube riči!

BABA: Muči, jerbo ću te bombizat nogon u gujcu!

DIDA: Vidiš li, moj sinko, dokle je došlo?

OTAC: A lipo kusaj šta si dobija na pjatu.

BABA: Lovre, diži se! Nemoj da ti ja dojden tamo!

Baba uzima stolicu i sjedne pred gledalište.

BABA: A šta mogu, nisan ja kriva šta me u ovu kuću sve juti. Ma kako me neće jutit kad ih onakve vidin. Prežempio, ovi moj dida: izija bi manu nebesku, a kad ga zaboli štumik, ajde baba pomoz, daj mi štogod za se izrigat... Pa onda oni moj sin, veće škrtičine ni svit vidija. Svi oni literati šta su o temu zlu pisali, mogli su komotno njega vezest za kampjuna... A ona mala Ankica, ne uža me o njoj ni govorit, legne s onin koji prvi potrefi. A ona njezina mater, to ka moja nevista, zavidi svin ženskan koje jemaju pelice. Je, pelica bi jon se tila. Evo ti roge! Na! Neću ni govorit o linčini Fidelinu, njemu bi najvolila dat dvi prdejuske, oli nogon u gujcu... I sve tako, po cili dan me jute, a bižidu od mene ka od kuge. Govoru da je to šta ja činin smrtni grij. A šta mogu, ako je smrtni grij, neka me onda vrazi odnesu u pakal. Neka, neka, neće in bit doli lako s menon.

Baba vraća stolicu na njeno mjesto.

Prilazi Lovrinu ležaju.

BABA: Lovre, diži se! Auf! Brzo, jerbo ću te polit ladnon vodon.

Izlazi. Otac i Dida zapivaju rugalicu.

DIDA i OTAC: Spavaj

»Još ni koke legla, ni svukla mudante...«

Baba se vraća i prilazi kulisi iza koje je Lovrin krevet. Izlije na Lovru cijeli bokal.

BABA: Evo ti na!

LOVRE: *Krikne.* Jeben ti roge svetoga Šimuna! Ovo će niko krvavo platit!

Dida i Otac nastave s rugalicom.

BABA: *Ulazi.* Drugi put bićeš pametniji.

Lovre ulazi u prostoriju. Trese vodu s kose i lica.

LOVRE: Kucu, ne revite! Pukniće mi glava o' te vaše deračine.

OTAC: Pukniće ti glava od lokanja. Pijančino i linčino!

LOVRE: Vrag me odnija, ako ne oden ča iz ove kuće zauvik!

OTAC: Sritno ti bilo! Evo si me rasplaka. Evo mi suza na oko. Samo ždereš i ločeš, a ne radiš ništa. Ka da bi ti kruna pala s glave da u kuću doneseš koji šoldo.

LOVRE: Nisan te čuja! Oglušija san na oba uva, stara škrtičino! Moreš vikat koliko te voja.

OTAC: Nisu te priznali ni za invalida. Ni onima tvojima ništa ne vrediš. Praviš se da si lud u glavu, da si u ratu zaradija oni petete... kako se ono reče...

LOVRE: Je, zaradija san ga, jerbo san bija na prvoj crti bojišnice. Nisan se ka niki sakriva pod jorgan planinu. Zaradija san ga jerbo san u jedan dan vidija više krvi i mrtvi, nego ćete ih vi vidit da živite još sto godin. *Razdraženo.* Da san ja nika vlast, ja bi sve vas posla u vojsku, da bi van pušku i ajde stoko, tucite se za ovu Rvacku! Ma čekaj, očistićemo mi svit od lupeži koji su nas pokreli, sve ćemo isfregat, svu šporkicu! Mi smo striljali takve ka šta ste vi, jeba van pas oca i mater!

Izlazi.

OTAC: Jesi ga čuja? I on mi drži pridiku. Mogli bi dat ruku jedan drugomen.

DIDA: Ma boje ga pušti s miron, kako je manit moga bi nas sve deštrigat. *Šapće.* Pari mi se da ni vratija oni kalašnjikov. Tišči ga šoto posteje. A moga bi se zaklet da jema i koji livorver.

OTAC: Sveta Marijo, spasi nas!

DIDA: Niku noć je pucalo ispri' onega narodnjaka, onega Gušti su gušti, šta ga tišči oni drogaš Pipe. Biće da je i on pripomoga u toj barufi. A ka' je došla policija, njega ništa ni pitalo. Boje ga se ka crnega djavla.

OTAC: Ma svršiče ti kurbin pir. Istiraću ga iz kuće pa nek se misli di će ist i pit i di će srat.

Prolazi Baba.

BABA: Je li dosta tega prdoklačenja? Dište gujce, jemamo posla! Triba spravit stol!

DIDA: E, Bog me ubija...

BABA: Ako neće on, ubiću te ja! Ajde idemo, žvelto!

Tjera ih kuhinjskom krpom.

DIDA: Pokoravamo se sili.

OTAC: U ovin godin, još uvijek moran slušat mater.

DIDA: *Zapjeva* »Padaj silo i nepravdo...«

Pjesmu prihvati i Otac. Stupajući prolaze pored Majke i Ivankice koje su upravo ušle u prostoriju.

MAJKA: Ovi nisu normalni.

IVANKICA: A kad su bili... *Razgledava žurnal.* Vidi, mama, šta mi piše u horoskopu...

MAJKA: *Nezainteresirano.* *Jede čokoladu.* Ajde, da čujen...

IVANKICA: *Čita.* »Povoljna vam je Venera. U vašem će životu biti puno ugodnih trenutaka i sretnih prilika. Venera i Jupiter obećavaju sretnu ljubav i pomoć prijatelja. Budućnost vam nosi sretno i vesele trenutke«. Je li vidiš?

MAJKA: Vidin, vidin. Tebi sritne, a meni govno u kartu.

IVANKICA: Ma kako moreš tako govorit. A šta tebi fali?

MAJKA: E, moja ćerce... Jadne smo ti mi ženske. Kad me mater rodila, otac se tako najidija šta nisan muško, tako se infota da misec dana ni s materon razgovara.

IVANKICA: Oćeš li da pročitan i tebi horoskop? Možda i tebi šta lipoga piše.

MAJKA: Ne triba, ne virujen ti ja u te monade. E, moja ćerce, lako je tebi govorit. Ako te vazme oni Mrčela, puna šaka brade... A šta ja? Samo peri deri po cili dan – šumprešavat, fregavat, svaki dan kuvat i obid i večeru, e i večeru! Malo blitve, lešo kumpira... Gospe moja.

IVANKICA: Ne bi smila ist toliko čokolade.

MAJKA: A šta ću, to mi je još jedino veselje. Znaš li ti, moja ćerce, ka' san mu bila sluškinja, dava mi je misečno tri ijade kuna, a ka' smo se vinčali ne da mi ni za čikolatine.

IVANKICA: Oli bi ti bilo draže da si mu ostala sluškinja?

MAJKA: A bome bi! Bilo bi mi ka grofici.

IVANKICA: Ti nisi zdrava.

MAJKA: Jesan, itekako san zdrava. Samo san đeložasta i to me ubija. Živin ka zadnja sirota. Đeloža san na sve one moje prijatejice u pelicama, u briljantima, šta gredu za ferije na Kubu i Havaje... Ma di mi je pamet bila.

Majka uzima stolicu i sjedne naprijed do gledatelja.

MAJKA: Govoru da je zavist jedna koja truje i dušu i tilo. Je, lipo je to rečeno, ma triba jemat force i živac da se čovik temu suprostavi. A mi smo van žene u temu puno slabašne, nikakve. A šta ja mogu? Kad vidin onu Topićku, da ne reknen ništo gore, su dvi pelice dojde mi da je polijen benzinon i zapalin. Božićati, jedna pelica za ujutro priko Rive, a druga za po noći, za po diskačima i barovima. Pa onda ona kurbetina Kontička, ona šta jema muža lovaša, tajkuna, ota ne bi, recimo lito provela u Trogiru oli Kašteliman. A ke, njojzi se oće Kuba, Havaji oli Karibi. A šta bidna ja? I liti i zimi peri deri, šumprešaji, fregaji pode, i još moran praviti fintu ka da mi je to niki gušt. Jebenti takve gušte, neka to gušta niko drugi, a ne ja. Ja san se naguštala za tri života. Ma ko je to reka: gušti su gušti? Niki karonja šta je zaslužija nogon u trbuj!

Majka ustane i vrati stolicu na njeno mjesto.

MAJKA: Zato ti budi pametnija od mene. Uvati tega Mrčelu, pa ću i ja imat kakve koristi.

Možda mi on kupi šta lipega... koju pelicu.

IVANKICA: Oće li me on tit? Oće li priznat dite? Nisan bila samo š njin.

MAJKA: E, jesi kurbetina. Altroke kurbetina.

IVANKICA: Kako mi to moš reć?

MAJKA: A ća ne greš u švore? Kako su inšempjane, možda bi te i primile.

IVANKICA: A šta ako dozna da nisan bila samo š njin? I da je ovo dite... *pokaže na trbuh.*

MAJKA: Mući! Di će doznat? Jedino ako mu oni tvoj ludi brat ne nasere svega i svačesa.

IVANKICA: Neka prova. Zadaviću ga ovin rukan. Neće mu pomoć kalašnjikov.

Ivankica uzme stolicu i sjedne naprijed.

IVANKICA: Ako daš, odma' si kurba, ako ne daš i opet si kurba. Rečedu, kurbetina mi ni dala. Lipo, bogami! Sada je u modi da se zanamisto kurba reče sponzoruša. To je, je li, ka malo finije, ma ti se jednako vata. Prije su se kurbe tražile po Getu, a sa' i jema na sve strane, i u perivoju i po svin kantunima. Jema ji puno, jerbo je i njizi uvatila ta, kako se reče, recesija. Govoru mi da su u nika prošla vrimena, kad bi se, recimo, iskrecala ameriška flota, da su kurbe dolazile u Split iz cile ondašnje Jugovine. Bila ih je puna riva. A i oni šjor Teardović je o temu piva, bila je ka nika Perina Štrambera. E, ta se Perina kokolavala s marinerima. Je, zvali su se, sitila san se, Johny i Willy. *Zapjeva* »Johny ne jesti, Willy ne piti, to si kriva ti ti ti Perina.« Inšoma dela šome, mi smo ti ženske puno bidne. Teško je bit žensko na ovomen svitu di su muški gospodari i od života i od smrti. Niko mi je reka da san ja feminiskinja, a ja ne znan ni šta to znači. Jebe me se!

MAJKA: Ma pušti s vragon, ćerce moja. Ajmo se malo uredit, gosti samo šta nisu arivali. *Ulazi Baba.*

BABA: Još uvijek ste tute! Koliko puti moran reć da triba spravit stol. Ako ti je rojendan ne znači da moreš dignit sve četri u ariju. Ajte ća! Nemojte me jidit. Ajte, brže!

IVANKICA: Moran se priobuć.

BABA: Škuža našla muža. Uvik nike manovre za ne radit. Stavi onu veštu u koju ti se vidi po guzice. *Izlazi.*

IVANKICA: Staviću koju mene bude voja! *Izlazi.*

MAJKA: *Viče za njom.* Najboje onu crvenu, neka ražešći bika! *Izlazi.*

U sobu ulazi Lovre. Prate ga Ćoro i Pantagana. Ćoro ima crni povez preko jednog oka.

LOVRE: Šta oćete? Baš ste me danas došli gnjavit.

PANTAGANA: Dobro ti znaš zašto smo došli. Još nan nisi platija.

ĆORO: Ćekamo te od subote.

LOVRE: Platiću. Oli san reka da neću platit? Strpite se, božićati!

PANTAGANA: Ne moremo više čekat, jer i nas gone da in platimo. A kako ćemo platit njima, ako ti ne platiš nama?

ĆORO: To ti je vezana trgovina.

PANTAGANA: Ako danas ne uvatimo šta prid školon, ne znan kako ćemo...

LOVRE: Šta to prid školon?

ĆORO: Prid školon nan najboje ide. Dica su poludila. Kredu materi i ocu pa nan tako plaćaju.

LOVRE: Prid školon? Oli dici prodajete?

PANTAGANA: To su najboje mušterije.

LOVRE: Dici prodajete? Smista ću vas poč prijavit na policiju.

ĆORO: Ne bi ti to bilo pametno. Moga bi ostat bez čuke.

LOVRE: Vi to meni ka pritite!

PANTAGANA: Šalu na stranu... Moglo bi...

LOVRE: Čekaj! Stani! Jeben li van sve po spisku. Ako vas uvatim da dilate dici, jemaćete s menon posla. Moga bi ti Ćoro ostat i bez drugEGA oka.

PANTAGANA: Nemoj da te đava odnese pri vrimenta.

LOVRE: Bište ča! Da vas višje ne vidin!

ĆORO: Plati, pa se onda priti.

LOVRE: Reka san da grete ča!

PANTAGANA: Prvo plati!

LOVRE: *Vadi revolver.* Gonite se! Oćete li da vas izbužan! Bićete ka oni sir emental!

ĆORO: Gremo, gremo. Ali ako do sutra ne platiš, zaplakaće ti mater. *Izlaze.*

BABA: *Ulazi.* Ajde, Lovre, pomozu primistit stol.

LOVRE: Uvik ništo oćete. Ne mogu se od vas ni popišat. I zapamtite, ja sam Džoni a ne Lovre!

BABA: Kucu! Ajde isaj! I ko ti je da to ime? Uvik si bija Lovre.

LOVRE: Tako me u brigadi zovedu. Svaki je dobi niko ime, zaraj konšpiracije.

BABA: Oli ni rat svršija? Sa' bi opet moga bit Lovre. Kako Bog zapovida.

LOVRE: Neću. Lipše je Džoni. Neka tako ostane. Džoni!

BABA: Ajde, Doni, isaj. Moramo se požurit, oni fra Jebo tek šta ni doša.

LOVRE: A ko je njega zva? On more pojist i popit za deset čovika.

BABA: A mora niko blagoslovit ovu grišnu kuću. Ajde, ćerce, idemo! Pjate, pošade, čaše!

MAJKA: A koje ću čaše?

BABA: A bogareti, one o' tvoje dote. Ti, kakva si, stavila bi one od jogurta.

Majka donosi tanjуре.

BABA: Najpri promini tavaju!

MAJKA: A koju ću stavit?

BABA: Onu na cvitiće. Oli nije rojendan? Oli ne dolazu gosti? Umriću dokle vas ne naućin.

Uzdahne. Dida proviri kroz vrata, ali se brzo povuće.

BABA: Dida, vidila san te! Neš se švercat u te stare gaće. Vazmi one na rige!

DIDA: *Izvana.* Ne znan di su!

BABA: Ne igraj se s menon! Nemoj da ti i' ja najden!

Majka usporenim ritmom postavlja stol. Baba donosi tanjуре i pošade.

BABA: Piruni livo, noži desno! *Uzdahne* Gospe moja... Umriću, a neću vas naućit...

Začuje se izvana šum automobilskog motora. Majka pogleda kroz prozor.

MAJKA: Evo je doša fra Jere!

LOVRE: Fra Jebo! Uvik mora bit prvi o' straja da ćedu mu drugi sve izist.

BABA: Budi pristojan! Ako čujan koju grubu rič ispri' fra Jere, jemaćeš s menon posla.

LOVRE: A ko ga jebe! A vidi koje auto jema! Oli ga je... kupija od lemozine. Novi merdžan ispod čekića.

BABA: Kuco, rekla san ti! Daću ti dvi škopule!

LOVRE: A ti popi uvik plaču mižeriju. A samo se debjaju o' dobri bokuni. Omastili oni brke, ne boj se!

BABA: Kuco! I pojubi mu ruku!

LOVRE: Pa da se izrigan.

BABA: Kuco! Koliko puti moran reć!

Prilazi Fidelin.

BABA: A ti Fidelin, skini tu smrdež sa sebe... Oćeš da te fra Jere takvoga vidi!

Fidelin se udre po guzici i izlazi.

BABA: Ova kuća je puna inšempjanih, ma ovi je prvak svita. Trebalo bi mu dat zlatnu medaju.

Ulazi fra Jere.

FRA JERE: Faljen Isus!

BABA: Vazda budi! Izvolite, fra Jere. Komodajte se! Jeste li za bićerin?

FRA JERE: A more, more. Baš su mi suva usta.

Ulazi Dida.

DIDA: Živili, fra Jere! Mogu li i ja s vami?

FRA JERE: A ko van brani? U svoju ste kuću.

Baba nalijeva rakiju.

BABA: *Didi.* A ti se pazi! Neću da mi najranije padneš šoto stola.

DIDA: A ka' si ti mene vidila šoto stola?

BABA: Nemoj me potizat za jezik!

DIDA: *Kucne se.* Živili, fra Jere!

FRA JERE: Živili!

Ispijaju. Dida opet natače.

BABA: Vidila san te!

DIDA: Ona van ima oči i na gujicu.

FRA JERE: A moj šjor Frane, sve je ionako crna zemja.

DIDA: E, dobro ste rekli.

Ulazi Otac.

OTAC: Živi bili! Faljen Isus, fra Jere!

FRA JERE: Vazda budi!

DIDA: Ajde sidi i popi jednu s nama.

OTAC: Tu san dropuju platija suvin zlaton. Svaka jon je kapja pozlačena.

DIDA: E, moj sinko, šempre šoldi. Ajde, barenko danas ne misli na šolde.

OTAC: Je, lako je tebi govorit, kad nisu iz tvojega takujina.

DIDA: Moj se odavno probuža.

OTAC: Onda, šta ima novega, fra Jere?

FRA JERE: Nije dobro, nije...

OTAC: A šta vami fali? Živite ka bubrig u loju.

FRA JERE: Je, lako se vama rugat.

OTAC: Bogareti, nima više šocijalizma i partizani, sada vas plaća država, a i u lemozinu se dosta toga ubere. Nije narod škrt. Evo ste u zANJI dese' godin digli priko sto crikvi.

Di god se okreneš samo crikve.

FRA JERE: Ma nije u temu stvar.

OTAC: A da u čemu?

FRA JERE: Svit je pokvaren. Samo gleda svoju gujicu. Nima se rešpeta, poštovanja. Jučer mi je jedan, a nima mu ni deset godin, uliza u crikvu i ispri oltara mi peta roge. A još kad je izlaziya, opalija je tuta forca iz svoga kaluna. Do oltara se čutija smradež. A onda mi se jedan drugi, zamislite, ispovidi da je nočas ubija i oca i mater, ali se nada da neće puno uvatit, jerbo da je siročče bez roditelja. *Prekriži se*. Gospe moja, spasi nas.

OTAC: Je, moj fra Jere, sve se isprevrnilo. Evo i ja iman ludega sina i sve se bojnin kako je inšempjan, da bi nas sve moga deštrigat. Ima i livorver i kalašnjikov. Tiščiči ga šoto posteje. Govorin mu: baci to iz kuće, a on ni čut. Govori: možda će mi još zatribat. Da ima još puno tega u ovoj zemji šta ni na svon mistu i da će on to i oni njegovi sredit. *Šapče*. Znate... on van ima oni... kako se reče... oni petete...

FRA JERE: Post traumatski sindrom.

OTAC: E to. I moga bi svaki čas esplodirat.

FRA JERE: Morate se molit za njega, da mu dragi Bog pamet prosvitli.

OTAC: Neće tu puno pomoć ni dragi Bog ni svi sveci.

FRA JERE: Siti se, čoviče, da si prah i da ćeš se u prah pritvorit. A čujen da van se mala udaje?

OTAC: E, ako Bog da, moga bi je vazest oni Mrčela.

FRA JERE: Oni tajkun šta je pokreja po Dalmacije?

OTAC: E, oti! Samo ima jedna nezgodna stvar...

FRA JERE: Koja to?

OTAC: Ne znan kako bi van reka...

FRA JERE: A lipo, samo recite, ne triba se prid menon ženjavat.

OTAC: Ona van je, znate...

FRA JERE: Di je ona?

OTAC: Ona je ovde... ma... znate... kako bi reka...

FRA JERE: Oštrigeta, očete li više ispalit?

OTAC: Je, ispalitću na živce... Ne znate vi kako mi je... Ona van je... *Pokaže na trbuh*.

FRA JERE: *Križa se*. Onega ti...

OTAC: Ne znan šta crikva misli o tomen? Je li to veliki grij?

FRA JERE: Puštite vi crkvu s miron, ima ona prišnjiya posla. Neće se bavit tizin monadama.

OTAC: Je, za vas su to monade... ma ti Mrčela ako dozna da nije bila samo š njin...

FRA JERE: A budite kuco, oštrigeta! Vodu u justa.

OTAC: Ma znate... ulica. Tamo van svi sve znaju. Nikor bi mu moga prišapnit.

FRA JERE: Uzdamo se u dragoga Boga.

OTAC: A sad ste rekli da Bog jema prišnjiya posla.

FRA JERE: Ma to se samo tako reče, per la finta.

OTAC: Ma oli ti Bog nije svemoćan?

FRA JERE: Je, svemoćan je, kako da nije... ma di će se, božji čoviče, poradi tolika posla bavit pizdarijama. Bože mi oprosti! *Prekriži se.*

OTAC: Je, vaman su to pizdarije, a meni je ka da me striljaju, ka da me vodu na višala.

FRA JERE: Ma ajte moj šjor Frane, sve će doć na svoje. Živili! *Podigne čašicu.*

OTAC: A živili! *Kucnu se.*

U međuvremenu Dida se približava stolu i ukrade kokošji batak. Ugleda ga Baba.

BABA: Dida! Odma da si to vratija!

DIDA: *Krije meso iza guzice.* Kojo?

BABA: To iza guzice. Prešto! Vрати to i nemoj mi dizat tlak! Ajde dokle te nisan bombizala. *Dida vraća meso na tanjur.*

DIDA: Ne bi mi se dala ni okusit... Ben ti miša!

BABA: Čekaj doklen dojdu gosti!

DIDA: Pas mater i ko te takvu stvorija...

Izlazi.

LOVRE: Čekaj. Opali jednega potmulega da istira fra Jebu.

OTAC: Šempere barufe u ovu kuću. Dolazi mi da ih sve istiran. Ionako me ovi rođendan košta ka svetog Petra kajgana.

FRA JERE: A borati, rođendan van je ćeri. Tu se mora malo odrišit kesa.

OTAC: Odrišili su je oni do kraja, cila se probužala... a šoldi samo kapjedu.

FRA JERE: Ne smite bit škrti. I škrtost je jedan od sedan smrtni grija. A znate li vi, ka pobožan čovik, koji su smrtni griji. Jema ih sedan.

OTAC: Ovi... zaudobija san...

FRA JERE: Onda ću van ja reć: oholost, bludnost, zavist, proždrljivost, srditost, lijenost i ŠKRTOST! E, i škrtost! Živili! *Popije.*

OTAC: A živili!

Čim je Baba izašla, Dida se vraća i ukrade onaj komad mesa. Brzo pobjegne.

Zaustavljaju se kola pred kućom. Ivankica skoči do prozora.

IVANKICA: Mama, mama! Doša je Mrčela!

Svi se ukućani sjate na prozor.

LOVRE: Bogareti, koja kolica jema! Ka da je sultan od Arabije.

OTAC: Jema čovik šoldi. Šta je to njemu.

MAJKA: A još se nije oženija.

BABA: Oli čeka tebe?

MAJKA: Baba, šta govorite monade i ko vas šta pita!

BABA: Uvik đeloža...

MAJKA: To su moja posla i ne intrigajite se u moja posla!

BABA: Gospe moja...

MAJKA: *Ivankici.* A ti se lipo drži. Šesno, drito. Nemoj bit ka gospe o cukra!

LOVRE: Piši kući propalo!

IVANKICA: Jeben li ti čavle svetoga Lovre! Neš ti mene zajebavat!

Dohvati čašu sa stola i zavitla je u Lovru. Lovre vješto izbjegne čašu. Začuje se zvuk razbijena stakla iza kulisa.

LOVRE: *Pruž*a »roge«. Evo ti na! A ti će me Mrčela čut. Pokreja je pola Rvacke, a sirotinji ne bi da ni za koricu kruva! Jeben ja njemu sve po spisku!

MAJKA: Da se nisi usudija! Ajd ča vanka i nemoj mi do navečer u kuću ulizat!

LOVRE: I neću. Gren se napit!

IVANKICA: Greš ti po svoj đoint.

LOVRE: Ti muči! Šta se tebe tiče šta ja radin. Ne intrigajen se ja ni u tvoje posle.

MAJKA: Ajde ča, k vragu! *Lovre odlazi*. A mi Mrčelu lipo dočekajmo. I čestitaj mu jer će ga izabrat u Sabor. A ti bi mogla bit gospoja sabornica.

IVANKICA: Nemoj me još i ti zafrkavat.

Ulazi Mrčela. Ruke su mu prepune paketa. Veliki buket cvijeća.

MRČELA: Dobar van dan, lipi moji!

MAJKA: *Slatko*. Dobar dan, šjor Mrčela! Kako ste?

MRČELA: Kako drugi očedu. *Poljubi Ivankicu*. Sritan ti rojendan, lipa moja! Ovo je za tebe. *Pruž*a joj paket. A ovo je za našu mamu. *Predaje cvijeće*.

MAJKA: Fala, šjor Mrčela! Lipo od vas, ma niste tribali...

MRČELA: *U vicu*. Takav san po cilomu tilu. Ha ha ha! *Položi još nekoliko paketa na stol*.

A ovo je za da se najde. Danas se moramo veselit a brige neka ostanedu za sutra.

MAJKA: Jooo, koji ste vi čovik! Vražji li ste!

MRČELA: Je, vrag me uzeja pod svoje. I to još kad san se rodija. Jedanput san popa, fra Đuricu, ugriza za palac kad me tija prikrižit. Uvik je moja mater govorila: svi su javli u tome ditetu.

MAJKA: *Smije se*. Vraga izili!

MRČELA: A kako je naša Ivankica? Vidi je, vidi, prava pupica! Donija san ti jednu lipu veštu od organdina. Ajde se prisvuć, volija bi vidit kako ti stoji.

IVANKICA: Nemojte se meni rugat.

MRČELA: Ma ko se ruga! Ja uvik govorin istinu i to drito. Rečen svima šta ih gre, ako se naljute ne moraju se fermavat s menon. *Ugleda Fra Jeru*. Ooo, fra Jere, nisan vas u prvi momenat vidija. Faljen Isus!

FRA JERE: I tebi, sinko! *Ustaje*. A sad bi mora poč. Puno san se zadrža.

MAJKA: Oli nećete ostat na obid? Rodjendan je Ivankici. Biće dobrih bokuna, neće van bi' ža.

FRA JERE: Kad je tako, onda ću se brzo vratit, a sada san obeća da ću posjetit gradsku ubožnicu. Sirotinja, triba in malo utjehe.

MRČELA: Bilo bi puno boje da ste in umisto utjehe i onih pustih crkvi sagradili novi Dom. Oni se stari raspada ka da su ga, da prostite, zidali s govnnima.

FRA JERE: Ne hulite Boga, šjor Mrčela.

MRČELA: Nima ga dragi Bog ništa su tin, nego njegovi poslanici na zemji.

FRA JERE: *Sve se više žesti*. Ma vidiću ja vas šta ćete vi za nas učinit gori u Saboru.

MRČELA: Puštite vi mene. Svi koji me znaju dobro znaju da ja, ako triba, mogu i brda valjat.

FRA JERE: Nemojte da van se koji kamen ne svali na glavu.

MRČELA: Nemaite vi brige za to. Mene čuvadu crni vrazi iz dna pakla.

FRA JERE: Tamo van je i misto!

MRČELA: Ma šta bi ja činija u raju. Umra bi o' dosade. A vrazi su vražji, puni morbina.

FRA JERE: Evo van roge! Na! Faljen Isus!

Ljutito izlazi.

OTAC: *Koji je dotle slušao na vratima.* Puno, puno ste ga najutili. Pocrvenija je ka rak.

MRČELA: Neka ga java nosi oklen je doša.

MAJKA: Ma ipak je on dobar čovik.

MRČELA: Ma ajte, moja šjora Vinka, ne znate vi njizi. Date in mali prst, a oni ti odgrizu cilu ruku.

LOVRE: *Gleda kroz prozor.* Eno ga uliza u svoga merđana. Kako je jidan moga bi se dikod stronbulat.

MRČELA: Neće grom u koprive!

Odjednom se začuje velika eksplozija. Svi se prisutni sruše na pod. Čaše i tanjuri zveckaju na stolu. Poslije kratke pauze ukućani ustaju i primiču se prozoru.

MAJKA: Isuse moj!

OTAC: Onega ti Boga!

LOVRE: *Gleda kroz prozor.* Oša fra Jebo Bogu na ispovid.

OTAC: Ma ko je moga njemu stavit čiket pod auto? Nikome se ni zamirija. Nikoga ni pokreja.

MAJKA: A ko će ga znat.

LOVRE: Znan ja! Nikor se zbunija, pa je namisto u tvoga merđu stavija čiket u fra Jebina merđana. Fra Jebo ti je spasija život. Moga bi platit koju misu za njega.

MRČELA: Jeba in pas mater i oca!

DRUGI PRIZOR

Okolo stola se okupilo kompletno društvo: svi ukućani i Mrčela na čelu stola. Pjeva se nazdravica Ivankici. Mrčela vodi pjesmu svojim dubokim glasom.

SVI: »Lipo ime Iva, Iva, Bog je živija!

Mnogo ljeta sretna bila, bila«...

Nakon završene pjesme zaori se veliki pljesak. Mrčela udara po čaši viljuškom, dajući znak da se prisutni smire.

MRČELA: Sa' kad smo se lipo ovdekarac okupili, dižen ovu čašu u čast naše slavjenice, da jon Bog da puno zdravja i sriće, i da je vodi u sritnu budućnost. Živila! Neka jon je beričetno!

SVI: *Nazdravljaju čašama. Živila!!!*

MRČELA: Ispijan i ovu drugu čašu u čast naše slavjenice, ma ne mogu a da usput ne rečen nekoliko riči – kad smo se ovako lipo skupili – i nekoliko riči o stanju u kojem se nalazi ova naša domovina, naša lipa Rvacka... *Sa smiješkom.* Ipak san ja narodni zastupnik...

FIDELIN: Fališa, izija govno od miša!

MRČELA: Ovo ću praviti fintu da nisan čuja...

Mrčela dohvati stolicu i sjedne naprijed pred publiku.

MRČELA: Je, ja san fališa, a govoru mi i da san umišljen. Pa ne more svaka šuša buša bit umišljena. Za bit umišljen mora se jemati puno tega. Najprvo moraš bit pametan, lip i šestan, a onda moraš bit visok, a ne nizak oli basetan. Onda moraš znati igrati tenis oli golf, a ne na franje oli na ploke. Umišljen je i kapetan di lungo korso. On mora jemati četiri oka, dva da digod s brodon ne bugne u koji drugi brod, a druga dva da pazi da mu kogod u stivu meju robu ne prošverca drogu. Ako mu to najdu, eto ti belaja, on je omar odgovoran po zapovidnoj odgovornosti. More bit da je bija umišljen i oni šta je uzdiaga Ajfelovu kulu usri' Pariza, pa i svi oni drugi šta su svašta inventali da bi nama na ovemu svitu bilo boje. A ti, tukac, kako moš bit umišljen kad nimaš ni pameti ni liposti, a još ti je i takujin probužan. More marš! Sakri se u koju bužu da te niko ne vidi i ne čuje!

Mrčela se vrati na svoje mjesto za stolom.

MRČELA: A kad dojden gori u Zagreb...

FIDELIN: Jebeš Zagreb, tamo se ne moš ni popišati u more.

MRČELA: *Strogo ga pogleda.* Fidelin! Dakle, gospodo moja i moje dame, dragi moji prijatelji...

Odjednom svi polako ustaju sa stola.

MRČELA: Šta van je? Oli san šta krivo reka? A di ćete, za Gospu?

Za stolom ostane samo Dida. Sav se zgurio i gleda ispod stola kao da nešto traži.

OTAC: Jema li ko gasmasku?

MAJKA: Ovo grize za oči.

BABA: Podavićemo se! *Maše kuhinjskom krpom.*

MRČELA: Ovako su Židove u Aušvicu.

OTAC: Niki se ovdje igraju sa životima nedužnih građana.

FIDELIN: Ovo su bojni otrovi.

OTAC: Ovo je film strave i užasa. Altroke Hičkok.

MAJKA: *Maše novinama.* Je li ovo tinal oli plinska komora?

MRČELA: Ovo je međunarodni terorizam, ka da je učija skulu kod Osame Bin Ladena.

SVI: Odušija jednog bestrzajnog.

Ovo je nehumano.

Jesi li ti, Dida, kontejner?

To je oni fažol od jučer...

MAJKA: Otvorite ponistru! Dolazi mi za se izrigat.

MRČELA: Ajde, gotovo je. Više se ništa ne čuti... Sidnimo! E, di smo ono stali?

MAJKA: *Citira:* »Ipak san ja narodni zastupnik...«

MRČELA: Fala! Je, tako je... Daklen, naša dugoočekivana Rvacka, rojena u patnji i krvi, prvi put u svojoj povisti, otkad smo došli u ove kraje... je ponosna i slobodna i nećemo dozvoliti da nan niki drugi kroju mudante! A najmanje ona posrana Evropa.

Odjednom preko sobe proleti Lovre, a za njim dojure Pantagana i Ćoro maskirani čarapama. Pucaju za Lovrom.

BABA: Koji je ovo đava?

OTAC: A lipo san mu reka da gre ča iz ove kuće i da mi više ne dolazi prid oči!

MRČELA: Je li ovo Divlji zapad, oli Afganistan?

MAJKA: Ovo je š njin za poludit! Nikad mira.

IVANKICA: Pa lipo san van rekla da nije zdrav!

OTAC: Tribalo bi ga špedit u bolnicu!

IVANKICA: Ne, nego onamo di se liču ovisnici. Vidila san ga, opet je jutros uzeja šut. Bode se svako jutro.

Odjednom se Dida uhvati za grlo i stane krkljati. Svi se uznemire.

BABA: Dida, za Gospu, šta ti je?

MAJKA: Dida, šta te uvatilo?

MRČELA: Biće mu štogod zapelo u grlo.

IVANKICA: Dida, reci ništo!

MRČELA: Tribalo bi ga udrity po ledjima. Ćekajte, ja ću!

Mrčela tuče Dida po ledjima.

BABA: Dida, jesi li pri sebi? Koji ti je đava doša?

OTAC: A opet se priždra. A koliko san mu puti reka, Bog mi je svidok.

Dida pada na pod, ispušta neartikulirane glasove. Trza nogama.

BABA: Dida moj... Jooo umriće... Dida, čuješ li me?

MAJKA: Biće mu zapela kost od tuke u grlo.

IVANKICA: Dida, Dida! Nemoj nan umrit!

Priko sobe opet proleti Lovre. Ona dvojica i dalje pucaju za njim. Ukućani mirno stoje oko Dida. Žene se križaju.

MAJKA: Gotovo je.

BABA: Dida, lipi moj... šta ću ja brez tebe?!

Izvana dopire pucnjava.

OTAC: A ko mu je kriv.

MAJKA: Kako možeš tako? Otac ti je!

OTAC: Neš ti oca.

Vraća se Lovre. Repetira pištolj.

LOVRE: Banda jedna usrana! Oni će mene... Ugleda Dida na podu. A šta je Didu?

MAJKA: Umra je.

LOVRE: Benti miša! Umra je! A šta ćemo sada š njin?

OTAC: A iznesimo ga. Nije lipo da je to uradija na rojendan svoje unuke. Moga se malo strpiti. Ajde, uvatimo ga!

Hvataju Dida za ruke i noge. Iznose ga iz prostorije.

MAJKA: Sam Bog zna šta će se još danas dogodit. Kako je počelo... Već jemamo dva mrtvaca.

LOVRE: Četri! Zaboravila si ona dva iza kuće.

MAJKA: Tebi je boje mučat!

Vraćaju se.

OTAC: A šta ćemo sad? Tribalo bi zvat policiju.

MRČELA: Ima vrimena. Neće Dida uteć... Ja pridlažen da nastavimo di smo stali. Ovi nan nesritni slučaj ne bi triba pokvarit veselje. Nije rojendan svaki dan. Je li tako, Ivankice?

IVANKICA: Je, tako je...

MRČELA: Ala sidnimo! Di smo ono stali?

MAJKA: *Citira.* »Ipak san ja narodni poslanik...«

MRČELA: Je, tako je!

Ponovno udara žlicom po čaši. Lovre ulazi i osloni se na vrata. Pozorno prati Mrčeline riječi.

MRČELA: Naša dugoočekivana država, naša draga Rvacka, rojena je u patnji i krvi. Mi Rvati moramo bit ponosni na ovu našu državu, a svi oni koji nas ne volu i koji nan zavide neka gredu u... Ma neću sada grube riči. Mi, koji smo se borili za ovu državu, koji smo za nju krv prolivali, moramo je pazit ka zjenicu oka... To je već niko reka, ma san zaboravija ko. Je, moramo je pazit, jer je nismo dobili na pjatu. Palo je puno krvi, a mi, opet ponavjan, koji smo se borili za ovu našu Rvacku...

LOVRE: Pi pi pi!

Svi se okreću prema Lovri.

MAJKA: Šta ti je?

IVANKICA: Koji ti je jarac?!

LOVRE: Pi pi pi!

MRČELA: Šta očeš su tin reć, su tin pi pi pi?

LOVRE: Oli ti misliš da smo mi kokoši, pa da nas možeš zajebat sa šakon kukuruza?

MRČELA: Ma šta je njemu?

IVANKICA: Opet je u šutu.

LOVRE: Ne seri i gledaj svoja posla!

MRČELA: Sve mi se pari da ti nisi pravi Rvat i da ti ovu državu ništa ne voliš.

LOVRE: Je, ja ne volin, a ti je ka voliš. A znan ja i zašto je ti voliš, jerbo je ona tvoja krava muzara. Jer kako ti ka veliki Rvat, Rvatina s velikin slovima jemaš svega i svačega, priko svake mire? Jemaš dvi kuće i viletinu na moru, jemaš brod toliki da se na njemu more i na cone igrat. I još puno tega da ne nabrajan. Kolike si tvornice kupija za po dva šolda, a radnike istira na ulicu. Ti da si pravi Rvat, ti bi se triba žrtvovat za ovu Rvacku, a ne je pokrest. A zašto mi, koji je po tebi ne volimo, nimamo ništa? Znaš li zašto nimamo ništa? Zato jer ne kredemo onega koga volimo. Neš, bogareti, krest onega koji ti je drag!

MRČELA: Je li ti očeš reć da san ja lupež?

LOVRE: To si ti reka.

MRČELA: Ja ovo višje neću slušat! Da san to zna ne bi ni dolazija!

LOVRE: Moš odma poč kvragu!

MAJKA: Lovre, oli si poludija?

LOVRE: Džoni! Ja san Džoni!

IVANKICA: A šta van ja govorin cilo vrime.

LOVRE: *Mrčeli*. Još si tu?

MRČELA: Evo gren! Pjunite me ovod u joko ako ikad višje pridjen priko ovega praga!
Krene prema izlazu.

MAJKA: Šjor Mrčela, nemojte...

IVANKICA: Oli ne vidite da je lud u glavu? Boje da ga višje ne gledan! *Izlazi.*

OTAC: Ma vratite se, bolan. Nismo vas tili vriđat. Ma nek sve ide u božju mater! *Izlazi.*

MAJKA: Šjor Mrčela, čekajte! Ma di ćete?

MRČELA: Ne znan ni sam di ću.

MAJKA: Popite mrvu travarice, da se smirite.

MRČELA: Reka san: gren ča!

MAJKA: A onda zbogon! *Krene.*

MRČELA: Kate, di ćeš?

MAJKA: Jeman posla.

MRČELA: Vrag odnija i posal. Neće pobić. Čekaj malo!

MAJKA: Šta ću ti ja?

MRČELA: Reću ti druto šćeto: tebe bi rađe jeba nego Sophiju Loren i Ginu Lollobrigidu.

MAJKA: More te bi sram tako govorit.

MRČELA: Vidin ti po očiman da ti nisan mrzak. A od muža se ionako godinama nisi osladila.

MAJKA: Ostavi ti moga muža na miru.

MRČELA: Ma ko ga jebe!

MAJKA: A Ivankica? Šta ćemo š njon? Oli si diga ruke?

MRČELA: Puštimo Ivankicu. Nisan jon bi ni prvi, a more bit ni zanji.

MAJKA: Znala san ja da si ti baraba.

MRČELA: A šta bi ovi svit da ni nas baraba? Umra bi od dosade. Doji simo!

MAJKA: Šta oćeš?

MRČELA: Doji, ne boj se, neću te ujist. Doji bliže!

MAJKA: Evo me! Šta sad?

Mrčela je naglo zgrabi i stane ljubiti. Uhvati je za sisu.

MAJKA: Ma pušti me k vragu! Nisan ja tvoja šinjora...

Tobože se opire.

MRČELA: Oće li se otvorit vrata nebeska?

Uđe joj rukom pod suknju.

MAJKA: *Teško diše.* Ma vidi divjaka... Oli si poludija? Aj k vragu!

Mrčela sjedne na stolicu i Majku zavalj sebi u krilo.

MRČELA: Ne suj! Neće ti bi mrsko... Kate, lipa moja Kate...

MAJKA: Bog će te kaznit za ovo... Joooo...

MRČELA: Muči i guštaj!

Oboje teško dišu, prepuštaju se užitku. U sobu iznenada upada Ivankica.

IVANKICA: Šta je ovo? Šta to činite?!

Majka brzo skoči i spušta suknju.

MAJKA: Nije to šta misliš.

IVANKICA: Nije? Oli san ja ćorava? Lipo vi mene tratajete, ka žuntu za svaki slučaj. Lipa si mi ti mater. Je li, ja san kurbetina? A šta si onda ti? Kurbetina nad kurbetinama!

MAJKA: Ne govori tako s materon!

IVANKICA: Kurba, a ne mater!

Majka joj priđe i ošamari je.

IVANKICA: *Brizne u plač.* Govna! Ovo van neću oprostiti do kraja života! *Istrči iz sobe.*

MAJKA: Ivankice, čekaj, neka ti rečen...

MRČELA: Ma pušti je... Brzon će je proć.

MAJKA: Za sve si ti kriv!

MRČELA: Ja? Uvik san ja kriv. Za sve san ja kriv. I za ovu državu i za ovi posrani narod.

Je, je, da ni mene, sve bi cvitale ruže okolo. Bija bi raj na zemji.

MAJKA: Biš ča! I da me više nisi taka!

MRČELA: Ben ti srce blažene... Moga bi koga zaklat!

Ulazi Otac.

OTAC: A šta ćemo s Didon? Ne moremo ga ostavit onako na podu. Tribalo bi zvat popa... oli grobje na Lovrincu.

BABA: *Ulazi.* Puštite, ja ću se pobrinit. Pokoj mu duši. *Uzdiše.* Sveti moj Ante...

Ulazi Dida. Svi ga zaprepašteno gledaju.

DIDA: Ogladnija san. Jema li ča za pojist?

OTAC: Oli nisi umra?

BABA: Živ je! Moj Dida je živ! Dojdi, srićo moja, da te pojubin!

Baba ljubi Dida, a on drži na krilu tanjur pun hrane. Jede.

BABA: Nemoj, Dida, ope će ti pozlit!

OTAC: Ma pušti ga! Izija bi manu nebesku.

LOVRE: Samo ti kusaj, Dida. A poslin se moran s tebon ništo dogovoriti.

DIDA: A šta to?

LOVRE: Reću ti nasamo, u četri oka. Neću ovod prid svima.

MAJKA: U društvu se ne šapje. Ko vas je učija pristojnosti?

MRČELA: Nije i jema ko učit.

MAJKA: Šta si reka?

MRČELA: Eto šta san reka.

Majka prilijepi Mrčeli vruću zaušnicu.

MRČELA: Ajte k vragu svi skupa! Tili ste me uvatit u trapulu! Neka Ivankicu oženi oni s kojim se jebala!

Majka ga udari šakom kon tuta forca posrid lica. Mrčela padne. Jauče. Drži se za nogu.

MRČELA: Jooo, jo meni... Evo, škinka san nogu. Jo meni, evo cotan...

MAJKA: Dabogda vrat slomija!

MRČELA: Evo ne mogu odat. Zovite hitnu.

BABA: Dojdite simo u moju sobu. Infašat ću van nogu.
Baba pomaže Mrčeli i vodi ga u svoju sobu. Svi pođu za njima.

LOVRE: Dida!

DIDA: Šta je?

LOVRE: Jeman ti ništa važno za reć.

DIDA: *Punim ustima.* Ajde govori!

LOVRE: Jesi li ti za pravdu na ovemu svitu?

DIDA: A recimo... jesan.

LOVRE: Jesi li ti zato da judi ne živu u grijū, grišno, da živu u miru i ljubavi?

DIDA: A Bože moj... jesan...

LOVRE: Onda me slušaj! Da ne gren u crikvu i ne slušan pope... ma oni sedan smrtni
 grija šta mi i je rastumači pokojni fra Jebo, nisu za bacit. Oni su krivi za sve, za sve
 šta ne vaja na ovomen svitu. I triba te grije satrat, potaracat!

DIDA: Boli me nika stvar...

LOVRE: Ne smi te bolit! Evo, ja san odlučija... Čekaj!
Lovre odlazi u svoju sobu i ubrzo se vraća s kalašnjikovim i revolverom.

LOVRE: Drži! *Pružā Didu revolver.*

DIDA: Šta će mi to?

LOVRE: Na kolinima će prosit za milost!

DIDA: Oli si rebanbija?

LOVRE: Nisan. Oću da pužu na kolinima, da se pokaju za svoje grije.

DIDA: Ma pušti to...

LOVRE: Neću. Oću da stoka cvili. Da umredu o' straja.

DIDA: Vidin ja da ti nisu svi doma.

LOVRE: Oli te straj?

DIDA: A bome da me je straj ka te vidin takvoga.

LOVRE: *S patosom.* Ja san anđel uništenja svih grija na ovomen svitu! Čekaj! *Lovre opet
 odlazi u sobu i vraća se s kesicom bijelog praha. Uzima sa stola mali tanjurić u koji
 naspe malo praha. Sa slamčicom usiše nešto praha kroz nos.*

DIDA: Koji ti je to jarac?

LOVRE: Uzmi i ti! *Pružā mu slamku.* Vidićeš kako će ti ovo pomoć. Dobićeš snagu kakvu
 nikad nisi ima u životu.

DIDA: Neću! Još nisan rebanbija.

LOVRE: Probaj! Neće ti ništa bit, samo ćeš postat drugi čovik. Ajde, srkni!

DIDA: Ne mogu...

LOVRE: Moraš! Srkni!
Dida kroz nos posiše nešto praha.

LOVRE: Kako ti je?

DIDA: Čekaj! A nije loše... Vidi! *Napravi nekoliko čučnjeva.*

LOVRE: Eto! Šta san ti reka! A sa ćemo ih pozvat simo!
Lovre grabi stolice i poreda ih prema rampi. Onda prilazi Babinim vratima.

LOVRE: Ej vi tamo! Dolazite simo! Brzon! Nemoj da tri puta rečen! Ajde, idemo! Žvelto, kako bi rekla baba!

U sobu ulaze Baba, Otac, Majka, Ivankica i Mrčela. Mrčela ima preko nogavice hlača povezanu nogu, od koljena do gležnja. I dalje hramlje.

LOVRE: Sidite! *Didu*. A ti pucaj ako ne budu tili slušat!

DIDA: Na zapovid! Neću i' falit. U regimenti san bija prvi strilac. Uvik u sridu! Dobija san i orden!

LOVRE: *Prisutnima*. Sidaj! Jen dva tri! *Došljaci posjedaju*. Tako... Je, lipo vas je vidit. Tribalo bi vas metnit u izlog, da se narod veseli takvin čuvitama.

MAJKA: Ne vriđaj!

IVANKICA: Oni su dva poludili. Vidi Didu! Pari ka da se i on našmrka.

DIDA: I jesan! Da san za to zna prije, drukčije biste pivali... moji frzelini!

MRČELA: Ovo se protivi konvenciji Ujedinjenih nacija! Ovo je Haški sud!

OTAC: Je, za ovo se gre u prežun.

MRČELA: Tribalo bi zvat antiterorističku brigadu.

BABA: Gospe moja, šta san dočekala u stare dane, da mi unuk priti revolveron. Da mi je ovo niko reka...

MAJKA: Muči! Kako su ljudi mogli bi nas sve deštrigat. Oli ne vidiš da ti je Dida iša u prdec!

IVANKICA: Mogli bi vas tužit za nasilje u obitelji. Za to se danas gre na sud.

MRČELA: U povelji Ujedinjenih nacija lipo stoji da je svaki građanin slobodan i da ima puno pravo na ljusko dostojanstvo.

LOVRE: Moš to zapisat na led. *Šeta oko njih s kalašnjikovom*. Je li vi znate zašto smo vas zvali?

SVI: *Mrmljaju*. Ne znamo...

LOVRE: Glasnije! Da čujen! Glasnije!

SVI: *Viču*. Ne znamo!!!

LOVRE: E, onda slušajte. Ja ću van reć. Jeste li ikad čuli za sedan smrtni grija?

Svi ga šutke gledaju.

LOVRE: Dabome da niste. Nikad niste išli ni u crikvu ni na vironauk. Evo, ja ovod jeman sve zapisano. Fra Jebo mi je sve fino rastumačija. *Vadi papir iz džepa i čita*. Oholost, škrtost, zavist, bludnost, srditost. Još dolazi linost i proždrljivost, ma to ćemo zasad priskočit.

OTAC: To oćete priskočit, jerbo si ti lin, a dida proždrljiv! Eto van ga tute!

LOVRE: Niko ti ni dozvolija da smiš govorit! Čekaj da dojdeš na red!

OTAC: Koga srbi, ti se češe.

LOVRE: Kuco, reka san! Neću dva puta govorit. *Didu*. Je li ti paziš?

DIDA: Pazin, družu šefe! Sve je pod kontrolon!

LOVRE: Dobro! *Fidelin polako spuzne sa stolice i legne na pod*.

LOVRE: Fidelin!

FIDELIN: An?

LOVRE: Diži se, linčino! Neš mi tu spavat na podu!

FIDELIN: Ovako mi je dobro. Katruga mi je našuljala gujcu.

Zavlada opći smijeh.

LOVRE: Tišina! Nije ovo teatar! Smijaćete se kad van ja rečen da se smijete. Vi jedino morete bit u zooški vrt, da vas stavimo u kavez i pokažijemo svitu, ka šimje i žirafe.

MAJKA: Usala ti usta, dabogda!

LOVRE: A sad dosta čakuli! Puno ste tega zgrišili i sad je red da se pokajete.

OTAC: Oli si ti pop?

LOVRE: Jesan! Ja san pop. Ja san nadpop, pop i po! A sad lipo kleknite.

MAJKA: Molin? Šta si reka?

LOVRE: To šta ste čuli. Lipo svi na kolina. Brzo!

SVI: Neću! Nećemo! Ni nas voja! Aj kvraguc!

IVANKICA: Koliko si šuti vazeja?

LOVRE: Dida!

Dida ispalila nekoliko hitaca iz pištolja. Svi brzo kleknu. Fidelin se odmah izvali svom dužinom.

LOVRE: Fidelin, diži se i klekni!

FIDELIN: *Ustaje.* Vraga izili, ne date čoviku da se malo ripoža.

LOVRE: A sad ćete lipo ponavjat za menon.

OTAC: Šta ćemo ponavjat?

LOVRE: Ono šta ću van ja sad reć. Malo poslin, jerbo ću van sada ništo važno reć. Znete li vi šta se događa u svitu? Velike stvari. Jeste li čuli za globalizaciju? Bome da niste. Ništa ne znate i nikad ništa nećete ni znat, jerbo ste tovari!

OTAC: Polako tiću prepeliću! Neš ti nama...

LOVRE: Oću! Ja ću vama sve reć. Oćemo revoluciju! Revolucija je uvik minjala svit...

MRČELA: I proizvodila mrtve.

LOVRE: Je, bilo je i mrtvi, ma ti mrtvi danas svitle, svitle ka tristo, ka ijadu sunci. Grobovi će se otvoriti i mrtvi će zapivat! *Pjeva.* »Ustajte vi zemaljsko roblje...« Cili narod će pivat, i radnici i seljaci, i popi ćedu pivat, i anđeli na nebu i sveti Petar. I sveti Ilija će kalunavat u znak opće sriće. Trešće se brda i doline. Trešće se i ova usrana kuća i vi svi u njoj. I onda ćemo doći mi, pisnici novega života. S nama je Isus i svi sveci. S nama je Einstein, Marx i Engels, Mark Twain, Ivana Brlić, Krleža, Smoje i još puno pametnih.

Lovre prilazi stolici i pošmrče još malo praha.

MAJKA: Gotovo je.

OTAC: Nima mu spasa.

IVANKICA: Otiša je uprdec.

BABA: Lipi moj Lovre, anđeli te čuvali.

LOVRE: I za kraj, prin vengo se pokajete, reću van ono šta nikad niste čuli... Ono šta je najvažnije, šta piza...

U sobu se sjure dvojica s maskama preko glave, Ćoro i Pantagana. S nekoliko hitaca iz pištolja sruše Lovru na pod. Onda se brzo izgube.

LOVRE: *Umirući.* Ja sam htio... ja sam htio...

Lovre se složi po podu. Svi i dalje sjede, nijemo promatrajući Lovru.

IVANKICA: *Pokupi s poda časopis. Čita. Povoljna vam je Venera. Biće puno ugodnih trenutaka i sretnih prilika. Venera i Jupiter obećavaju sretnu ljubav i pomoć prijatelja. Budućnost vam nosi sretne i vesele trenutke.*

ZASTOR

BILJEŠKA PRIREĐIVAČA

Vanča Kljaković (1930. – 2010.) svoju posljednju dramu *Sedan smrtni grija* nikad nije stigao dovršiti. Ostala je u njegovoj književnoj ostavštini, gotovo završena, dovedena do kraja, ali ne i dovršena. Vida Tučan, njegova udovica, rado mi je dala rukopis i bilješke ostale uz njega, kako bismo posljednju dramu velikog hrvatskog pisca i redatelja ipak mogli objaviti. Nije bilo potrebno puno intervencija, uglavnom sam nekoliko monologa sačuvanih u bilješkama smjestio unutar drame tamo gdje mislim da dramaturški pripadaju. Da je Vanča poživio, drama bi prošla još nekoliko redakcija i sigurno drugačije i dorađenije izgledala. U ovom izdanju ona je onakva kakvu ju je ostavio.

Zanimljivo je da se Kljaković u svojoj posljednjoj drami bavi pitanjima morala u suvremenom društvu. Iako nikad nije bio religiozan ili se posebno bavio pitanjima moralnih normi, tranzicijsko društvo i posljedice koje ono ima na moral cjelokupnog društva, očito su ga potakli da se pozabavi s biblijskih sedam smrtnih grijeha, ispitujući ih u suvremenom urbanom okruženju. Tako je nastao ovaj urbani moralitet, koji, međutim, nimalo ne moralizira, više dijagnosticira stanje društva koje je potpuno zaboravilo što bi trebale biti osnovne vrijednosti. Daleko od toga da Kljaković u svojoj posljednjoj drami prijeti prstom i zaziva Sodomu i Gomoru kao kaznu dekadentnom svijetu, on jednostavno, gotovo dokumentaristički, raspad obitelji donosi na scenu, fasciniran količinom egoizma i nebrige za bližnjeg. Ali zaista, kad se osvrnemo na dva posljednja desetljeća, nismo li svjedoci dominacije oholosti, škrtosti, bludnosti, zavisti, proždrljivosti, srditosti i lijenosti?

Kljakovićevu dramu naseljavaju ljudi iz našeg okruženja, tri obiteljske generacije, tajkun, svećenik, sitni kriminalci i dileri, ukratko: presjek suvremenog hrvatskog društva. Vrline – prema papi Grguru I., koji prvi nabraja smrtno grijeha – vjera, nada, ljubav, razboritost, pravednost, jakost i umjerenost u ovoj drami ne postoje. Bilo kakva emotivnost i ljudska bliskost nestala je iz svijeta. Je li posljednja Kljakovićeva drama zato pesimistična? Je li moguće da su iz suvremenog, iznad svega potrošačkog društva, vrline potpuno nestale? Ima li izlaza iz takve situacije? Postoji li nada? Kljaković u svojoj drami ne nudi odgovore,

on samo vrlo izravno, gotovo brutalno, dijagnosticira stanje. I, nažalost, bez obzira na svu pucnjavu, eksplozije, ubojstva, mržnju i prividno pretjerivanje, ova drama nije groteska, ona je sasvim realistično i ozbiljno upozorenje da nam se to zaista događa i da se nad tom činjenicom treba zamisliti.

Iako Kljakovićeva posljednja drama tematski odudara od njegovih ranijih radova i na neki je način novost u njegovom promatranju svijeta, u njoj se mogu prepoznati sve one najbolje odlike koje karakteriziraju njegovo dramsko djelo. Bez obzira na mračnu stranu stvarnosti, drama obiluje duhovitostima, točnim karakterizacijama, brzim izmjenama, britkim dijalogom i bogatim i sočnim dalmatinskim narječjem, svim dramaturškim vrlinama zbog kojih su njegove drame rado igrane i zaslužuje ozbiljniju studiju od ove kratke bilješke uz prvo objavljivanje.

Sedan smrtni grija sad čeka ozbiljno scensko čitanje i valorizaciju. Isto ono što zaslužuje cjelokupni rad Vanče Kljakovića, izuzetno zanimljivog dramskog pisca, kazališnog i filmskog redatelja koji je obilježio gotovo pet desetljeća hrvatskog scenskog, dramskog i filmskog stvaralaštva.

Jasen Boko

UMORNOJ LISICI I REP SMETA*

Grytzko Mascioni

1.

Ni posljednji lijek nije djelovao

Ni posljednji lijek nije djelovao. Dva su mu puta dnevno izravno u trbuh ubrizgavali sadržaj malih dragocjenih bočica što su pristigle iz Sjedinjenih Država, te je nakon tjedan dana, pošto je još jednom dao krv, vidio kako se virus više no ikad u njoj razmeće kao da je *njegovo more*. Zamišlja ga kao euforičnog kupača koji sigurnim zamasima ruku pliva po njegovoj krvi. Izvija se i zaranja teško dišući, pod morem se obrće u žitke dubine tako da se vegetacija utopljena u venama na njegov dodir steže i uništava. Krv mu se pretvara u blijedu bezbojnu vodu. U tim okolnostima Puck bi poželio da i Alma zna. To joj duguje.

Ni prigodom njezina posljednjeg posjeta nije gajio neku nadu, ali kako je znao da je sposoban i voljan za još jednu prijevaru, varao je. Sada sebi to ne oprašta: ukrao joj je dragocjene dane, a ako uzme u obzir prošlost, i mjesece. Gotovo dvije godine. Ali je, gledajući se u zrcalu njezinih prijaznih očiju, u njoj živio još zdrav. Preko punomoći. Kći je riječ koja ga uništava i koju često, misleći na nju, izgovara u sebi.

Kći. I uopće mu nije stalo što ga upozorava na dvoznačnost te riječi, kao što mu više nije stalo da se prikladnije ponaša i u mnogim drugim prilikama. Kad razmišlja više se ne prekora i u svome mentalnom katalogu smješta ubojice s ubojicama, lopove s lopovima, profitere osrednjih sposobnosti i mračne parazite sa sajamskim izvikivačima, vjerolomnim brbljavcima, drskim ništarijama. U krugovima vlastitog unutrašnjeg pakla koristi se preostalom slobodom pa izbjegava milosrdno opraštati i odbija tražiti olakotne okolnosti. No to je pakao koji je na granici s beskrvnim rajem gdje pronalazi voljena lica, a prvo i najživlje je Almino.

* *Knjiga sedma iz romana Puck.*

Račun povjerenja koji je kod nje otvorio ostaje i možda je jedini koji ima. Preživio je šutnje što su ga okrivljavale neobjašnjivo ga posramljujući. Preživio je i strah s kojim je pružao ruku da bi je pogladio i odmah je povukao i izbjegao njen uciviljeni pogled kojim je iznenađeno pokušavala postavljati pitanja. Alma je prije pokušavala, ali sada više ne, i to što prihvaća i odbija znati, što se pouzdaje bez namjere da provjerava jamstva kako bi osigurala ili tražila neki zalog, on tumači kao hrabrost i ljubav. Tumači i kao samoprijegor, koji je u doba njegove mladosti bila opća pojava, valuta koja je još kolala: *sinovski samoprijegor*.

Sada je međutim došlo vrijeme da se kaže. Vrijeme hita. Zadržava ga samo što uporno cijeloga života u preokrenutoj rukavici traži koščatu ruku koja ga drži za gušu. I prije nego progovori, htio bi znati da li je to što ga ponizuje samo broj u nekom nesretnom naslijepo iz dna vreće izvučenog *binga*, bez ikakva razloga osim neizbježnog vlastitog postojanja. Ili zbog nečeg drugog. Zbog cijene kakva mračna kaznena djela, gnjila ploda nerazboritosti ili pogrešna računa. Ili grijeha, kojemu pojmom ne zna odrediti obrise.

Želi reći Almi, no mora znati što će joj reći. I kao da odgovara na primamljivu kretnju što je dobila stvaran oblik. Isprva u plesnom svijetu njegove pustolovine: figura u mrtvačkom plesu što se rastače, freska isprana kišom i apotropejskom¹ kišom kamenja koju su na nju sasipali toliki naraštaji dječurlije oljuštivši joj žbuku, freska oslikana na zidu kosturnice nasuprot crkvi u njegovu starom zavičaju. U nezgrapnoj povorci koja tetura prema kosi što je nosi nasmijana Crna dama još su se mogla uočiti prolazna obilježja plemenitaškoga i pučkoga, svećenika i trgovca, djevice i drolje, matrone i redovnice. Vojnika i igrača. Puck bi želio znati u kojem bi ga liku prikazao nepoznati putujući slikar: može jedino reći da je izopćenik ipak tu i tamo ulazio u popis likova prisilne, unaprijed smišljene povijesne predstave. I da je svaki put bio izopćenik. Kad je uspijevao, bio je dobre volje. Kad nije mogao ništa drugo, mirio se sa sudbinom. No svaki se put u grubim crtama s nekim obračunavao a da nije vidio kraja.

Opaža neku začuđujuću neiskušanu stvarnost. Pa čak i kad se čini da je sve već zaključeno, da se prostor što ga još mora savladati sveo na to da opravda pomisao nije li vrijedno truda da se s njom suočiš ili ne, štoviše da prekine ispraznost toga bolnog besmislenog tapkanja na koje se sveo život pred njim (ili je uistinu, kao što je govorio onaj stari luđak i strastveni lucidno tužni a spontano veseli pjesnik, s kojim je proveo duge večeri u neumjerenoj i patetičnoj, a ponekad čak i blagoj vedrini – naravno govoreći o ljubavima i bitkama – Giuseppe Ungaretti: »*smrt se ispašta živeći*«?): još se uvijek svašta može dogoditi. I događa se. I samo u jednoj sekundi naglo iskrasne pogled na godine, i u trenutku proključa nepregledna juha uspomena, za koje je mislio da su zauvijek izbrisane. I ono što bi želio ostaviti po strani iznova polaže svoje silovito pravo da bude tu u malim međuprostorima zamagljene savjesti, izaziva pozornost i nemir.

Na taj način nećeš nikad umrijeti, govori Puck sam sebi, pokušavajući još jednom iznijeti na vidjelo antiherojski i antiretorički stav koji je tako često bio njegov najbolji lijek, aspirin što ga je bistrilo od pokušaja protagonističkog viktimizma od kojega je bježala

¹ Apotropejski – što odvraća uroke.

njegova sablaznuta i uplašena priroda. Ali igri je došao kraj. Uspijeva jedino popuštati i osluškiivati. Stoji tu i gleda, gleda sebe, čuje kako žubori rijeka tolikih dana i uopće ne pomišlja da začepi uši.

2.

Kopar, svibanj 1992.

Kopar, svibanj 1992. Mrlje u pamćenju, govorio je Puck sam sebi da bi ublažio laganu nelagodu što ga je spopadala jer mu se oslabljeni vid poremetio. Kao da se nad morski krajolik, koji je bio pred njim i koji je istraživao, nadvila krivudava crta ishlapljenih ožiljaka utisnutih u zrak, roj mikroskopskih neuhvatljivih ruža: strelovitih ružičastih kapi. Ali Puck je bio uvjeren da je jednostavno umoran, a i dan je bio na zalazu, a sunce je vinski crvenim obzorom opijalo jedva namreškano more, nešto zlatnije u blizini obale, gdje se val smiruje u luci za jahte, odakle je gledao: sjedeći sam za stolićem terase »Skippera«, sastajališta slovenskih mornara, doseljenih ribara ili istarsko-venecijanskih starosjedilaca i sada već rijetkih turista, iako je Slovenija, ali vrlo kratko, bila tu izvan rata. Tu se Puck maštovito igrao ustreptalom krhkošću svojih vidnih živaca i združenim odsjajem crvenkaste vode, znakom teže patnje, gorčine koje se nije uspio otresti.

To su mrlje što su nadživjele ispranu prošlost, ponavljao je u sebi: stišano kriještanje poderanih zastava kojima je bio spreman vjerovati i gotovo ih potpuno učiniti svojim, da ga nije zadržao usputni strah od opsjene, podmukle sumnje u svoju vlastitu sposobnost da odlučuje o istinitosti, da razotkrije lažno, da s točnošću odvoji žito od kukolja. Ili su mu još uvijek probadale pogled procvale mrlje krvi koja je – samo nekoliko mjeseci prije – iznenada poprskala svježu bjelinu lanene haljine. Zlatka ju je obukla u Dubrovniku, kako je prirodno i uobičajeno zvala rodni grad, kojemu je godinama proučavala složeni i harmonični ustroj; ili u Ragusi, kako je on često govorio, još pod utjecajem talijanskih suvenira i upotrebljavajući radije glatki zvuk stare pomorske republike: vjerojatno grčko ili u najbolju ruku bizantsko ime. Rasprava za filologe koji znaju da je prvi kozmograf, ravenski redovnik, već u šestom stoljeću poslije Krista govorio o Raugiumu; filolozi su utvrdili da prvi pisani slavenski naziv potječe iz dvanaestog stoljeća. Hrvatski narod, koji je petsto godina prije izašao iz hrastika s planinskih padina, pomiješao se s drevnim stanovnicima otoka još odvojenoga od obale, ili s naseljenicima iz novijeg vremena, što su izbjegli iz Civitasa/Epidauruma pod pritiskom i navalom avarskih ratnika koji su stigli iz dalekih azijskih stepa, u rodu s Hunima i Ugarima, a zlostavljali su Slavene i poklali latinizirane Ilire. Nisu se htjeli lišiti uspomena na djedovske šume, što su im bile i kuća i utočište, i na sveto stablo *dub*.² Tu tvrdoglavu prirodu, ili prirodu s fiksnom idejom, u

² Stara slavenska riječ za hrast.

cijelosti je našao u jogunastoj Zlatki, koja ga je toliko puta raznježila i nasmijala: kad su vremena još pružala nekakve kratkotrajne mogućnosti.

Ružičasto treperava svjetlost nije ga prestala uznemirivati, a vino koje je u malim količinama htio prinostiti ustima drhturilo je samo svijetložutim odsjajima istarske malvazije. I ne dolaze li od toga, pitao se Puck, od čaše previše, crvenkaste mušice što mu prelijeću ispred očiju? Ali više nego sablasni leteći kukci, svjetlost povijesnog sutona činila mu se baš kao da se roje i lepršaju ruže. Kao krvave izbljedjele ideje ili možda živa krv. Snuždenost ili grižnja savjesti zbog popustljivih nesuglasica ili pogrešaka, ili bjesomučni nemir koji se poput bika u koridi osjeća razočarano i ojađeno što je nestala crvena krpa kojom su mu mahali pred gubicom: a srebrna prijetnja oslobađa smrtonosnog uboda. Ili da najednom, kojom srećom, svijet u kojemu je do tada živio rastrzan aktivnim nemirom, jednostavno ne znači ništa. Budući da, morao je priznati, znači tako malo. Ili previše, tko će ga znati: toliko se prelijeva da nikome ne dopušta da ga mišlju obuzda.

Šestoga prosinca 1991. Zlatka je pala vrlo blizu tik do njega, premda je ispružio ruke, na čvrsto povezane kamene ploče što ih je tijekom stoljeća uglačala nijema gomila mrtvih prolaznika, ali sada izgrebene kišom granata: srušila se kao lutak u luna-parku kad ga pogodi meka krpena lopta. Kao jedan od lutaka koje su, u večerima neke druge, rimske zime, zajedno gađali zabavljajući se. Na Piazzii Navoni koja se u danima predbožićnih svečanosti pretvarala u blještav, potrošački i barokni domaći sajam, što zamračuje istinski i dopadljivi barok crkve svete Agneze, Borrominijevo djelo, koje je hrvatska djevojka s upravo stečenom diplomom arhitektice, ushićena svojim zvanjem ili korjenitim preobraćenjem u znanstvenicu, izabrala kao predmet svojega proučavanja. To se događalo u vrijeme kada su se Puck i ona slučajno susreli i pokušali se voljeti.

Sada je nebo nad »Skipperom« počelo tamnjeti: a s njim i nejasan sablasni i potresni prizor, na koji su se nanovo nametljivo nadovezali događaji iz posljednjeg prosinca, kad su on i Zlatka proveli skupa, doduše samo nekoliko dana. Kad Srbočnogorcima nisu bili dovoljni pokolji i pljačke, kojima su od travnja pustošili južnu i sjevernu obalu s poljima, dio teritorija od dvjestopedeset kilometara obale što su ga na neko vrijeme bili zauzeli, a pripadao je posjedu Dubrovačke Republike. Budući da mučenja po opustošenim selima i požari koji su divljali u hotelima i privatnim kućama na periferiji, u modernim industrijskim pogonima i renesansnim vilama nisu urodili plodom, počeli su napadati netaknuto središte grada. A ponosne zidine nisu ga uspjevale zaštititi. I između masnih valova dima koji su zagušili Stradun, široku ulicu koja s jednog kraja na drugi presijeca naselje obuhvaćajući postojeći morski rukavac, koji je prije mnogo stoljeća prvobitni otočić s naseljenicima odvajao od kopna, s vijenaca gradskih palača u kojima su plamtjele nezaustavljive vatre, sve je vrvjelo od urušene žbuke i kamenja, komada gipsa, raskomadanih opeka i crepova. Upravo je jedan takav komadić s brutalno ranjene arhitekture grada pogodio Zlatku baš pod desnu dojku, bacivši je na zemlju. Nije joj ni dopustio da izgovori bilo koju riječ, da ispusti krik ili vapaj.

Upravo su istrčali iz prijateljeve kuće gdje su odsjeli, iza katedrale i crkve sv. Vlaha i Markova bistroa, žureći prema Kneževu dvoru, a zatim su, skrenuvši na lijevo na Stradun, izbili na spomenik Orlandu. U pozadini, pokraj franjevačke crkve i samostana fra-

njevaca, sjedište Međunarodnog festivala koji je uredi i arhiv smjestio u plemenitaškom prebivalištu, bilo je prava buktinja nad kojom je lepršao pokrivač crnkastih koprena što su ih uskovitlali udari vjetra i zraka. Zlatka je išla malo ispred njega, trčeći kao luda, da bi vidjela, saznala. Možda samo da bude tu i da se potpuno uklopi u tu veliku nesreću, koja je i njezina, da bi do dna ispila svoju gorku i odvratnu čašu tog nasilnog obeščaćenja što joj je prevrtao utrobu, zabijao pandže u trup savršenoga grada. Drevni i ujedno, po svojoj sramežljivoj ljupkosti i skladnoj otmjenosti, stoljećima mladenački grad. U Zlatkin se pogled utisnuo prizor s neljudskom točnošću, a obuhvatila ga je u svakoj žalosnoj pojedinosti: no ostat će nedovršen, bez zaključka.

U bjelini na brzinu odjevne haljine što joj je obavijala vitki stas, trenutak prije na leđa ju je izvrnuo udarac kamenog šiljastog projektila koji je doletio s neba, Puck je vidio kako iznenadno niču dvije, možda tri crvene ruže, što su se širile kao upravo ubrane laticice.

Boju koju je sad, tek pred mirnim koparskim morem, nakon toliko mjeseci, rastresena i nejasno zanesena uma, Puck zbog svog blještavog plutanja dovodio u vezu s ekspresionističkom žestinom akrilnog laka na slikama – koje je najmanje volio kod svog preminulog i toliko voljenog prijatelja Renata Guttusa, slikara rijetkih remek-djela, iako poznatijega kao majstora u crnoj tinti i čulnim ili nakostriješenim crtežima. Pogledom je obuhvaćao i mislima se vraćao na neka njegova platna kako pretjerano bukete, a nekoć su ga zaokupljala gotovo urlajući među strogim zidovima ateljea u palači Grillo u Rimu, koji je gledao na iskopine rimskoga Foruma, ili u velikoj lombardskoj vili u Velateu, u vlažnom i zamagljenom zelenilu u podnožju Alpa, gdje je umjetnik radio u proljeće i u jesen.

Puck je uvijek odbijao velikodušne darove u obliku slika za koje se tržište pohlepno otimalo, no sada mu se činilo da je pravi trenutak sjetiti se da je Renato jednom, usprkos njegovoj suzdržanosti, škaricama barem htio izrezati mu skicu u kineskoj tinti na običnom crtačem papiru, a predstavljala je lubanju s gipkom golubicom raširenih krila kao da će poletjeti. Prihvatio je i svim srcem sačuvao taj crtež u sjećanju kao sramežljiv predznak mira. Crtež u paru s papirnatim ubrusom koji je, prepuštajući se svojoj prirodnoj sjeti što se opažala u vlažno-baršunastim sicilijanskim očima i dopunjala se viskijem koji je običavao uzimati nakon obroka, Renato je za njega ukraasio čeznutljivim malim ženskim aktom. One noći što su je pod iskijanskim zvijezdama proveli u gostionici. Puck ne bi dao taj crtež, koji nije bio na prodaju, za sve visokoparno vijorenje zastava koje su pratile Togliattijev pogreb na vrlo poznatoj slici. Ali sada, upravo je ta crvena boja koja je urlala postajala prisutna kod Pucka i neumjesno podsjećala na Zlatkinu krv.

Gubio je glavu, kao da je tražio bilo koji izgovor kako bi razblažio usredočenost na jedinu stvarnost koju je uistinu htio znati, i skrećući svoju pažnju – kojoj se utječe netko tko bježi od bolnih misli – luta među mentalnim asocijacijama; čupa ih uzaludno pokušavajući zaobići pitanje na koje tada nije znao i nije mogao odgovoriti: da li je Zlatka živa ili mrtva?

I kako bilo da bilo, gdje je? Sada ju je zamišljao kao rastočeno tijelo u nekoj zajedničkoj jami, sad živu, neobuzdanu i nestašnu, sad izgublenu između omamljene zaprepaštenosti i borbene mržnje, ali u tom slučaju, tko zna kako i gdje se zavukla, s kojim ciljem i s kim? Daleka, nijema, jer ju je snašla smrt ili ju je tražila sama, ili je zanijemila zbog drugih razloga. Možda su je ušutkale mračne i ponižavajuće prilike, možda ju je

zanimjela ratoborna volja. Puck je znao da je sada mogao sve očekivati, ali Zlatka mu je postala sjena što ga je zaokupljala i što ga je vječno progonila premda se suprotno osjećao i ponašao dok se skrivao iza poslova koje je trebalo obaviti, ili iza mjesta i ljudi koje je morao posjetiti. Jer život teče dalje, iako ne znaš kamo ide.

Bio je bistar prosinački dan, kad mu se učinilo da će se sunce raspasti; premda je platio račune za sva lutanja između prijepornih strepnji i množine neuspjeha koji su ga morali potaknuti na oprez, ne tako kratki ali nepopravljivo smioni Puckov život na trenutak se zaustavio kao zaglavljena naprava koja se, ako nastavi kucati, mora prilagoditi novom gegavom ritmu. Zadihan i u proturječnosti s prividom kojim je savladavao svakodnevne obaveze, ili kad se tako morao ponašati ili sastavljati govore, lako je dovodio u zabludu slabo upućenog promatrača koji nije znao za svrhu naprave i za njezin prikriveni kvar. U slučaju kao što je Puckov, što je, reklo bi se, dosegao vrhunac, usmjerio se da registrira oblike i načine postojanja drugih, na neki svijet što se sve osornije otimao svakom pokušaju da protumači, da filtrira njegove sokove ili da uzajamno djeluje kroz njegovu povijest, više za samoga sebe nego da poštuje labave izgovore na koje bi se mogao pozvati.

Kao one večeri u Koprnu, pod krinkom izbirljiva istraživača istine, kad se ponašao kao antropolog-diletant čiji su apstraktni zaključci mogli bez razlike napajati moguća *ažurirana izdanja* ili još povjerljivije kartoteke i dosjee. Njegovo najskrivenije ja zapravo se saplitalo u čvoru razočaranosti i gadljivosti koje je, pod plaštem neke paradne nonšalantnosti, u samoironijskoj a ponekad čak i u podsmješljivoj obrani, teško potiskivao. Živio je u trajnoj nelagodi, premda bezbolno zbunjen iznutra, a ugrožavala ga je prijeteća, no podnošljiva opasnost od povremenih ushita koje je sve skuplje plaćao. Tu je unutrašnju zbunjenost privremeno bilo moguće izbjeći. Radilo se o nekoj bolesti duše, ništa više, ako je uistinu bio uvjeren da ima dušu.

Zlatka mu je tek tako pala pred noge, kao da je pljusnula u okolno rasulo. Živi foto-zapis, kada je vidio lice zaštićeno nadlakticom koja se u padu najednom uzdigla (raspuštena plava kosa, usne bez ruža koje su mirno prosvjedujući otkrivale niz zubi i crnilo zaprepaštenih otvorenih usta, golo bedro iz poderane suknje i napokon, raširene krvave ruže što su se pojavile na zadihanim prsima) zario mu se u mozak tako čvrsto kao da ga je pronašao u kinoteci, fiksirao na ekran ushićenom opsesijom filmoljupca koji luđački voli secirati protok slika da izvuče jezoviti i nepokretni fragment u koji će sabiti svoj gnjev prema životu takvu kakav jest. Svoju bezrazložnu ljutu bol koja se nije dala obrazložiti...

3.

Gotovo slučajno nalazim rastrgane komadiće

(Gotovo slučajno nalazim rastrgane komadiće slika i osjećaja u osinjaku svoje prekinute priče, uvijek očekujući da ću je zaključiti i da će se jednim skokom u mrak nedokučiva raspršiti. U Koprnu sam kradom sakupljao dobivene obavijesti, tajne rata koje je trebalo odgonetnuti. Čekao sam i to je sve. Te je večeri ulov bio slabašan. Niti se ne sjećam kako sam se udaljio od »Skippera«, možda su me na ljubazan način izbacili. Toliko sam mislio na Zlatku, u to sam siguran. I sasvim je vjerojatno da sam pokušao još jednom proživjeti trenutak kad sam je vidio kako pada, jer je odmah zatim nešto pogodilo i smelo i mene, nešto što mi je oduzelo svijest nekoliko sati. Znam jedino da sam se probudio ukočen, ali nepovrijeđen, uz buku motora krstarice San Marco talijanske mornarice, što je na sigurno prevozila starce, djecu, bolesnike i trudnice koje su evakuirali iz Dubrovnika. Na gornjoj palubi koja se njihala probadao me oštar slani miris i dugo mrmljanje krunice. Stali smo naslonjeni jedni na druge, bili smo samo izbjeglice, šačica izbjeglica u stoljeću koje ih je vidjelo milijune.

Poslije sam doznao da sam imao lagani potres mozga. Ništa opasno. Liječnik u hotelu kamo sam dospio, u Anconi, u Passettu, preporučio mi je samo kratak ali obvezatan odmor. Na nekome mirnom mjestu. Odvezli su me u Rim i ukrkali u kola za spavanje na Palatinu, na vlak što ide za Nicu. I tako sam upoznao Almu, ali to je druga priča, a nekoliko tjedana poslije, opet sam bio u Hrvatskoj. Na vrijeme da vidim kako rakete padaju na zagrebački Gornji grad, probijaju krov i zidove predsjedničke palače. No ne znam govorim li to ja, ili možda slušam ispričane zgone koje mi šapuće glas što me progoni kad me natrpaju sedativima da zaspim.

O Zlatki nisam znao gdje je završila, ali je nisam prestajao tražiti i prikupljati obavijesti: toliko koliko sam mogao, ali su redovito bile netočne, neprecizne i proturječne. Nosio sam u sebi uspomenu kako smo se sreli i kako je, ozlojeđena vijestima koje su joj stizale iz njezine Hrvatske, a posebno iz opkoljenoga Vukovara na pragu pada – bio je to listopad 1991. – odlučila odustati od previše mirnog boravka u Italiji, naravno ako za nju mir može nešto značiti. Htjela je dijeliti sudbinu svoje zemlje i svojega naroda, koji se netom sam oslobodio konopca što ga je davio desetljećima, a napali su ga s čvrstom namjerom da ga unište i okupiraju. Sada se mučim, bilo se ubrzava i nešto me nagoni da odbijem u sjećanju prijeći put i doba prijeporne ljubavi koja možda i nije bila ljubav. No ta me ljubav još više grize i uznemiruje, jer me uvlači u opustošeni krajolik, krnjake pocrnjelih zidova u kojima se ponižavalo sve što je veličanstveno u umjetnosti i vjerskom osjećaju. Nanovo vidim gomilu ruševina i bijele križeve nad kojima bolno odjekuje trublja tišine, i poželim začepiti uši. Možda će me želja da slušam uhvatiti poslije, ili sutra. Ako bude sutra. Ako bude vremena da se opet sjetim, prije nego što sa mnom nestanu drugi životi i priče.

Prolazio sam dalmatinskim gradovima koje je topništvo neprestano gađalo, Splitom, Šibenikom, Zadrom i njihovim opustošenim zaleđima. Još u svibnju 1992., poslije čega je izgledalo da se može disati, ali, eto, bombardiranje je opet započelo i potrajat će sve do

proljeća iduće godine. Išao sam kroz Sloveniju, kroz slovensku Istru, dalje od Savudrije, do Portoroža, Pirana, Izole i naročito do Kopra, a imao sam u planu i Ljubljanu, da bih vidio kako se odrazio rat na rubna područja koja su već živjela u miru, s namjerom da se vratim tamo gdje je rat sve žešće sijao užas. I toga popodneva kad sam uzaludno čekao, kad je nebo blijedilo i spuštala se večer koja kao da je s talijanske obale, od Trsta do Venecije, nosila predah, nekoga sam čekao. Uvijek sam nekoga i nešto očekivao, nekoga tko bi bio kadar da mi objasni kako će odgovoriti beskrajna svemirska predstava u koju sam se zapleo i u kojoj ću, iako ne zadugo, ostati zapleten. To nikad nisam uspio objasniti. Pokušao sam i tisuću puta promašio. Ali ne mogu odustati od potrebe da pitam. Da pitam, premda sam brzo naučio kad je potrebno pregristi jezik i zašutjeti. Ili pokušavam odgovoriti, ali znam da pravi odgovor nisam nikada znao i da ga još ne znam. Ili pak, odgovor ne postoji, kao što je govorio šutljivi Giorgio de Chirico, kada se, šetajući po svojoj rimskoj terasi iznad Trinità dei Monti i Piazze di Spagna, začuđen mojim zapitkivanjem, ironično i podlo podsmjehivao? Postavljati pitanje je sasvim nekorisno, govorio je: gubite vrijeme. Nema odgovora. I sišao bi u svoju sobicu da s nepromijenjenom upornošću prepravlja platna kojima je posvetio godine, istim krojačkim lutkama, istim konjima, istim plivačima koji neustrašivo, širokim zamasima ruku prelaze drveni pod soba što su ih preplavila ticala nekog nepojmljivog crnog sunca. I istim autoportretima: u svečanom odijelu, kao akt, u građanskoj odjeći, što su pratili mijene njegovoga pretiloga stasa, brade koja je polako nestajala, očiju čvrsto uperenih u ništavilo farse kakvom je smatrao život.)

4.

Puck je zaokupljen i gotovo ne opaža

Puck je zaokupljen pitanjima koje mu je postavila Maura, no gotovo da to ne opaža. Dogodilo se to u rujnu 1992. i, premda mu je nedostajao glavni razlog, skoknuo je do Venecije. Maura je od njega ustrajala tražiti dokumente koje bi njezin pretpostavljeni bio spreman platiti kao da su suho zlato, ali to Pucku nije bilo važno: više mu je stalo do njezine dobre volje i do njezine ljubaznosti i želio bi joj udovoljiti. Ali kako uspjeti u tome? Nenad, njegov prijatelj i zagrebački nakladnik, kojemu je podrijetlo možda bilo srpsko, izrazito protivan da se krše načela čestitosti i nepristranosti, uvjeravao ga je da će biti dovoljno nekoliko stranica da bi se reklo sve o ratu koji je bio u tijeku. Puck nije baš sasvim uvjeren u to. Predmet ga je podsjećao na književni izazov koji je Dino Buzzati volio lansirati i njime ljutio prijatelje pisce da je za pisanje izvrsnog romana dovoljno da se netko odluči staviti crno na bijelo, istinu, ali svu istinu. Jednostavnu i apsolutnu istinu o svom životu, premećući svaki doživljaj i iznoseći bez milosti svu istinu na svjetlo dana. Može to biti nosač s glavnog kolodvora ili šef postaje, ratar ili inženjer, nema nikakve razlike. Život: odmah izgleda kao zabranjen podvig što ga ugrožavaju stid, konvencije,

strah. Kako bi se u samo nekoliko stranica moglo izraziti razloge za milijune života koji trpe i koji ratuju? Ma kako sabijeni i jezgroviti bili?

Puck se sjeća pomalo sarkastičnog Dinova podsmijeha, njegove sklonosti za ironijski paradoks, dobrote što je graničila sa samilošću, koju je prikrivao vojnički krojenim odijelima i frizurom. Almerina je, vrlo mlada supruga, odobravalala ironijskim pogledom očiju koje su bile produljene na istočnjački način, i činilo se da udovoljava nerazdvojnomo *basset-boundu*³ Diabolika, njihovog dugačkog, umiljatog i nespretnog povećeg pseta, koje se vrcalo u hodu na zdepastim šapama od Porta Venezia, gdje je među slikama Delvauxa u Milanu živio sa svojim gospodarima, sve do ulice Montenapoleone gdje se kočoperio, i nije se znalo, da li se snobovi što se okreću, dive njemu ili gospodarici. Što se tiče Dina, on ih je sa spuštenim crnim šeširom, potpuno anonimn i zadovoljan da ga nitko ne prepoznaje, slijedio na dva koraka. Bio je uporan, sjeća se Puck: pokušaj ako uspiješ zgrabiti samo jedan – govorio je – od bezbrojnih skutova svijeta, i vidjet ćeš kamo će te odvesti ako ga uspiješ čvrsto držati. Koje li će zavojite zvjezdane šare na kraju iscrtati, ako ga neпустиš da ti pobjegne. Bilo je – odgovarao je Puck – kao da stavljaš soli na rep nekom vrapcu, ako ga želiš uhvatiti. »Sol istine, u tome je stvar.« Smijao se Dino. »I to nas plaši. Ili nam nedostaje.«

Puck je znao da bi zapisi koji su zanimali Mauru, a koje više nije imao, tek nešto malo rekli o istini koja je njega zanimala, iako se libio to reći. Možda bi letimičan pogled na njih mogao otkriti neke goruće pojedinosti drugih istina. Međutim, ne istinu koju i danas priželjkuje, pozivajući u pomoć mudrost prijateljā ili učiteljā od kojih je, dok su bili na životu, pokušao uhvatiti ključ: opazio je samo da to nije bilo ni u njihovoj moći. S napunjenih sto godina, Giuseppe Prezzolini mu se ispovjedio da se nakon punog stoljeća proučavanja uvjerio da je svaka ljudska pustolovina nedovršena slika, i da je svako njeno potvrđivanje ograničeno samo po sebi: promisli dobro, predlagao mu je cereći se, pomisli na slikarstvo! I vidjet ćeš da su od većine uporabljenih boja, slikaru bitne upravo one od kojih je odustao, ili odagnao sa svojih platna. I polazeći od onoga što niječemo, ničē ono malo što uspijemo dovesti u žarište... A s time bi se vjerojatno složio i s Maxom Horkheimerom koji je neumorno tvrdio kako o zlu imamo pouzdan pojam, ali da dobro ostaje tajna. Život je fotografski negativ, nedovoljno oštra bjelina koja se zaustavlja pred zamagljenim Puckovim očima?

Progonile su ga jogunaste Maurine oči, ne vjeruju, jer okoliša i mlako se suprotstavlja dok podiže pogled na venecijansko nebo, koje je dan ranije pročistio orkan što je rastjerao rujansku sparinu i zrak obavio još orošenom dvostrukom dugom: u jasnom snu što lebdi u zraku i kao kupola stoji nad malim travnatim vrtom do kojega je Puck došao pomalo umoran. Danas, 5. rujna 1992., u vrevi domjenka u Hotelu Cipriani, gdje se zamišljao predstaviti u mnogo drugačijem svjetlu nego mu je to pošlo za rukom. Zamišljao je kako bi bilo dobro da ga nešto iščupa iz nedavne prošlosti i da ga s prijašnjom strašću opet baci na poprište nekog normalnijeg života. Kao netko tko izlazi iz ispovjedaonice pošto je svećeniku u ruke povjerio grumen vlastitih nevolja. No čini se da je stolu ispovjednika

³ Obavezni glas.

obukla Maura koja kipti i koja mu daje na znanje da su mu minute odbrojene i da obećane spise želi žurno imati. Ali vidiš, govori joj Puck, *nema problema*. I ja imam premalo vremena. Moram se vratiti: da potražim papire koje su mi ukrali...

(Drugom prilikom u Veneciji, ali bez sparine koja je u prvim rujanskim danima vrlo često guši, a s njom bi se iskricali znojni barbari sa sjevera kao i gipki Afrikanci koji bi se skutрили po sjenovitim uglovima prodajući lažne markice, kolekcionari folklornih regata ili izložaba ili simpozija ili pjesničkih proslava. Ili sve bljeđe povorke što bi zakrčile Lido braneći filmske zastave koje su zamirale: Grand Hotel Excelsior kao Fort Alamo, utvrda posve ishlapjelih tračeva, otupjelih strasti. No više nije bilo ni nekadašnjih velikih filmskih zvijezda: trivijalni duh nekog razvikanog sastajališta, koji se srozao u trošni kutak carstva bivše slave, žene je činio ružnima, mlitavio muškarce, otupljivao oko redatelja i glumaca koji su se mučno radali ili pokušavali nadživjeti uspomene na same sebe. Nije više bilo ni trećerazrednih novinara koji su se pravili da vjeruju u svoju zanimljivu vječnost ili uzbudljivu novost.

Veslao sam u podmuklom vjetru sjećanja na druge raskošne svečanosti pune svjetla i zbunjeno očekivao sastanak za koji sam već znao da je sasvim nekoristan i beznažno neugodan, pokušao sam se rastresti tu, na Mostri: u motornom čamcu koji me odvodio na Trg San Marco s vonjem na pijani ambijent gdje su konobari i oholi barmeni zlostavljali – što je bilo prilično točno – prigodnu klijentelu filmskih radnika i njihovih preživjelih obožavatelja u bogatom baru koji je tada bio zapušten zbog nebrige i prljavštine, a zaposjela ga je neukročena rulja bez prave orijentacije u potrazi za minimalnom slavom na televiziji. Bio sam razočaran, a to je bilo samo banalno lice još veće odvratnosti u koju sam se umiješao, kao da su me zarazili žuti oblaci nad niskim nebom Marghere i industrijalizirane obale na kontinentu, što su neugodnim zadahom prijetili i samom punom sjaju bistre lagune, koja je nakon blagotvornog vihora bila kao nova. Tako sam barem osjećao kroz mlhavi umor koji me obavijao: uvjeren da sam već stigao na krajnju postaju svojega života ili nešto slično, osjećao sam da mi je privatni i javni nered pritiskao ramena i progonio me.

Nekom drugom prilikom, također u Veneciji, prvog rujanskog uobičajeno sparnog, ali te 1992. neobično vedrog tjedna: zbog pijavice i spasonosne žestine proloma naglog gromoglasnog nevremena koje je završilo velebnom i rijetkom pojavom dvostruke duge, što je izazvala izljeve cinične radosti grozničavo neraspoloženog čovjeka, koji je bio sasvim nesiguran što treba poduzeti; na zelenoj (kao kod Veronesea) nijansi valova s kojima se povjetarac pjenasto poigravao, ne rasplinjujući moju tjeskobu unatoč hipnotičkoj draži mjesta i vremena. Nisam znao kako iskreno i neposredno uživati u sasvim tihom zovu čiste ljepote.

Satima sam bez pravih namjera odlazio i dolazio s jednog bliskog ugla na drugi, u gradu koji sam već desetljećima volio i drugačije, i s drugim osjećajima posjećivao: no mojoj vrtoglavici nije išla u prilog ni umiljata nazočnost građevina protkanih nježnim ludilom, ni pomalo potrošeno čuđenje za njih; i ja bih znao cijeniti kako se prozirno prožima priroda s civilizacijom u čudom ozdravljenom blistavom prostoru, kako pire pitomi povjetarci što su u izgubljenim i nepovratnim uvjetima pročistili svakodnevni teški

vonj. I te kako. Ako se dobro sjećam, da mi budu cilj ili sredstvo da se njima kratkotrajno i povlašteno zanosim. Sada mi je međutim bilo sasvim jasno da se to vrijeme neće više vratiti. I kad kažeš nikad više, a znaš da je istina, i najljepše nebo ti prisjedne.

Da se oslobodim osjećaja otuđenosti, što me stezao i penjao se u glavu kao kužna para, tražio sam bilo kojeg sugovornika, no završilo se da sam blebetao nesuvisle i nedovršene rečenice, iako su mi se osoba i trenutak činili pogodnima. Kao kad sam se licem u lice našao s veleposlanikom S-om, svojim starim prijateljem, pošto sam se bučnim dizalom odvezao nebu pod oblake. Na krovnoj terasi stare palače u koju se povukao, nad crvenim krovovima zgrada koje su se odražavale u stoljetnom dostojanstvu Kanala Grande, dočekao me raširenih ruku. Prema njemu sam – koji mi je s vidljivim ponosom pokazivao prekrasan vidik, što je s jedne strane obuhvaćao drevni krug plavičastih Alpi i s druge uskomešano brodovlje koje je na gatu San Basilijski odisalo nadom turista što su živjeli obmanjujući se da je svijet ipak svečanost – pokazao neznan otpor glupo mu se nasmijavši. Htio sam mu sve ispričati, naravno, da ono što sam imao reći obuhvati sve: pustolovinu ili nesreću ili spletku. Hrabrilo me njegovo vlastito iskustvo, no upravo kad sam mu se htio povjeriti, prešao je preko toga i skrenuo na drugo, do dobro poznatih dogodovština, uspoređujući moj boravak sa svojim dugim boravcima u zemljama u ratu i svojim me nesuvislim pripovijedanjem nevjerojatno udaljavao od poriva da govorim. Želje da se iskalim: ali od čega? Ošamućen bijelim vinom kojim me je obilato nudio, nakon uobičajenih laskanja – što sam ih doživio u magli – dočepao sam se uličice koja me vodila do podnožja Mosta Accademije, koji sam teškom mukom prešao, kao da je drveni crni Everest. I pri svakoj stepenici mi je zastajao dah.

Bio sam nešto manje od četrdeset i osam sati na laguni, s jednog domjenka na drugi, od nepoznate krčme u Harry's baru ili kod Floriana, vukao sam za sobom svoju potpuno razvodnjenu ideju o svemiru i samome sebi, ne mogavši pri tome naći izlaz da se uklopim među nepoznate ljude, koji su me hladnokrvno gurali, i u žalosnu glumu nekadašnjih poznanika koje sam sretao na svakom koraku, kako se to samo može dogoditi u Veneciji, pljuštali su otmjeni pozdravi ili ljubazni »ciao« ili vrući zagrljaji, tek u zraku naznačeni poljupci. Pljuštale su rečenice koje su se odmah gubile u ljudskoj gomili koja je poskakivala amo-tamo i bila prisiljena kolati sićušnim mostovima, kampjelima i obveznim prolazima: Ah dragi, opet ovdje... Vidimo se kasnije, jasno? ... Eto, i ti si se pojavio...

Na kraju sam prestao oklijevati, što me ponižavalo iznad svakog očekivanja, te došao na ugovoreni cilj: tamo gdje su me čekali i kamo me nevoljko vodio svaki korak. Iako sam znao da uza se nisam imao ono što su priželjkivali da im predam. Razmatrao sam međutim neobičnu iako privremenu sreću, mogućnost koja mi je išla na ruku da izbjegnem neposredni sudar s Masucciom, čovjekom koji me pozvao i koji me čekao. Kako je bio zaokupljen dolaskom uzvanika i obilaskom oko svjetski poznatih ličnosti iz visokoga društva, poslovnih i umjetničkih krugova i krugova iz javnih glasila, što su bili pozvani na ekskluzivni domjenak, uspio sam ga izbjeći, išuljati se i zaposjesti kutak samo za sebe, koji sam međutim ubrzo podijelio s Mauroom, u ljubaznom društvu njegove povjerljive suradnice: ni ona nije bila previše sklona revnoj i usiljenoj bujici pozdrava, i sama u potrazi

za mjestom gdje bi se zaštitila od prekomjernih zagrljaja i rukoljuba. Ali njezin osjećaj dužnosti nije popuštao i ljubopitni pogled kojim me dočekala prekinuo je moje privremeno olakšanje. Premda je uočila nelagodu koja me mučila, u lijetu je zgrabila aperitiv s pladnja nekog konobara u prolazu i hrabreći me ponudila tamo gdje smo se sklonili, pored kamene ograde što se protezala od otočića Giudecca prema otoku San Giorgio. Šutjela je i čekala. I s njom sam, što je bila zgranuta i to uljudno uspijevala zatamiti, uspio pod dojmom njenih velikih tamnih očiju započeti prijateljski razgovor i bezuvjetno se rasteretiti. Bio sam zahvalan Mauri zbog njezine spremnosti da me sasluša i, premda teškom mukom, počeo sam se otvarati:

»Naravno da sam imao spise, ali...«

Ono što sam bitno htio reći mogao sam sažeti u nekoliko rečenica. No prvi sam shvatio da ne znam dovoljno ili, naprotiv, da znam i previše. Spoticao sam se i zabrinuto ustanovio da je Maurino ljubazno, ali praktično zanimanje koje mi je poklanjala zahtijevalo da mnogo manje zna o zbrkanoj nauci o svemiru u koju sam htio uklopiti događaj povezan s njom, a toliko će je zaprepastiti. Štoviše, kao da sam se stidio zbog toga što se nezasluzeno osjećam, pa makar i usprkos sebi, neuspješnim junakom niza vrlo čudnih događaja: nije mi pristajalo, nikad nisam bio taj tip. Pokušao sam se opravdati samom sebi smatrajući da se sve događa slučajno i stoga ne treba previše dramatizirati drame koje možda to i nisu, nego samo neizbježne zgode koje se naslijepo proizvode u vremenu. Unatoč beznačajnosti koga bira za svog glavnoga glumca. Ostao sam stoga lebdjeti na svojoj krnjoj izjavi, te odjednom spustio pogled na valove koji su dražili temelje terase za intimnija i zahtjevnija primanja.

Iako sam vidio da je Maura, koja mi se pridružila u pokušaju da se neopaženo odvojimo iz meteža što ju je jedva dodirnuo, obavijena finim sivobiseranim lepršanjem svoje haljine, što je sama po sebi odavala dopadljiv ukus, bila utjelovljenje dobre volje, nije mi bilo lako u glavnim crtama ponoviti neugodni autobiografski niz u koji sam se utapao već skoro godinu dana. A onda nisam je zanimalo ja, nego dosje koji je Masuccio htio i koji sam obećao donijeti sa sobom. No više ga nije bilo. Ukraden mi je. Umjesto njega imam šturi rukopis potpuno drugačiji od onoga što su očekivali, ostavljao je stvari kakve su bile. Bio je to tekst koji je komplicirao zbrku iz koje se nisam znao izvući. Nije ga bilo moguće ispričati: i izgledalo mi je da bi ga samo prikladno osvijetlila zraka teatra apsurdna da opravda njezinu čvrstu želju da shvati, što sam iščitao u Maurinom pogledu.)

Nije gotovo. Doktor se O.H. skoro libi da se izjasni. Kaže da je greška njegova. Obuzeta virusom, liječnička ekipa koja se bavila »Puckovim slučajem« nije primijetila da je u ponovljenim snimkama prsnog koša, jedna mrljica na vrhu lijevog krila pluća, koja je izgledala bezopasna, poprimila međutim neobičnu čvrstoću.

»Potreban je skanner, oprostite... Računalna tomografija...«

Puck ne prosvjeduje, dapače ga želi utješiti videći kako je lagano zacrvenjeno okruglo lice njegova anđela čuvara postalo zbunjeno:

»Samo vi dajte, nemojte razbijati glavu, u vašim sam rukama«.

»Svakako, ali vas moram obavezati na izlet. Klinika nema te instrumente. Moramo pokušati u Frauenfeldu, ili u Zürichu. Nešto ću više znati...«

O. H. oklijeva podrobnije govoriti. Ne zna da Puck na primjedbu izgovorenu tišim glasom – *mogao bi biti tumorčić...* – gotovo nije ni reagirao. Za njega je mnogo istinitije još biti u Veneciji, pod nebom koje se oslobodilo pokrova sparine što ga je dočekala. Nalazi se na sunčanoj terasi kako gleda more i zbunjen jedri tamo-amo u dubokim i preneraženim Maurinim očima. Oko njega posustalo cvate imitacija mondenosti koja slijepo oponaša davnu i ugodnu raskoš, što je napunjena slamom u hodočasničkoj zbirci slika nekoga tko luta lagunom tvrdoglavo namjeravajući povaditi kosti ostacima filma i književnosti, nositeljima života što je umro u agoniji stoljeća koji je kao nove plemićke grbove izabrao internet i cybersex. Već i Videoart miriše na arheološki nalaz, na siromašnu umjetnost koju su retrospektivno daleko nadmašile prehistorijske kamene gradnje na Sardiniji i stjenoviti usjeci Valcamonice i Valtelline, onu konceptualnu gradnju punu tajnovite geometrije keltskih kamenih spomenika i prehistorijskih spomenika iz Stonehengea. U tim lakomislenim izraslinama na mrtvu tijelu, pomodna graja – 1992. – ne podiže Puckov moral, jer je izgubio volju za sve, ali najviše je ozlovoljen samim sobom. Zlovoljan što je tu, što ga je odvušla neodrživa obveza koju je preuzeo ne misleći dovoljno. Ostaje mu da prebrodi sastanak na koji je došao praznih ruku, u vrijeme kad su mu snage na kraju u obnemoglost vrtlogu misli koje više i nisu misli, samo žitki jezici odbijenih valova koji se gase i prosušuju u sivilu nepregledne pržine. Pokušava biti ljubazan, skoro kao doktor O. H. što se upravo udaljio s mučnim obručem grizodušja oko glave. Pokušava se ispričati prijateljici dok mu ona raskolačenih očiju pokazuje da je zapanjena i razočarana. Pokušava se i šaliti:

»Ima jedna stara hrvatska poslovice, Maura: umornoj lisici i rep smeta... Tako se osjećam.«

No mnoštvo okupljeno u Ciprianiju čini sve da ih omete. Uzvanici prolaze tuda, sasvim blizu, dotiču ih se i pozdravljaju, čuju ih kako čavrljaju o postojećim stvarima u kojima se prepoznaju, i o nepostojećima u kojima se ne vide. Vlada potpuna beznačajnost. Puck sluša iz drugačijeg svijeta (iz drugačijeg je svijeta slušao kako O. H. govori o *skanneru* i o tumoru), a riječi koje čuje pripadaju vjetru. Da bi pokrenuo svoj slučaj mora (morao bi) nanovo uzeti zamah, nadoknaditi početak. Pa makar i tako: *rodio sam se, a već je bio rat...* No kako reći sve? Zadovoljio bi se kad bi barem iz svega iscijedio sokove posljednjih poglavlja svoga rasparanoga i omraženoga podlistka.

(Zvala se Zlatka. Neki prevode to ime kao Aurelia, ili Aurora. Aur-elia, Aur-ora: možda bi se moglo i prihvatiti kad bi se uspjelo obuhvatiti pojam zlata, sitnu zlatastu prašinu koja uključuje zvuk. Blještavilo zlatne prašine. Kad sam je upoznao, svijet je izgledao čudan i privremeno nepokretan, još nije buknuo rat u Iraku, još se nisu upalile rakete u noćima nad Bagdadom. Bilo je u Rimu. U početku nisam nikako mogao zamisliti da je studentica arhitekture pred diplomom. Bila je samo Hrvatica koju sam našao u baru Grand Hotela s prijateljicom Poljakinjom, koja je vrebala s malog divana prljavoružičaste boje, izgledala je samo kao da vabi. Teško pronalazim sve pojedinosti, koje su bile i tmurne

i blještave. Možda nije potrebno, ali još je čujem kako nekoliko dana poslije priča da je sama otkrila Borrominija koji ju je uvjerio da je barok glavna tema njegova života i kako bi voljela da to bude i njezina, da je proučava i produbi, i da je kao zaljubljeni sladokusac s pokajničkom nasladom rastrga svojim zubima.)

»Maura, kako ti mogu razbistriti tako mutnu sliku kad od tolikog dima i meni suze oči? Nisam zastranio, vjeruj mi: u ovoj priči igraju ulogu i najmanje sklonosti, uvjeravam te. Moje zabilješke nisu neodređene i suviše, a ni obojene. Ima već neko vrijeme da me obojene zabilješke više ne zanimaju. Poklonio sam ih novinarima«.

(Istinu rečeno, barokom je odisao Zlatkin duh, koji je u životu prevaleo bezbroj luckastih puteva. A osim toga, ja sam barem djelomice dolazio iz krajeva gdje su doline i jezera ležali na podnožjima gorskih lanaca, gdje je Borromini i rođen, i odakle se uputio i išao stvoriti Rim po svom viđenju, i potom napravio samoubojstvo, premda se o tome čudno govorilo. Možda mi je zbog tajanstvenih puteva krvi i puteva koji se dadu lako objasniti bliskošću pogleda na isti krajolik lakše polazilo za rukom da je razumijem: pod uvjetom da je Zlatku bilo moguće razumjeti. Barokna je bila velikim dijelom i njezina južna Slavija, hrvatska i sredozemna zemlja, koja više nije mogla podnositi omče što su joj sedamdeset godina – od raspada austro-ugarskoga carstva koje je njezinom narodu još priznavalo tisućljetno nacionalno dostojanstvo – na pretučenom tijelu ostavljale trag na koži. Srpske su joj sonde pile krv, pošto su je stoljećima pile one turske.

Baroku, koji je Zlatka namjeravala proučavati i postati njegova marljiva i savjesna tumačiteljica, dugovali smo mnoge ozbiljne i glupe razgovore, što su uzbuđivali dane i noći provedene zajedno, povezivao je i igre s povodom, kojima smo se zabavljali kao zaljubljenici, štoviše, povezivao je i ironične inačice na račun novčanice od 100 švic. franaka koja je nosila Borrominijev otresiti plavičasti lik.)

»Udaljujem se, udaljujem, udaljujem li se? Tvoja nervozna pozornost, dobro vidim, Maura, želi nešto drugo, ti želiš da dođem do biti i meni bi bilo drago, ali gdje je ta bit? Moj put da je dostignem polazi izdaleka, s granica gdje su bubnjali bubnjevi rata, rata za koji su govorili da će postati svjetski rat. I upravo stoga je u mladenačkom šatrovačkom jeziku, kad sam bio momčić, »svjetski« poprimio obični smisao za izvanredni, bajoslovni, genijalni. Čudesno neumjeren. Istjerivanje duhova ili šala za generacijski izričaj, žargon što je podrazumijevao ljutu bol da bi se s njom narugao: *svjetski* je postao uspješan šlager, ali *svjetski* je postao športski podvig ili milijunska pljačka, *svjetska* je bila i ponosna djevojka što je kao pokaznicu nosila svoju ljepotu prelazeći preko seoskog trga ili preko gradskih ulica i ostavljala nas bez daha. *Svjetska* je bila večer kad su studenti tulumarili, a sutradan pamtili kao mješavinu veselog ponosa i sažalnosti.

Razumljivo je da primjećujem tvoju nestrpljivost. Želiš spise za Masuccia što bi se rasplamsali kao bengalska vatra na ugaslom nebu frizirane informacije; i možda, za sebe, ako shvatiš da će se djelomično otkriti ponešto o priči sa Zlatkom. Želiš papire što su mi ukradeni. Želiš ih za moćnog Masuccia koji zna kako ih upotrijebiti, za bossa kojemu su

ruke umočene posvuda i zanimaju ga nekonvencionalne istine. Zbog toga mu se diviš i radiš za njega. Pogledaj ga tamo, još ne zna da će se razočarati u svojim očekivanjima, pije zdravice zanosno ravnodušan, sakuplja darove i dopušta da ga financijeri, političari, književnici i lijepe žene povlače za kaput, oni koji Veneciju vole rabiti kao vlastito malo sezonsko kazalište, a Masucciove pozive na domjenke kao dekoraciju, koristan bljesak na svečanom odijelu svoje prevrtljive pomame za slavom.«

(Ti ćeš mi morati pomoći da mu objasnim da dosjea nema i da sam samo zahvaljujući nepromišljenom djelovanju inercije došao amo, da svojim golim obrazom platim dug za ono što sam obećao a nisam održao. No odmah sam naišao na tebe i, premda se ne nadam previše, tebi bih pokušao objasniti. Iako vidim i ti vidiš, da nije baš lako. Želio bih promijeniti razgovor, da ništa nemam iza sebe, samo tebe ispred, tebe što si zapalila još jednu cigaretu i profesionalno me proučavaš: ali zašto ga ne objesiš u garderobi? Zviždukom dajemo znak gondoli i odlazimo. Mogu te častiti žgancima i sipama u gostionici kod Ponte del Diavolo na Torcellu ili trenucima istinskog mira među fratrićima San Francesca del Deserto, gdje ne dopire ni najmanji odjek ove najamnički ugladene svečanosti.

Duboko sam uznemiren, ali još uspijevam vidjeti kako si lijepa, mlada i elegantna žena, popravi svoj lepršavi sivi svileni šal o uzdignutom vratu, i bježi: ako nema gondole, neki ćemo motorni čamac sigurno naći. Pustimo razotkrivanja, tajne, skandale, rat i krv i nerazrješive probleme, pustimo da mrtvi pokopaju svoje mrtve itd., pustimo da ovi farizeji, koje je pročistila mondena ugladenost, ostanu s grobom svojih razjapljenih i rastvorenih usta, potražimo mjesto za sebe i prepustimo itd., i ti bi morala znati koliko nam malo vremena pruža život.

Ali ne. Ne. Ne pristaješ. Želiš saznati nešto više. O meni. O spisima. Možda i o Zlatki. O krađi papira i o njezinim razlozima, što ne ostavlja ravnodušnim ni mene. Vjeruj mi. Kad bi se znalo čitati, ti bi reci možda otkrili nešto o nama i o svijetu. Nikad se ne može reći. Povijest svemira zadire u pojedinosti, kao vrag u životne sitnice. No vrlo je teško unatrag pokrenuti kotač događaja, kad smo Zlatka i ja, potpuno neupućeni u ono što se dogodilo, bili jedino obuzeti hipnozom ljepote. Razmišljali smo o ovim sada opustošenim krajevima jedino u okviru arhitekture i njezinih draži: od Zadra do Dubrovnika i drugdje. Zatim smo ih vidjeli kao rasprsle mjuhure krvi što su nas zaprljali iznutra i izvana. Nijedan nas budući mir neće sasvim isprati.

A ti želiš i druge pojedinosti, Maura: iako nema ničeg što bi se više ponavljalo od ljubavne priče, takve priče i dalje zanimaju svjetsku javnost pa čak i tebe. No bojim se da bi se još jednom razočarala, jer ne znam da li je priča sa Zlatkom uopće bila ljubavna priča. Bio sam suzdržljiv, kako je prirodno suzdržljiv čovjek poslije pedesete koji upada u mrežu romana s djevojkom s nepunih trideset godina. Pogrešne strasti koje su ga dotada obuzimale, stoje i gledaju ga kao Leopardijev Zbor mrtvih što ga je uglazbio Petrassi: odsutne ga temeljito ispituju tužnim glasom, kao kužna isparavanja što ne poznaju obmanu, mumificirane prikaze lepršavih krila upozoravaju te da na zalih više nemaš mogućnosti izlaza. U najboljem slučaju, upoznaje se dosada ispunjena dosadom, veze s izvučenim

nitima, a priželjkuju da budu ondje gdje nisi. Ali o tome je barem lakše govoriti, poznato ti je toliko ljubavnih romana što vuku mačka za rep.

Govorio sam ti, Maura: možda sam se sa Zlatkom zatekao kao obično u dvosmislenom položaju, ona slobodna, a preda mnom noć kad nisam znao gdje da se djenem. Ali smo odmah htjeli provjeriti ideju koju smo imali jedan o drugom. Ja u prolazu kao svugdje i oduvijek u prolazu, kao list na vjetru što jača i što bi dovelo u očaj svaku pojednostavljenu vektorsku matematiku. Ali ni ti to ne želiš: kao svaka žena očekuješ suštu istinu a o njoj nijedan muškarac ne može suditi, jer je ne zna. Ili ako je zna, srami se.)

5.

Je li Zlatka živa ili mrtva?

Je li Zlatka živa ili mrtva? To je bio sažetak jedne priče i pomame da se shvati: nered u riječima se uvijek svodi pod znak upitnika. Puck pali cigaretu i vrijeme leti s dimom, ispred sebe ima jezero i podalje mrežu hladnoćom ogoljelih stabala, ratovi iz cijelog života hlape na nejasnom obzoru, u nebeskom bljedilu. Povlači se kao puž u svoju slijepu kućicu, ali tek naznačeni mlazovi svjetla uznemiruju sjenu u koju bi se htio raspršiti, ne zna sanja li ili gleda. Stoljeća kao dane i obratno, a postoji samo jedna bestjelesna olovka da ih opiše. Gradove i krajeve što se sastoje od riječi, gradove i krajeve koje je prošao sa strahom ili ljubavlju, glupom srdžbom i rijekom automobila koji voze, nije važno kamo.

Je li Zlatka živa ili mrtva?

Vraća se Baudelaire koji ima više sjećanja nego da je imao tisuću godina. Puck ih ima možda više ali mu je dovoljna jedna jedina uspomena da posrne i da se izgubi, star je toliko da iza zavoja zamišlja vatromet na pozdrav dvijetisućitoj poslije Krista, a njega neće biti. Ali ima već dovoljno godina, stoljeća i tisućljeća. Trenutaka koji peku kao da su ga ubole pobješnjele ose.

Je li Zlatka uopće postojala?

(Sjećam se dana kad je saznala da je njezina kuća u Čilipima odletjela u zrak: bilo je ljeto 1991., a Čilipi su primorsko selo iza kojega se nalazi dubrovački aerodrom i kuća je bila Zlatkina. Do tada je bila gotovo uvjerena da joj je stan što ga je uredila u Rimu bio najvažnija stvar. No u sebi je mislila posve drugo. Prvih dana listopada bili smo zajedno u Veneciji i stanovali u hotelu Saturnia u Calli XXII Marzo. Stanovali i nije najpogodniji izraz, svjestan sam toga, Zlatka je bila sva zadihana od žurbe i jedino se htjela vratiti u svoju zemlju. Hrvatsku je, što se odlučila ponovno zadobiti neovisnost, iznutra i izvana napala vojska kojom je iz Beograda upravljao Milošević. Započelo je ludilo uništenja, a opkoljeni Vukovar u Slavoniji bio je pred padom.)

Do tog trenutka Zlatka je za mene bila samo jedna od, kako bi se to netočno reklo pustolovina, definicija je bila smiješno preuzetna, jer je imala tako malo veze s pustolovnošću. Osim... Danas vidim da je film našega susreta okružen nevjerojatnim događajima započeo u znaku komedije i nastavio se kao romantična međuigra uz kratak put zasjenjen suvišnim ukrasima i nježnim obmanama, a završava na praznoj pozornici antičke tragedije koja iza sebe ostavlja utvaru neke zagonetke. A u prologu se produžuje na herojsku kroniku Vukovara, njegovih razrušenih i spaljenih zidova, ulica prepunih razvalina, izbjeglica na putu za Zagreb, stanovnika koji su završili u zajedničkim jamama i često, ne ostavljajući traga o sebi, bili deportirani u srpske koncentracijske logore ili logore za uništavanje. To nitko nikad ne bi smio zaboraviti.

Sjećam se vrlo stasite i blijede Zlatke kad se još mnogo toga moralo dogoditi dok je njezina igra bila ležerna i hirovita. Nikad nisam saznao što znači kad muškarac ide s droljama. Poznavao sam ih i ja, ali izvan njihova radnog vremena. S njihovih sam usana bez ikakva zanosa pokupio glupave ili luckaste priče ili jednostavno priče bez nade. Popili bismo nešto zajedno i rastajali se dajući ruku. Imali smo nešto zajedničko u načinu da gledamo na svijet, a da pri tome nismo bili sasvim uronjeni u njega, znajući koliko je dovoljno da ga držimo na oku i kad nam se čini zauzet i kad je tapkajući u tami izgledao obuzet nama. Ali te posebno samotne večeri u baru Grand Hotela – posluživao me smireni i nemoćni Mister Lotti, glavni barmen – vidio sam jedino njegovu slavnu svilenu kosu što je i danas nalazim kad lutam parkom i nagnem se nad obalu jezera te se pod površinom vode tamna kosa algi u tajnovitoj glazbi razuzla u meki i vijugavi ples. Zlatka je mogla biti samo vrlo ugledna call-girl, pogrešno mi je i dvosmisleno sugeriralo moje crno raspoloženje; a ja sam, tko bi drugi, bio njezina moguća zrela mušterija? Možda je i ona, pretpostavljajući kao i ja, razmišljala na isti način. Obično se događa da muškarac izvjesne dobi nosi poznato breme prizora iz nesigurnih brakova, djece što se snalaze u meandrima života i više im nije potrebna roditeljska pomoć, grizodušja koja se razvodne u alkoholu; te više ili manje bogat ili siromašan popis istinitih ili izmišljenih ljubavnica koje su mu zamrsile dane, ostavljajući ga na kraju sama. Tako započinje noć u kojoj je želja samo seks i ništa drugo, nervozno i površno pijanstvo, izljev nezadovoljstva što se radije ne spoznaje. A naša je slikovita igra te večeri, najprije puna neodlučnih, a poslije zabavnih pogleda, završila u mojoj sobi. Igra koja se, otkrilo se to odmah, pokazala lišena svake profesionalnosti.

Iznenadio sam se kako se prepušta nježnostima što su se izmjenjivale s neobuzdanim i nezasićnim žarom, te sam gotovo bio povrijeđen kad sam je ugledao kako se oblači, i na moje pospano pitanje koliko joj dugujem, sagnula se nada mnom, dotakla mi usne svojim pomilovala kosu. Podigavši glavu sporom kretnjom, s vrata je otkopčala tanki zlatni lančić i stavila ga oko moga vrata. Ustavši na noge pored postelje, prstom na usnama, blijeda i nasmijana, upozoravala me da šutim. Došavši do stola u empire-stilu što je ponosno resio kut sobe, te izvukavši naliv-pero iz torbice, na papiru je napisala nekoliko kratkih znakova. Prije nego je nestala i iza sebe tiho zatvorila vrata. Kad sam se teturajući digao da odgonetnem tajnovitu poruku, otkrio sam da se radilo o telefonskom broju.

Bilo je stoga neizbježno da se ponovno nađemo i trčimo jedan za drugim, nastojimo otkriti razloge za toliko spontanu i prirodnu privlačnost, nešto što je ostalo bez odgovora. Imali smo tako malo vremena, a ono malo potrošili smo vodeći ljubav. No Zlatka u Veneciji više nije bila raspoložena za to. Od nje sam kao Hrvatice pokušavao podrobnije saznati što se događalo tamo preko Jadrana, u zemlji koja je plamtjela. Zlatka je namrgođena i nijema odgovarala samo slogovima. Već je bila odlučila da će se odmah vratiti u domovinu. A »domovina« je postala vrlo čudnovata riječ nekome tko je naviknut da je ima i da o njoj ne vodi računa: ili nekome tko je zaboravio kako izgleda njegova, imao je mnoge domovine koje je osjećao svojim. A kod mene je bilo složeno, jer je patria, domovina, imala grčki prizvuk i okus, što su se stopili u moju ideju Europljanina, kao što mi pripada visina i tjelesna građa, boja očiju, ili sklonost k svojim užicima i nevoljama. Ali »domovina«, kad sam slušao i vodio računa o dahu koji je izlazio s usana mlade žene kojoj su srušili rodnu kuću i lišili slobode obitelj u njihovu vlastitu mjestu, i imala prijatelje i ljubavi iz mladosti što su nestali u Vukovaru, koji je upravo tih dana sravnjen sa zemljom, bio je zvuk koji je postajao stijena, svjetlo, more, limfa šuma. I križ. I jedna bijela zastava obrubljena zlatom s crvenom bojom ispisanom riječi sloboda, prepuštena vjetru što ju je razdirao. Venecija je bila potrošila sve svoje rujanske mondene obrede, te je opet postala vrata koja se otvaraju istoku koji je još i dalje europski i gdje je abeceda latinska. Zbog toga i zbog drugih razloga koji možda nisu bili jasni ni meni, otputovao sam sa Zlatkom u Dubrovnik.

Sada se bolje sjećam. Odveo sam je na ručak kod Franca, koji drži nekoliko stolića na gatu otočića Giudecca, ispred Adriatike di Navigazione, odakle si se mogao baciti kamenom do morske postaje San Basilio, gdje sam se tako često ukrcavao. Kao da sam kod kuće, i stoga što je Franco odrastao na tradiciji Ciprianija i Harry's Bara i malog ali dragocjenog restorana, koji je otvorio pošto se osamostalio. Na njega me upozorio i, mogu reći, ostavio mi ga u nasljeđe pravi Venecijanac kao što je bio Luigi Nono, među poznatijim skladateljima ove polovice stoljeća: prijatelj kojega sam izgubio, a zatim pronašao kad smo prijetkim putevima otkrili da smo na drugačiji način, ali jednako razočarani u jednoj priči koja nije ostavljala izlaz nikome.)

U vjetru sam što bjesni na sjeveru, u vjetru sam svoje bolesne sadašnjosti. Jučer je, ali kao da je danas, i umjesto blijedog jezera, red je na valove Rajne da mi se pokažu, da se utrkuju pod nebeskom gungulom svjetala i sjena, što podsjećaju na Tiepola. Na mjesnoj protestantskoj crkvi koju vidim iz neke druge klinike gdje sam tražio uzroke svojoj bolesti, vrti se vjetrokaz u obliku pozlaćenog pijetla, podrhtava krošnja nerazmjerno velike sekvoje, barem stoljeće prije zasađene u blizini. S prozora, koji me obmanjuje da me štiti od unutrašnjih i vanjskih prijetnji, vidim olovni prostor kako se širom otvara u plave rane i kako se u tami opet obnavlja.

Još uvijek sam na mjestu gdje se popravljaju rasklimana tjelesa, gdje se namještaju loše postavljena srca i gdje se pokušava odmastiti jetru umirovljenih *bon vivantsa*,⁴ što ih je nakon veselog građanskog života, koji je podupirao polustoljetni poticajni mir u Europi

⁴ Sladokusaca.

i bezbrižna proždrljivost, ošamutio zloduh pokajničke ciroze. Liječnici i kirurzi uživaju dobar glas, iako su malo mogli učiniti da poboljšaju zadnje sate najuglednijih gostiju koji su, od Chagalla do Dürenmatta, laskavim pohvalama okitili njihove knjige dojmova. Ili Luigija Nona, kojega nalazim upravo ovdje: glazbenika koji se preselio u Berlin, i kojemu su dojadile bitke i sporovi, izgubljena među nešto lakšim bolesnicima, sada na otvorenom, premda je nevrjeme u kolovozu. Oboružani kišobranima kao ljubazni posjetitelji slušamo mjesnu glazbu i ženski zbor u narodnim nošnjama. Mnogo je shrvaniji od mene, budući da su njegovi crveni mitovi od Moskve do Pekinga pa sve do Havane potpuno satrvani. A i drugo se iza brda valja.

Daleka je Venecija naših prvih susreta, dalek je i skladni profil njegove žene, Nurije Schönberg, koja već 1968. nije bila sasvim uvjerena da je prava zadaća skladatelja da s kantama laka revolucionarno siluje već ionako bolesnu bujicu Kanala Grande: svakako ne bi uspjela zamisliti svoga oca Arnolda kako višebojnim brazdama šara blijedu struju, što je bila tako bliska bijelim tako bolnim potištenostima Pierrota mjesečara. U svakom slučaju daleko je od Nona bilo dobro zdravlje, atletski tribunski dar, prostodušna želja da uglazbi borbene zapovijesti generala Giapa ili Che Guevarinu bjesomučnost što je pobuđivala nadu: *la floresta es joven y plena de vida*⁵... Nakon njegova pohoda oko nas više nema šuma, samo uređene rosne livade po engleskoj navadi. Nijedan od nas nije bio mlad i uplašeno smo se uputili svojim nesrećama, dugim drvoredima što pružaju grane nad valovima rijeke koja se, pošto se proširi u jezero Costanze, opet vraća kakva je bila.

Bolestan od nemirnih sumnji i još nerazjašnjiva umora, i ja veslam pored njegova nesigurna hoda, nijem i nesposoban da na promašenim pretpostavkama koje su ga svele na tužno hvatanje zraka, okrutno osudim nekadašnje blistave misli prevrnute kao ribe bez kisika na obali hirova neke neočekivane struje... Bolje tišina i škripanje šljunka pod našim potplatima, što su nas odveli različitim ali na sličan način okrutno neostvarenim putevima. U toj nepoznatoj samoći, na kraju je lako iznova otkriti da ste prijatelji.

Da je njegova bolest teža od moje, samo je pretpostavka koju treba opovrgnuti, ali u ovom trenutku tako izgleda: dovoljno govore njegove smeđe oči koje su nekoć bile zažarene, a sada izmiču i gotovo da su zburnjene. Pribjegava slablašnim i dosadnim gov-orancijama ne bi li odagnao sablast svoga besmislenoga gašenja. Sve bi trebalo raseliti na pusti otok – ponavlja tvrdoglav kao dijete – svu vlast na planetu, svakog područja i pripadnosti, sve treba zatvoriti gdje ne može škoditi...

Vjeruje li uistinu u taj krajnji mirotvorni plan spasa, u taj brbljavi i obeshrabrujući manifest? Gledajući ga poražena, ništa mi ne pomaže da pobijedim svoju kolebljivost koja se opet javlja, pojačana godinama što sam ih proveo lutajući da bih načinio spisak nekoris-nih svjedočanstava, koja mi se sada čine samo lažne *video-igre* prepune obmana. Znam da ni za mene nije daleko dan kad moram napustiti previše ustreptali vlak društvenog života i njegovih osrednjih i podmitljivih putnika prvog razreda, ali na kojoj postaji sići? Upleo sam se u drevne izmjenične ljubavne igre i igre na sreću i koprcao se u njima, u potjeri za prednostima svakog od raznovrsnih poziva, ali što mi je ostalo, samo pomutnja kao odraz

⁵ Šuma je tako mlada i puna života.

da sam nepovratno rasipao blijeda uzbuđenja? Liječnici ne znaju kojim bi lijekovima zaslادili gorčinu moje patologije, i čini im se da je još ne mogu odrediti, no nesposobni su da skrpe očitije rane koje razdiru slučajno pronađenog prijatelja na posljednjoj plaži njegova puta što se survao na nizbrdici neodržive estetike i ideologije.

Ne prođe ni nekoliko mjeseci, a Luigi Nono umire, pošto mi je poslao dopisnicu s čestitkama, zatamnjenju fotografiju Njemačke s kraja stoljeća ili *belle époquee*. A ja što prolazim put sličan njegovom u nekom srodnom scenariju isto toliko maglovitih dana, iskoristio sam vrijeme samo da izbliza iskusim kako svijet koji obitavamo doživljuje daljnji slom, učvršćujući se poput zavrtnja nad samim sobom, što je njemu na neki način bilo prišteđeno. Svjetski moćnici još nisu završili na neki otok ograđen gnušanjem. Jedan-cestog siječnja 1993. televizija je drsko pokazala sliku Slobodana Miloševića kako ga s laskavim počastima u Ženevi dočekuju međunarodna diplomacija i najviši odličnici koji se ne libe da mu ceremonijalno pruže ruku. I nema tome ni mjesec dana da je Milošević s poštovanjem primljen – Ohio, SAD, krajem listopada 1995. – s predsjednicima Tuđmanom i Izetbegovićem, pri potpisivanju sporazuma, za koji se vjeruje da će donijeti mir. Nitko se međutim ne usuđuje reći tog istog trenutka da ljudi i nečovječni razbojnici koje je on poticao, hranio i naoružao, Radovan Karadžić i njegov ljubomorni kum, general Mladić, krvnici Bosne i Sarajeva, trebaju biti procesuirani na Međunarodnom sudu za ratne zločine i optuženi za genocid. Kad voda dođe do grla, tanjur ugrabljene i podle tolerancije vrijedi da svoje sluge izložiš ruglu ili još gore, da ih baciš u more. Pitam se je li to mir kad se krvnikovo čelo, riječi su Clintonove, ovjenčava krunom junaštva. Topli fen sa zapada koji slabi vjetar što iza prozora trese vrhovima stabala, sakuplja oblake i malodušje, ulazi u sve prostorije iz kojih gledam na pakost bez granica: i osjećam kako uporno podriva nimalo primjeren moj vječiti bijeg ni u šta. Sada sam ovdje sam da se ugasim: *extrema ratio*?⁶ Kad opažaš da ti opečeni prsti još žare, kao nepomična ticala i pružaju se samo po navadi da pomiluju, ali nemaju što.

(Puck se sjeća da se strastveno životna Zlatka, obično pažljiva u odabiru hrane, ni najmanje nije osvrnula na birana Francova jela i izvrsna vina, možda je više cijenila šutljivu otmjenost kojom se kretao među malobrojnim gostima što su, da se zaštite od sunca, pod suncobranima sjedili za stolovima. Bilo je gotovo s vremenom kada sam je u Rimu vidio da luduje za tjesteninom na amatričanski način koju je gutala kod Romola na Trastevere, u starodrevnoj kući što je odisala bonvivanskom raspojasanošću, upravo tamo gdje je Fornarina ljubavljubila Raffaella, iscijedivši mu snagu što mu je preostala poslije njegovih domišljatih naručitelja. Sada svojim lijepim začuđenim licem gleda iza širokog kanala, prelazi ne primjećujući crkvu u Palladiju što joj stoji nasuprot, zbuñjena veseljem što ju je noću na lakim krilima vodilo do Trga Navona. Njezine su umorne ruke počivale na stolnjaku, odsutno su gužvale krajičak ubrusa, svoga tjeskobnog kuta Linusova pokrivača. Ako je u njoj vrio i iznutra žario barok kojim je samim rođenjem bila natopljena i u njemu odrasla, ona ga je sabijala u prešutne omče bijesa, držala ga u urni gorčine.

⁶ Posljednji razlog, posljednja volja.

Puck razmišlja o ljutitij Borrominijevoj prilici i vraća se i propituje kako se takav okrutan zatvoreni karakter može mijenjati i pošto je svoje grumenčiče napetosti pretočio u preobilje dekorativnih nadahnuća, u tako zračnu prostornost u čast nebeske slave, kako se uspio zatvoriti u običnu hipohondriju. No Puck zna da je Zlatki barok u krvi, tamjan iz djetinjstva i glazbena svečanost, blistavi večernji vatrometi poslije slavlja i procesije opojnih boja, zastava i divote što kao strijele dolaze iz zlatnih pohrana s relikvijama sveca zaštitnika, svetog Vlaha koji se u Dubrovniku na svakom kutu pojavljuje kako blagosilja, dok u ruci nosi biskupski štap i maketu pomorskog grada iz šesnaestoga stoljeća. Za hrvatsku djevojku Rim je mogao biti i pronađena domovina u tom oblinama bogatoj i zvjezdanoj građevini crkvice svete Agneze, koja gotovo atleški razdvaja veselu gomilu u navali radosti, od Trinità dei Monti do Campa dei Fiori. No poglavlje radosti se naglo prekinulo. Vukovar je plamtio, bio je red na Dubrovniku.

Želja za životom završila je srsima straha, ili je volja za životom postala želja za otporom i osvetom. Hrvatski civilni zračni prostor tih je dana bio zatvoren i bilo je potrebno dugo putovati vlakovima, autobusima i brodom da se stigne do svijetlih dubrovačkih zidina, Ćilipi su bili nedostupni, spaljen je mali Muzej narodne radinosti u Konavlima, u oskvrnutoj crkvi, odmah tu, drveni su sveci ostali bez glava a Gospi su izvađene oči. Lako se moglo zamisliti crnogorsko-srpsku soldatesku kako pijana logoruje pred crkvom i kako je slavodobitno uvjerena u druge buduće slavne pothvate.)

Venecija 1992., hotel Cipriani. Maura me sluša i sprema se reći Masucciu da dosjea, što ga je očekivao od mene, nema. Još je rujan, rat bjesni, ali isprazni skup koji se kreće na provjetrenoj terasi, čini se da to zaboravlja.

(Govoreći istinu, komu je bilo stalo da mi ukrade taj svežanj stranica gusto ispunjenih imenima, brojkama i bilješkama? To ostaje moj veliki jad pomiješan s još većim jadom, a to je Zlatkin nestanak. I nije dovoljna još svježja pomisao na Almu koja u drugom sredozemnom zaljevu sada misli na mene. Bio sam na mukama i skrenuo pogled s Maure te ga pustio da luta u prazno: u mućkanju vode na laguni kao morskoj kantileni što se širi i umire na zidu koji pridržava isklesano stupovlje na koje sam se naslonio.

Kradljivicu sam otkrio kad je spustila oči na pepeo svojega zločina, samo tjedan dana prije, jedne noći kada je puhalo jugo i sve bilo natopljeno trulim smradom ribe što je dopirao s obližnje splitske morske obale i oštro se širio uličicama prepunima živahne mladeži, a granale su se među carskim ruševinama Dioklecijanove palače s tvrdoglavom vjernošću naseljavane gotovo dvije tisuće godina: samo srce gradskog središta, a sada leglo u kojemu kuca bilo gostionica, sladoledarnica i diskoteka na rubnim granicama rata koji se pomakao nekoliko kilometara dalje.

Sjedila je preda mnom pod grmljem obješene vrane kose još mokre od tuša, nepomično gledala pepeljaru dupke punu čikova na sivkastom mramoru okrugla stolića – Gorana – je li to uistinu bilo njezino ime? – načulila uši na američku glazbu što je na udare dopirala iz unutrašnjosti kavane i lagano budila, kao da poziva na ples ljubavnike koji su se gurali oko nas, anđeoski pjev za alkoholno zaglupljivanje vojnika na dopustu, raščupanih kli-

mavih glava, duboko uznemirenih mnogim nedavnim prizorima opscenih pokolja. Gorana je konačno priznala. Ono malo što je mogla, podrazumijeva se samo po sebi. Nije rekla zašto, ni za koga, ni gdje točno. Ali: upravo je izjavila ja sam kradljivica. Nitko je nije ni pitao, više je bila natjerana valom nekog neodoljivog umora, kao kad boksaču nenadano otkazu koljena, a da uopće nije udaren.

Nakon posljednjih dana provedenih u Dubrovniku pitao sam se nisu li brojne stranice, koje sam dršćući od straha prikupio na putovanju preko Istre, Dalmacije, Zagreba do granica sa Crnom Gorom i Mađarskom, nastavljajući sve do Tuzle, od bosanske enklave u luci Neum do Mostara i Sarajeva, trulile u rasolu širom Jadrana, ili u tjesnacima između otoka Korčule ili Hvara ili Brača bačene u more s trajekta Ilirija koji je krajem kolovoza odlazio na sjever. Ili je sebi netko dao truda da ih spali i rasprši njihove izgorene ostatke zavaravajući znatiželju galebova, ili ih je sklonio tko zna gdje, u siguran sanduk gdje će ubrzo požutjeti, zaboravljene i nikome potrebne. Ili pak, ako postoji netko tko ih u tom istom trenutku prelistava i pretresa u potrazi za izvješćima i podacima koji ne bi razveselili mnoge ljude, za nekim sramotnim imenom među tolikima koja su tamo navedena, za kakvim tragom zločina ili za dokazom o opakoj zloporabi: treba ih zauvijek izbrisati ili oprezno dati na znanje. Tko bi mogao biti? Komu je pripadao? Policajac, špijun, tajni agent? Ili možda više, još više, vrlo blizu ili vrlo daleko? Ili je to bio kakav ludo smion reporter, policijski uhoda na obične ekskluzivne senzacionalističke događaje, nesposoban da čita među redovima?

O tome Gorana nije govorila, a njezine su upale oči bile dovoljno jamstvo da to nikad neće ni reći. No da je kradljivica bila ona, to je uspjela priznati, prosiktavši ili pušćući rekla mi je u lice, uzdignuta i bestidna čela, samo na trenutak uzdrmana jecajem što ga je ugušila u samom začetku, prije nego je suhi pogled prikovala za prljavu pepeljaru, koju je prevrnula vrhom svoje još upaljene cigarete. Počela se nervirati.

Krađa se dogodila u posljednjih četrdeset i osam sati, kazneno djelo je bilo moguće pripisati nezaštićenom počinitelju koji je priznao i bio na pravoj udaljenosti od mene da bih ga mogao ispljuskati, ali nisam znao što poduzeti, osim da ostanem šutljiv s osjećajem da mi je olovo u tijelu, te da se bez želje da saznam, po inerciji nastavim pitati. To sam sebi, još uvijek potpuno bezvoljan i nemoćan da se toga oslobodim, iznova govorio nekoliko dana poslije u Veneciji.

Stigli smo svatko od nas posebno, ja i Gorana u isti hotel Bellevue, nepoznati jedno drugome osim, ako se možda nismo mimoišli na istom brodu, a malo poslije smo zasпали sapeti u istoj postelji, goli i ljepljivi od vrućine što je prodirala kroz tamnu zaštitu rastočenih zastora od zaprašenog baršuna što su nas štitili od pogleda prema trgu, zaljevu i marini pretrpanoj palmama i taksijima i na uličicu sa strane, od očiju s neugodnih prozora otvorenih u blizini, na kući što je stajala nasuprot. Iskricali smo se a nismo razmijenili ni riječi, iako smo više puta kao svi ostali putnici bili u prilici da se susretamo na mostovima, u baru, u restoranu izmučenog trajekta Jadrolinije, gotovo smo se sudarili pred malenom recepcijom nesmiljeno zapuštenog hotela iz devetnaestog stoljeća, kamo smo oboje prispjeli. No bilo je kao da smo oduvijek imali nešto zajedničko, kao da smo se jednostavno ponovno našli nakon godina proživljenih u prirodnoj intimi, kao da su nam

kretnje i pogledi otkrivali jednostavnu simpatiju dviju životinja koje imaju izvrsne razloge da se prepoznaju, da laskaju same sebi, da se bez ikakve poteškoće nanjuše.

Split nas je dočekaao pokazujući nam svitanje na čeznutljivom nebu na kojemu su se gasile posljednje zvijezde. Bio sam izgubljen, jer nisam pronašao svoju oskudnu prtljagu, crnu platnenu torbu s odjećom da se mogu presvući i dosjeom, i odjednom mi je uzmanjkala tanka nit posljednjeg razdoblja svojega poremećenoga života. Tako mi je žena, koja me doticala na pultu dok je vlastite dokumente pružala službeniku hotela, izgledala jedina stvarnost kojoj se predati da ne bih popustio potrebi da psujem ili plačljivo cvilim, ili da na bilo koji drugi glupi način opustim napete živce. Razumije se, zbog izgubljenih dokumenata, ali i stoga što mi se činilo da je to najočitiji znak da mi je tu, unatoč svakoj pobuni, na neki način završavao život, te da je sve što sam poduzeo bio samo krajnji izgovor da taj život zadržim zubima, u njegovom polaganom i neizlječivom raspadanju na ništavnom ponoru beznačajnosti.

Samo me nagon vodio kad sam stavio ruku na bok nepoznate mlade žene koja se u trapericama i bijeloj majici, uspravna pored mene, nije uopće pobunila na tu mekoputnu nametljivost kao obvezatni čin seksualnog uznemiravanja. Dapače, odmah sam osjetio da njezino vitko tijelo popušta i mekano dotaknuvši čvrstoću njenih uskih bokova i prihativši njezin razdragani i nimalo začuđen osmijeh, još uvijek bez imena, ona je jednostavno i ne zbunivši se razmakla usne i promrmljala ciao, kao zvučnu trešnju što je u tom trenu kliznula s njezinih punih ohrabrujućih usana. Isto smo se tako jednostavno našli u sobi na uglu na drugom katu, broj 201, gdje smo iscrpili posljednje snage koje su nam preostale nakon neprospavane noći, uronjeni u postelju u žestokoj i znojnoj ljubavnoj strci, što je prasnula prije nego smo utonuli u san.

Kad smo se kasno popodne probudili, opet smo se stisnuli u ljubavni zagrljaj prije nego smo odlučili sići na večeru u restoran sa stolovima poredanima na otvorenom, pod arkadama, na pravokutnom trgu koji je bio sav u hodnicima. Kuće su bile obojene crvenom venecijanskom bojom što se zagrijavala na svjetlosti sunca na zapadu i uličnih svjetiljaka koje su se počele paliti. Netom pošto smo progutali nešto malo što nam je bilo ponuđeno i napili se bijeloga vina u vrčevima, uputili smo se prema obali. I tek u tom plavetnilu ispunjenom glasovima djece koja su prelazila preko pješačkog prijelaza i struganjem nogu tihih i potištenih starih parova, odjednom nas je iznenadila želja da budemo iskreni. Kao da nas je užitak, što su nam ga bez pretvaranja poklonila naša tijela, obvezivao da se pokažemo poštenu i odani. Povjerio sam joj svoju čudnu nevolju, nestanak prtljage i stranica, za koje sam vjerovao da sam uložio posljednje svjetlo i smisao zanosnih dana, a potpuno nekorisnih meni i bilokome drugome. Ne znam s koliko se muke Gorana sa svoje strane pripremala priznati da je ona, samo ona uzrok moje premalo istražene malodušnosti. Izgledalo je kao da se besmisleni nalet vjetra miješao s valom južine što je obuzimao grad. Lica su nam se zažarila treperenjem svjetala i lepršanjem hrvatskih zastava kojima je bila okićena široka ulica između otvorenog mora i visokog skladnog pročelja drevnog sjedišta dalmatinskoga rimskog cara koji je radije ostavio Rim da svoj život završi na rodnoj grudi.

Ni na čas mi nije izgledalo da je Goranu preplavila nevinost i da se prepustila da je uznemiri ljubavni grom iz vedra neba, bila je mlada i privlačna, oko tridesete, što je i

pokazivala i očito je njezin život bio pun nesuvislih događaja koje je doživjela spontano i bezbrižno, pa stoga ni ljubav nije zaslužila da joj nameće obaveze, jedino ju je podupirao užitak da uzima i daje. Čisto iz športskih pobuda, a budući da je imala zdravu put – kao ljubiteljica zraka i sunca naviknuta na pokret i zamah mišića – prikladno milovana oslobađala se prepuštajući se dopuštenim zanosima. Kad se pažljivije promotri – iz njezina se ponekad naglo slomljena pogleda dapače mogao naslutiti brz i naprečac skriven unutrašnji slom, nije uravnoteženo vladala sobom, što je moralo biti posljedica dubljih razloga. Izvor je bio potpuno nepoznat mojim radoznalim očima. Čim se probudila, iznenada se naslonila na mene kao na trenutačnoga partnera tražeći zaklon što joj ulijeva povjerenje, zabila okruglu glavu s kratkom kosom u udubljenje mojega pazuha, grčevito stiskala duge prste na mom ramenu, sve me to potreslo. Kao da se neočekivano pojavila neka slabost koja nije baš pristajala njenoj neobično snažnoj i samostalnoj slici, što je iz nje zračila kao postojana čvrstoća.)

Puck poznaje druge ljubavne ushite i tjeskobe, a dolaze ga uznemirivati na njegovom uzoranom tlu kao pijani rovokopači strojevi kojima – zakriven blatom na prozorima kabine – gleda kako upravlja pripiti virus koji ne usporava svoj usiljeni marš. A vrućica potpomaže. Potpomaže da sagleda oblik sadašnjosti koja ga iscrpljuje, ali i da izoštri pogled u neku vrstu lucidnosti pune očaja, koja pomamno ubire privide života što su prekoračili uspomene i naglo ih nadilaze.

Netko prelazi pustarama samoće, ide prema zvjezdanom ledu ništavila, vrijeme što prolazi lišava ga svega i uznemiruje, a on sam niti ne primjećuje. I koliko se puta dogodilo, govori Puck sam sebi, da ga je gomila prikaza jedva dodirivala, gurala, dostizala i bacala amo-tamo, čini mu se da su to pravi ljudi. Ljudi njegove, ljudske vrste. I krhko uprizorenje u kojemu se kreće izgleda mu da su kuće, u kojima je moguće stanovati, kulise crkava i palača, grad gdje se slavi Bog ili štuje Gospod, što ima neku čvrstu, dragu ili gorku, nije važno kakvu jedrost. Fantomsko raslinje na zemlji u njegovim je očima raslinje živih stabala i lišća, srebrnih valova kojima se na moru poigrava vjetar: umjesto ničega, san da postoje. Sve mu se čini svečana potvrda nečega što jest, što ima sa sobom, oko sebe, za sebe. Zatim, kucne čas i Puckovo pamćenje prepoznaje kako opet drhti od straha.

Kucnuo je čas i u njemu iznenada vidi, razumije. Zna. Licemjerje stvarnosti se mrví, krinka svemira se raspršuje. Tvar razotkriva svoj trik. A on je sam samcat. I ono što mu ostaje je žalac stvarne tuge koja mu probada srce.

No Puck se sjeća, Puck je jednoga dana primijetio kako mu je posljednja nada poprimila oblik telefonskog aparata i kako je krajnja kabala bila jedna sekvenca brojeva u igri što ga je povezivala s Južnom Amerikom. S Peruom, s Limom?

Nijedan popis vječnog i beskrajnog računovodstva o postojanju neće voditi računa o tom lakom čudu, ili o nenadanom trzaju koji ga je naveo da poput kukca dahće od sreće i razumijevanja. Pozvao je broj, a pjevni glas Doñe Flor prešao je Ande i Atlantik. Nitko neće znati je li to bila istina. Ali je bio dovoljan taj ponovni poziv, još vjeruje Puck i još je uvijek u to uvjeren. I za dugi, predugi trenutak što se pretvorio u sate, dane, mjesece, godine, stvarnost je izgledala stvarnost ispunjena jurnjavom taksija, bučnim zrakoplo-

vima, nervoznim iščekivanjima, dugim zagrljajem što je obasjan svijetlim očima ljubavi, bijegom u Veneciju, senzualnim obredima što su se gubili na istrošenoj površini antiknih zrcala, koje je izjedala vlaga kanala i znatiželja nezasićenih i izbirljivih ljubavnika, koji su tu unutra u bijelom blještavilu tražili dokaz da potvrde život.

Mjehur od sapunice što se rasprsnuo, gotovo bez buke, i opet je bio ni od čega. No taj telefonski razgovor iz pečenjarnice na autocesti, izvan Milana, prema Serenissimi,⁷ dopro je do stare kuće u španjolskom stilu blizu Tihog oceana i zapalio ponosni i kratkotrajni oganj istine. Prije ili poslije, teško je reći. Ali za neko vrijeme dan je bio dan. Kuće su bile kuće i stabla stabla. A ljubav ljubav. Prije nego još jednom budu ništa kojim prolazimo, a uopće se ne vidi da je ništa.

Dovoljno je biti strpljiv. Varka se brzo raspline.

U zagušljivoj tami zatvorene sobe zrak postaje mastan, i više nego ga dotičeš, zrak dotiče tebe i ljepljivo te miluje i kao da preko tebe prelazi kistom masni val i ovija te. Miris mora te opterećuje i na svaki udar odbijenih valova, plimom i osekom te poklopi po rebrima što se znoje. Ljeto na Kirkinim hridima noćas je životinja bez oblika što se kotrlja i plazi, jezičcima se bolesno probija pod prozorske kapke. Zvukovi, zrak i neugodni mirisi imaju meko tijelo koje možeš opipati, što pretvorivši se u tekućinu kapa sa zidova, silazi niz grlo i sljepljuje prste. Ona je sva u suzama koje nemaju kraja ni konca.

Prepunila se lokva suza na očima što joj nestaju kao otopljena kovina i plava juha koju trepavice zadržavaju i od nje čine močvaru. Plače već satima i tužno i otežano diše. Njezina bolna želja joj pritišće utrobu, u ovoj se mračnoj kutiji ne spava danima i noćima. U međuvremenu se pretvorila u meduzu ili pauka, u izglednjela usta koja je rastvorila od straha. Budno pazi na pokrete plijena, ne podnosi Puckove misli koje odlaze.

Ljubomorna je na vodu i sunce, može ubiti, ubiti se, učiniti bilo što. Duboko grgljanje iz nutrine grla kao zakopana i prijeteća jeka dalekoga životinjskog štekta u svakom se trenu može pretvoriti u krik, probuditi obližnje bungalove, pozvati gomilu, izazvati zabunu: Puck mrzi zatvor što ga je prikovao uz strah te u njemu naslućuje da ga opsjedaju nasmiljena pitanja.

Čuje ju kako kroz zube pjeva psalme, promuklu usrdnu molitvu bijesa što se prelijeva u žestoke napadaje i ugrize poput tarantulinih, izljeve sline poput nevremena što se približava. Izvija se i jeca, a Puck ne zna kako da je ušutka. Mrzi svaku prisilu, neprestani strah pred koracima koji bi mogli odjeknuti izvan čuvanih granica, netko bi mogao iskoristiti promuklost njegove tjeskobe, zadržati se, posumnjati na zločin u sramotnom prizoru, na okrutnu odvratnost. No to su samo trzaji para što se raspada, agonija pogrešne strasti.

Tijelo odvojeno od savjesti izdaje Pucka, čuje ženski poziv i ništa drugo, zna da je može zaustaviti u njezinu soptanju, zaustaviti bijes i jecaje, učiniti da nestane u potrazi za nespjesticom koja oponaša ljubav. I evo, napokon, njegov se nabujali razdor prekida, naglo se zaustavlja. Bilo mu je dovoljno da se baci na nju i da joj stegne krhka zapešća. Čovjek se pobuni i osvećuje kako može. Ali kad ju je žestoko pokorio, ona uzdiše i prepušta se, preobrazuje svoje lice sigurna da je pobijedila, suzne oči postaju čvrsto svjetlo. U polu-

⁷ Povijesni naziv za Veneciju.

tami nastupa blaženstvo koje ponovno rasteže namreškane usne, neka vrsta slaboumlja cvjeta nakon uvreda što su ih jedno drugome ispljuvali u lice, ona ponovno, kao u svojoj kući, prihvaća igru i započinje izmjenično besramno pjevati a to je, ponizujući je, čini oholom i slobodnom. Prešutno je uvjerena, naravno, samo u jedno: pod uvjetom da sam ti gospodarica.

Puck je zapravo negdje drugdje i hladno sagledava dimenzije nesreće, izvore zabune i sablasti posljedica. Mogućnosti bijega da mu priteknu u pomoć. U lucidnoj se turbidnosti seks nehotice samostalno pojačava, produžuje bezumnu pantomimu natopljenu mržnjom dok neka priprosta glazba potmulo tutnji za tam-tam na nepoznatu dionicu što su je izlistale nevidljive ruke. Puckova napetost ne popušta i ona leti iz orkana u orkan, prelijeće preko prašuma što luduju u vjetru, ide i dolazi s uzavrelom krvi koja se čas rastvara u mlazovima opuštenosti, čas se zgrušava i zgušnjava u izrazima agresije i crnog uzapćenja. Izmjenjuju se plima i oseka, utroba se steže a svijet rasteže. No pošto se jad iscrpio, podižu se zidovi, ponovno se stvara zatvor, kreštavo kukanje, tama od koje se naježiš, i u plaču i u znoju se troši i malaksa posljednja zaliha čiste mržnje, to je ono što ostaje na trepi neprovarene ljubavi. Kirquine hridi što nadvisuju more koje valovito pomiče ljetnog mrtvacu jedino očekuju sjenu čovjeka koji se, zatvarajući uši, spasio i pobjegao, Kirquine sirene će omlitavjeti i izbijelit će ih mjesec, kao da nisu postojale, kao da ih više nema. Nikad dovoljno brzo, ugasle morske zvijezde u mliječnoj bjelini zore, na šljunku će nacrtati riječ *Kraj*.

(Sada sam u čudu promatrao Goranu s one strane stolića za kojim smo sjedili i pdale su mi na pamet one naizgled netaknute zgrade koje se nakon dugog produbljavanja raspuklina najednom uruše iznutra, jer ih potajno nešto nagriža, a započelo je tko zna kada i tko zna gdje. A možda se, kao što se događalo u Dubrovniku, ubrzalo pomicanjem zraka nevidljivih udara valova iz središta suviše bliske eksplozije. Ne iz ljubavi, već iz proračunate ljubavi, zbog iracionalnoga sentimentalnog ognja, rekao sam sebi: sad će mi reći istinu. Ne samo zato da bi joj jednodnevni ljubavnik oprostio ili zato što je tražila – što joj ne priliči – da je na neki način sveobuhvatnije odriješi od grijeha. Vjerojatno je, mnogo vjerojatnije da traži istinu jer je sama, nepoznatim putem, došla do granice kad više nije mogla podnositi, na posljednju postaju neodrživoga napora. I na njoj je red da se rastereti bremena koji više ne može trpjeti, premda je možda prisutnost moje nevine, i možda glupe smetenosti bio mamac da se razvije i smrvi struktura koju je nosila.

Ne više tako mlad čovjek kao što sam ja, koji svojom krivnjom sada može obući samo platneni zgužvani sako, onaj što sam imao na sebi kad sam se u Dubrovniku ukrcao i u kojemu su srećom na sigurnom bili barem putovnica i kreditne kartice, te iskaznica službenih vlasti, taj čovjek je unatoč tomu što ga je spopao osjećaj da su ga svi napustili, našao snage da rukom obujmi struk neke nepoznate žene – kao da je to bila jedina kretnja za spas kojemu se mogao uteći – možda je otvorio dodatnu napuklinu – kap što prelijeva čašu – u koju se Gorana na kraju strmoglavila. Isprva besramna i možda pretjerano vesela i nasmiješena, zatim jače zamišljena, a sad i gotovo strastveno, gotovo beznadno iskrena. Možda, no nije se prenemagala ni ponižavala, bez pokornih molbi – dapače ponešto lju-tita – priznaje svoju krivnju.

Čim sam joj rekao da sam pretrpio krađu, Gorana je možda pretpostavila da bi mi njezina izjava o krivnji, tko zna, mogla barem djelomično nadoknaditi prolaznu radost, no svakako više zbog nesvjesne potpore koju sam joj pružio ljubeći je: u trenutku kad se trudiš podržati već i tako sebi stranu ulogu, koja odjednom postaje tragično tuđa. Moglo se to tako obrazložiti, jer nisam vidio drugo. I stvarno me obuzela sumnja da je naš susret imao okus dviju različitih, ali usputno komplementarnih napuštenih osoba, koje su trenutačno slučajno nosili veliki valovi sa željom da se dotaknu i da se spotaknu na pjeni otvorenog mora gdje oboje plutaju bez ikakve sigurnosti.

»Zašto?«, upitao sam je sasvim prirodno.

»Zato, eto tako.« Bio je njezin odgovor koji sam mogao i predvidjeti, dok je spuštala glavu na sramotno prljavi mramor, ljepljiv od ostataka prethodnih napitaka, u zaraznom slanom zraku splitske večeri, okruženi ekstrovertiranom mediteranskom gomilom koja je prolazila kroz labirint rimskih ruševina, mješavinu venecijanskih stanova koji su se na tim ruševinama stoljećima zgusnuli pod impozantnim restauriranim romaničkim zvonikom što je bio osvijetljen bijelom svjetlošću. Nadvisivao je niske i uznemirujuće sjene malih latinskih hramova i sarkofaga i carskog mauzoleja koji je pretvoren u kršćansku crkvu.)

Kad ga je tako nemilice izdala njegova glavna životna snaga, kad se svijet toliko raspukao da je stupić virusa pronašao raspuklinu i prodro u njegovo tijelo, Puck nije uspio spriječiti da mu um luta tamo gdje nevjere što ih je ispovjedio ili one koje je smjerao, ledenom pomutnjom ili prigušenom ljubomorom zadivljujuće hrabro zagađuju otežani dah. Zmijski repovi koji unatoč najavi da će iščeznuti šibaju zadajući posljednji udarac zamrloj svijesti.

Bila ona krotka ili ponosita, svaka ispovijed ranjava. Gorana je sušta proturječnost koja utjelovljuje nesvijest kojom zavodi i prijestupničku prijevare, to je lik što prolazi i što se gubi, razočaranje koje izaziva zatvara se nad samim sobom u neku vrstu oprosta bez zanosu. Ali što je još gore, iako mu priliči, Puck nakon drugih prijevare opet šuti, odbijajući zauvijek da sazna više ili previše, jer žena može značiti sve što imaš, a ako u njenoj odsutnosti osjetiš da te izbrisala, isto je kao da te izbrisala s ovoga svijeta. Prihvaćaš tugu ali nikad ne ugasiš vatru pobune koja ti stiže srce, cijedi ga i iz njega izlaze kapi crne žuči, krvi i znoja. No uporno tražiš istinu koja ti smeta i rasteže te, šaku uperenu točno u trbuh, nož zabijen u leđa.

Neke druge mediteranske večeri Puck gleda preko lica neke druge djevojke što mu je upravo rekla: *da, lagala sam ti*. Koliko stoljeća prije, malo je važno, rana nastavlja peći, peče upravo sada. Govori mu: nalaziš se u zaklonu pustoga zaljeva i tajanstvena obrisa nekog rta na kojemu šuščaju nevidljivi valovi. Da, lagala sam ti, a Puckov pogled prelazi preko nje, između njih samo piri sjeta nelagode nekog vremena koje je prošlo ali je puno prijetnje, vremena koje bi bilo potrebno znati ubiti ili barem živo zakopati, da njegova zarazna klica ne učini nepodnošljivom budućnost, od koje unatoč svemu ne žele odustati.

Radoznalost ne nagrađuje, naprotiv, razboli te i kazni.

Pucku se činilo čudno otkriti da postoje stvari koje jedna drugoj nalikuju do te mjere da čine cjelinu, kao crnilo na Bebinim očima i nebesko crnilo što je počivalo na dalekim

treperavim napuljskim svjetlima koja su se vidjela s uzdignute terase nadomak moru što oplakuje i miluje otok Ischiju, dok je kolebljivo tražio odgovor ili nastojao prodrijeti u tamu nemirne zvjezdane geometrije, beskrajne lokve zapanjenosti.

Skrivena što je bolje mogla u svom improviziranom ležaju na otvorenom, pošto je kratko govorila, sada ga je čvrsto gledala u oči kao da ga zapitkuje i kao da očekuje da joj se vrati, ali je tamna tvar u njezinu pogledu postala kao niša obložena dlakavim plaštem neke nepostojeće životinje, mogla bi se jedino naći u nekoj naučno-fantastičnoj priči kao zabrinjavajuća noćna anomalija. Nimalo drugačije i nebo je počivalo nad kolebljivim Puckom kao gusto krzno što su ga marljivi moljci tu i tamo izbušili otvarajući rupe za svjetlo, u zrak je širilo simulirajući mrlju tinte u kojoj se krije odbjegla sipa, upijajući živahno kuckanje treseta što se ugnijezdio u Bebinim očnim dupljama.

Srž crnila je bila ista i posjedovala je istu tajnu moć, otkriće ga je uznemirivalo i istodobno tumačilo neizrecivost što je uvijek sumnjao da se nalazi na pedalj od stvari koje je dodirivao ili koje su iluzorno prolazile kao neutralni i bezopasni ures njegovih dana i noći. Anomalija je predstavljala normalnost svega neizrecivoga što je okruživalo Pucka, normalnost svega što ti je na raspolaganju, a da te ne pita za mišljenje ili da potkrijepiš razloge zbog kojih je nadmoćna. Bilo je tako i dosta, i tako je želio hiniti da se ništa nije dogodilo, prepustiti nebu repertoar romanci i zadržati, dok traje, namrgođeni a ipak poželjni Bebin lik. Kao da ništa nije. Ili da ništa nije bilo. Budući da je o crnilu Puck znao da se ništa drugo ne može govoriti nego o njegovu crnilu, i bit njegove životinjske nadmoći ne samo da je uskomešala kolebljivu pretpostavku da ga posjeduje i o njemu odlučuje, već je uskomešala i nejasnu želju da ga sažalijeva ili da ga čavlima pribije za prokletstvo.

Udubina gdje se po drugi put Puck sklonio i gdje virovi noćne sparine obigravaju oko ostataka svijesti, zatvorena je ekranima na kojima se sami od sebe bez dogovora prikazuju boležljivi filmovi nekog izvansinkronog pamćenja. Ono što danju odbija vidjeti, neodoljivo mu divovski pleše ispred, osvećuje se za svoj nespretni bijeg.

Ona nije bila ona odabrana. *(O meni govore da sam zanemario mnoge ozbiljne poslove zbog neprestane pomame da te naokolo tražim. – Kažu da na sebi vječno nosim nakostriješene kože raspuštenih pasa koji trče među ljudima s nosom u zraku ili na zemlji, koji njuše čudovišne mirise tartufa ili naziru rajska polja gdje je samo cement. Ili da lijeno hodam uokolo. A istina je da sam volio i pse, budući da je čak iz njih izbijao tvoj odraz. – S vremena na vrijeme radije sam bio sklon nekoj životinjskoj vrsti, jer mi je bila dovoljna šapa, rep, bedro, ili krilo ili peraja ili neka nježna njuška, ili ubojiti nokat, da mi kažu kakva si bila ili si djelomično bila takva. Perje ili dlaka ili koljenica, meki trbuščić ili nakrivljen vrat. Našao sam se od bijesa suznih očiju da te slijedim u tvojim odlascima i dolascima u bazene, jezera ili fjordove, na obojenim tragovima tvog nevjerojatnog plova, odjevena u svilu ili opasana remenom, u traperu, lisici ili baršunu ili T-shirtu. – I u najcrvenijim ili najcrnijim godinama parada ili pogrebnih povorki, smatrali su da sam te napustio, kao da sam se bojao znojiti, sebi nanositi bol, pljeskati ili zviždati. Zar sam toliko bio nespo-soban? A što je onda s mojim lijepim ožiljcima? Mojim dugim ratovanjem za slobodu, jer si negdje bila ti? Od tolike zaboravljivosti ti si bila uzrok što sam ne opažajući pio vino iz Judina podruma, kad sam se sleгнуvši ramenima prepustio da me prevari. Samo sam*

okretao glavu zbog trpkosti spaljene kože, zbog nadražaja dima. I koliko ranjenih noći punih hladnih zvijezda. Koliko putovanja. No čini se da je bila greška, jer je bilo samo zbog tebe. Za neke je greška bila tražiti tebe. – Ako je tako, pogriješio sam od samog početka. Svaki sam te dan osjećao da si blizu mene, dovoljno da zaobiđem ugao ili neki brežuljak, s one strane rijeke ili da oplovim obližnji rt, da te nađem kako se meka ispružena sunčlaš, kako očarana stojiš pred izlogom ili kako se bijelo smiješ pod karnevalskom maskom: – i govoriti da te gotovo nikada nije bilo, da sam tako malo znao o tebi. Jesi li katkada bila ti, jesi li bila sasvim ti? – I sada kad je prošlo dosta vremena i tamo odakle se više ne vraća, pitam se kako znam da li si to ti, ili jesi li uistinu bila ti – minutu, cijelo razdoblje ili jedan dan. Nastanjena si u toliko tih mjesta, skrila si se u nezamislive gradove, kao da je to tvoja omiljena igra. I još se preoblačiš i sposobna si izmišljati suze ili osmijehe, prolazne naoblake ili vedrine, ili još gore, izmišljati izostanke. Zatim, na telefonu. Sad mila sad osorna. Sad kad razmišljaš, ili: – Čuj upravo moram izaći. – A zatim me nazivaš, tražiš me, navaljuješ i srdita me uvjeravaš da me ne možeš pronaći. – Trebao bih pokušati s popisom tvojih prebivališta, tvojih mogućih vidova postojanja, drugačijeg načina da siđeš na ulicu ili kako se šminkaš ili skidaš šminku, ili podižeš – ako ih podižeš – oči ako se slučajno sretremo. – I s tim sam boležljivim mislima prošao čitav život i Europu, od bizantskog mosta do onoga na Tajui, od Zagreba do Madrida, od šuma izvan Stockholma – Hage Trädgårda – do grebena na Malti, od dača u Peredelkinovu do plavila koje vri podmorjem do podnožja strme pepeljaste vulkanske stijene na Santoriniju. Od spleta slanih kristala s Mrtvoga mora do mjesečeva prekogrobnoga života vulkana Tèide, kad sam zakasnio, jer sam pio kavu u Cafè de Flore ili na trgu Campo kad sam tražio tvoju ruku pred berlinskim zidom ili pred uzdrmanim stupovima Selinuntea, kad sam kao momak otišao iz tihe doline u podnožju Bernine, samo sa šumom vjetra u ušima što šušti u selima ili s ratnim i pograničnim pucnjima. I tko mi kaže da sam pogriješio u svemu, ne mogu niti odgovoriti – tko mi je govorio i tko će mi reći – da sam te našao. Cjelovitu. U svojoj najboljoj svjetlosti. Ili za dovoljno vremena. Sve u svemu, nisam u to sasvim siguran. Trebalo bi dokazati, zar ne?) Ona nije bila ta, odabrana, ali o gorčini se ne raspravlja kad iskrsne s velikim istaknutim zubima pobune koja ga je kao mladića ugrizla. Još čuje kako se smije iz ulice planinskog mjesta, zove se Flavia, a on mladi momak dolazi na prozor samo da je vidi kako se u sumrak gubi u boriku u struku obgrljena rukom prijatelja, koji je od tog trena postao njegov suparnik. Spopao ga je veliki plamen mržnje, ponizila ga je do tada nepoznata ljubomora, odjednom ga je potištila izglubljena vjera u ljubav.

Prošlo je mnogo godina i ni ona nije bila ona, Guislaine, samo neka druga, vjerovao je. No isto tako sposobna da mu na isti način uzvratu blijedo lice istog doživljaja. Nije mu koristila ni misao da ju je čekao, sudbinom određenu, jedinu koju je tražio: nije mu ni u snu uspijevalo zatomiti sigurnost da jednom kad je nađe, da će biti njegova, vječni posjed, žena koju još nije sreo. No počinje sumnjati u to, i dovoljna mu je neka druga. Ova.

Puck ju je vidio ili mu se pričinilo da ju je vidio na cenzuriranim fotografijama, koje su bile izložene na ulici, u prašnjavim staklenim vitrinama nekog sumnjivog kina koji je slučajno iskrsnuo u uličici ladanjskog gradića, što ju je prešao s osjećajem spokojnog lualice poput nekoga tko bezbrižno doživljava ljubav, međutim iako je Guislaine drugdje,

računa na njezinu odanost. Uznemirio ga je neodređeni dojam, htio bi prijeći preko svega, možda pobjeći, protjerati neugodnu sumnju, ali ne, htio je vidjeti, saznati. Još nije vjerovao, ali se ipak spuštenu pogleda ušuljao u mali ulaz i bez daha primio ulaznicu koju mu je pružila šutljiva blagajnica. Prvi je put našao dovoljan razlog da uđe u tamu neke dvorane s crvenim svjetlom da bi pogledao neki tvrdi pornić.

Gola ili poluobnažena tjelesa su se savijala, poput mlijeka bijela pût kojoj je strano sunce ili garava rasa, eros sveden na pomamu u mesnici ili na neukusnu akrobaciju. Odjednom je postalo vrlo teško vjerovati i spaziti Guislaine u turbobnosti scenografije koja je podsjećala na kliniku u predgrađu, prepoznati je dok u kućnoj haljinici, razvezanoj na grudima, prilazi kao neuvjerljiva bolničarka dok uzima uzdignuto spolovilo nekog vucibatine sa spuštenim brkovima, što omamljen leži na bijelo obojenom željeznom krevetu. Dok ona spolovilo stavlja u usta, a usne, kojima Puck poznaje okus, prihvaćaju pokazujući kako se okrutno naslađuju.

Lice nedavno uvezena Turčina ili Bugarina, koji je prevrtao očima pod resama masne kose, drhteći stenjao i teško disao, previjao se u karikaturnoj ekstazi, u filmu Puckove znojne i ledene ljubomore, bilo je još uvijek lice suparničkog momka i vršnjaka što je u planinskom kraju nestajao u šumama u nekom nepomičnom smiraju, zagrljen s djevojkom Flavijom što je mislio da je njegova, ali ga je ravnodušno s namjerom ranila i blaženo cvrkutala, zabavljena novoosvojenim momkom.

Ponovno je iz zaborava izvukao prošlost i okusio trpkost koja je podzemno tinjala, kao uzburkana vena što je godinama tekla pod kožom, al nikad dovoljno otvrdnula. Bičevao se i udaljavao od doživljaja kolebljive sumnje, čekao je da mu novi filmski prizori nedvojbeno tresnu njušku. Sada više nije bilo sumnje u halucinantnu sličnost, bila je upravo ona s duhovitim malim madežom na sljepoočnici, gdje je dugi luk obrve prekidajući svoj tijek nacrtao ležeći uskličnik. Bila je ona sa svojim mekim i istaknutim usnama, sada slinavim i stisnutim na kvrgavom ljubičastom udu nekog partnera s porno-tržišta.

Samilost nad samim sobom ponukala je Pucka da povjeruje da je u Guislaineinom odsutnom pogledu pri laganom spuštanju vjeđa uočio trunak patnje, ubod gađenja, kao da odbija: uostalom nadvladala ga je i brzo pobijedila. Blijedi prsti stisnuti uz spolovilo profesionalnom neusiljenošću divlje su ubrzali svoj pomak gore dolje, vrtoglavo brzi, pošto je oslobodila usta, prilično okretno izložila nos, obraze, zatvorene oči, čuperke raskuštrane kose, mliječnom mlazu što joj se slijepio na lice, vlažnom nedovoljno oštrom zoomu koji je ponešto prekasno curio i preplavio ekran a da bi sve sumnje nestale i rasterile njegovu maštu.

Već je bio vani u mnoštvu elegantno popločenih uličica koje su sada bile obavijene nekom neslućenom tugom, bila je polovica rujna, a turisti rijetki. Sav natmuren dočepao se hotela dok mu je srce ubrzano kucalo samo da što prije nazove broj u Münchenu, nadajući se, bez čvrsta razloga, da će mu ona pomoći, i da će tko zna, biti u stanju opovrgnuti uzroke njegove nekontrolirane srdžbe ili prekomjernog jada. Nije dugo trebalo čekati lijepi topli glas, odgovarala je radosno i nevino. Ali kad joj je sopćio što se dogodilo, Guislaine se izdala zanimivši od čuđenja. A na glavno pitanje (*možeš li zanijekati, možeš li reći da*

nisi bila ti?) odgovorila je naivno okolišajući i kako joj je promakla svaka proračunatost, neizravno potvrdila:

»Pa zar mi nisi rekao da si se zakleo da više nećeš ići u kino? Što je, prekipjelo ti je?«.

Usljedio je iznenadno i potresno putovanje, cjelonoćna tučnjava u Münchenu, očajnički pokušaj da se izbriše što se nije dalo izbrisati, ali je ona sada kad je otkrio njezinu žalosnu tajnu nenadano ponosno čekala u zasjedi, bahato nijekala pa čak odbijala govoriti o tome, nije podnosila da joj idući dani budu jadni zbog vlastite nečiste savjesti: oštro je napadala, premda joj je oprostio.

Puck je svjestan da je Guislaine zaključila igru.

U grobnjoj niši što mu posljednjih tjedana pruža nedovoljan zaklon, napada ga obilje fotozapisa koji svijetleći praskaju u zaluđenoj tami vrućice što uznemiruje misli:

»Ako baš hoćeš znati ono je ipak bila ona, ona koju ne bih nikad takvu očekivao, neprepoznatljiva ali ona, iako je bila obavijena neočekivanom gnusobom, ona jedina, sudbinom određena i pronađena, i izgubljena?«

Guislaine je otišla naglo zalupivši vratima. Puck je znao da je više neće vidjeti. Sutradan mu je na telefonu odgovorila njezina sestra, rekla je da će svratiti u hotel da od vratara dobije rubac što ga je zaboravila u hotelu. Neće zaboraviti da je imala dalek i oštar glas pun prijekora. Pobijediti utvaru ljubomore koja ga je od mladosti pratila nije poslušilo ničemu, ona je sve više bila ona, i neće biti druge. Za neko je vrijeme bio siguran i kako se svakog trenutka manje čudio, tako se sve više grizao u duši.

Prije nego je spustila slušalicu, sestra je suho zaključila:

»Ipak je nisi morao isprebijati.«

Puck nije nikad volio hodočastiti na sretna i tužna mjesta, oprezno i suzdržano posjećivao je groblja, mrtvi i mrtve ljubavi su suštinski dio zraka i svesti ih na grob, pločicu, fotografiju, adresu, čini mu se da ih osiromašuje do granica sitnih ukrasnih predmeta na turističkom štandu. Jednom je pokušao, a onda se ostavio toga, mnogo je istinitiji bezgranični teatar koji se, čim zatvori oči, napučuje nekim životom kojemu uopće nije potreban da oživotvori predstavu što se poklapa s cijelim svijetom, snagom koju je izgubio. Kad legne, posjećuje ga cijela gomila osoba i priča i mjesta, pa i oni koji mu najmanje nalikuju. Kao onda kad se očaran mjestom ljubavi koju je smatrao uzjamnom pokušao vratiti sam da bi oživio uspomene.

I uistinu su postojali sati i dani i krajolici i riječi, lijep turistički vodič, brižljivo sačuvan, pun pojedinosti da ponovno, malo pomalo ili na brzinu, već prema trenutnom nadahnuću nađeš, otkriješ i odneseš u pamćenje. To je bilo i to je htio poticajni i začuđujući itinerer koji podsjeća na onaj što danas prolazi zatvoren u svoju bolest, s nježnim otvorima i zaletima i ponorima u tamu hodnika. Hoćeš da se kladimo da je tamo negdje more? U vagonima za spavanje gornji je ležaj bio sav za nju, no tu je samo noćila kad su se zabavljali nabrajajući u kojim su sve čudnim selima i gradovima vodili ljubav, odgonetajući na postajama iza zamagljenih prozora njihove privremene kuće koja se ljuljala promukle uzvike pospanih željezničara. Bilo je to pravo putovanje koje je zaključeno, razumije se: a on je možda oduvijek sumnjao u istinitost one narodne poslovice da svako putovanje ipak

ima svoj kraj, dovoljno je biti strpljiv i čekati. No živjeti bez potvrde je li bilo upravo tako, ne provjeravajući jesu li naši zahtjevi obično pretjerani, izazivalo je tjeskobu i sumnju i strah. Tako je sada još jednom znao. Znao je i previše. I znao je da znati ne služi ničemu.

More koje je toga dana odabrao da gleda bilo je možda najgore more koje je upoznao, ustvrdio je bez ikakve predrasude. Tu nije bilo ničega od okusa u Ischiji, mirisa u Garganu, boje u Veneciji, vrtoglavice u Amalfiju, samo neki sivi listopad i bezimena ploča namreškana olova, mjesto kratkog i neočekivanog odmora što su ga odabrali pukim slučajem i silom prilika, i zato jer je u to vrijeme najvažnije bilo biti zajedno. Mjesto je ostalo isto, vjerno samo sebi, snuždeno i nago, kao i onda, ulica, kolodvor i blijeđi pojas pijeska, barake i točionice vina, okruglo kamenje, alge i katran. Sam, hodajući gore-dolje uz prljavi obalni pojas, Puck je bio usredotočen na to da osmisli što znači njegova nekorisna i nemoguća izvidnica. Jednostavno se vratio u taj bezimeni dio svijeta, a vjetar ga je udario, promukli galebovi su na vrijeme uzlijetali i slijetali prema oblačinama i kao da su bili ovješeni o nebesku njihaljku. Skupi ramena u istrošeni gornji kožni kaput, pokuša nekoliko koraka, noge mu upadaju u pijesak sve do kućice s barom, gdje zatraži bocu bijeloga vina i sjedne na rasklimane prečke na drvenoj terasi, gleda prema obzoru i nada se da će se opiti. Rastegne noge pred sebe, prema moru, oslanjajući ih teško na bezbojni stolić. Mislio je, kad je zadnji put bio tu, nije bio sam.

»Gospodine, već sam vas vidjela«, zacvrkuta djevojka što ga je posluživala, s kosom kao od stupe, golemim grudima i kozičavim licem. »Kad je to moglo biti?«

»U proljeće«, odgovori Puck, ali više kao da govori sam sebi.

»Pa da, sad se sjećam«, reče djevojka tako vesela i uzbuđena a ničim potaknuta dok mu je punila već praznu čašu. »S gospođom, s onom lijepom gospođom.« I počne se smijati. Doslovce smijati se. Puck omamljen podigne pogled, u svakom slučaju bio je dovoljan taj pogled da preplaši poslužiteljicu i da je nagna u bijeg.

Sada je pijuću mogao iznad svojih cipela ponovno gledati more gdje je u daljini plutala mala barka na metalnim odrazima što dolaze s nebesa jednog ružnog jesenskog dana, sada već u sutonu.

»Možda i nije toliko gospođa, ona lijepa gospođa«, pokuša nervozno reći sam sebi. Ili možda to i jest ili možda jest tko zna uopće što, i možda je kao ona rijetka ptica koja uvijek odleti, sagori i ponovno se rađa, ali nitko na svijetu ne zna reći gdje je, jedino da se odnekud i kojiput čuje kako pjeva, ali onda zaboravljaš njezin pjev i ne znaš da li se smije ili plače. Putovanje dakle može završiti pitanjem što se baca u more i više ga ne možeš uloviti, jer je mreža puna rupa, ili zato što se nigdje ne nalaze laki i iscrpni odgovori. Dapače, možda samo postoje teški i dvosmisleni odgovori i možda, na kraju sasvim ozbiljno shvatiš da odgovori uopće ne postoje.

(Te noći u Splitu nisam bio povrijeđen ni shrvan, samo sam pomalo naučio spoznati da ne poznajemo tuđe srce. Bio je kraj kolovoza 1992. i skoro već godinu dana Alma je bila sa mnom i u meni, no ja sam polagano naučio spoznavati da ne poznajemo vlastito srce. U toj spoznaji i u njenoj krhkosti jednog depresivnog dana mogla se nastaniti Goranina samoća kao ptica selica koja je izgubila trag svojega jata. Vidio sam kako su njezina

snažna, ali tu i tamo iščupana krila pokazivala da je žrtva neke nepoznate pucnjave lovaca koji su je spriječili da poleti. Iza koprene njezine mladosti vidio sam posljedice nezgoda koje nije htjela i nije mogla sebi dopustiti da ih otkrije, ako je u sebi zadržavala žalce koji su izbijali iz usukanog i otrovnog trnja gdje se krio razlog njezine krađe, pakosnog pothvata inače neobjašnjive krađe i uništavanja – ako je to bilo uništavanje – moje skromne prtljage i dosjea u njoj.

Tužni izvještaj o zlobi, dokumenti o pokolju, ali ponajviše o njegovim uzrocima i ljazi zbog koje je izvršen, s imenima i prezimenima i izabranim stranicama iz jasno šifriranih pisama, od dana kada je general Adžić, šef generalštaba jugoslavenske federalne vojske – 2. srpnja 1991. – objavio ratno stanje. Bilo je tu francuskih, engleskih, talijanskih, ruskih, i švicarskih prezimena emisara sa zamršenim interesima, bilo je tragova onih koji su se od 14. srpnja 1991. preobukli u promatrače Europske zajednice, prispjeli u Zagreb da izvrše sramotne zadaće, bio je i plan napada na Vukovar, koji je započeo godinu dana prije, ali pripremljen nakon preciznih dogovora – s međunarodnim imenima i prezimenima – obrazlagalo se zašto je vlast u Federaciji preuzeo Crnogorac Branko Kostić, dvojnik koji je u isto vrijeme, 1. listopada 1991. odobrio opsadu Dubrovnika. Bilo je i naloga da se financira Srpska stranka koja je pokušala bojkotirati memorandum o nezavisnosti Bosansko-hercegovačkog parlamenta od 15. listopada 1991.

Izvjешće o sponu psihopatskog psihijatra i pjesnika Radovana Karadžića bilo je popraćeno njegovim vlastitim fotokopiranim porukama prema kojima je djelovao. Imena nestalih poslije pada Vukovara, 17. studenoga 1991., pratila su se od mjesta gdje su pokopani ili zarobljeni. Točan popis sugovornika predsjednika Ustavnog francuskog suda Roberta Badintera, osobnog Mitterrandova prijatelja koji, kad su ga poslali na Balkan 15. siječnja 1992. smatra da Hrvatska i Bosna i Hercegovina, za razliku od Slovenije i Makedonije, nemaju pravo da budu priznate kao suverene i nezavisne države. S točnim opisom kako se kretao indijski general Satish Nambiar, zapovjednik prvih 14.000 plavih kaciga od 13. ožujka 1992. i kojega na povratku iz Holiday Inna u Sarajevu srećem nekoliko dana poslije u hotelu Inter-Continental u Zagrebu, kako se blještav od dekoracija busa u prsa. Postoje točni razlozi zbog kojih je SAD 7. travnja 1992. službeno priznao Sloveniju, Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu unatoč tomu što je Europa potajno očekivala da će radije zanemariti naredbu Beograda za genocid, stidljivo rečeno »etničko čišćenje«.

Postoje potpisi onih koji su htjeli krvoproliće u Sarajevu 27. ožujka 1992. kada su pobijeni civili u repu pri podjeli kruha. Postoji istinita priča o lakrdijaškom putovanju François Mitterranda koji naglašava da je nadnevak 28. lipnja 1992. svet Srbima kao godišnjica bitke na Kosovu polju 1398., a u pozadini opsadu Sarajeva postavlja kao isključivi »humanitarni« problem. Ima još toga. Organizirana uloga srpske mafije u Beogradu, njihovi odnosi s J. Kennedyjem iz Komunalne komore Velike Britanije. Tajna financijska kretanja Dafiment banke iz Beograda, njezini odnosi s bankama »off-shore« na Cipru, punomoć privatnoj banci Karić-Bank za kolonizaciju Srba na albanski dio Kosova i za oružanu pobunu Srba u hrvatskoj Krajini.

Toga je bilo i ostaloga, a sada nema više ničega. Bilo je sve to što je zanimalo Malsuccia, vrlo moćna čovjeka kojemu se smiješila sloboda, i koji je od tih dokumenata htio

složiti »bijelu knjigu« da bi je medijski objavio cijelom svijetu. Samo je slučaj htio da sam malo-pomalo došao do tih podataka dok sam tragao za ranjenom Zlatkom, no u stvari nestalom pored mene u Dubrovniku crnog petka 6. prosinca 1991. Samo trenutak prije mene. I uopće nije bilo slučajno što sam poznao Masuccia i da sam mu telefonirao, te da je od mene izmamio obećanje da ću mu sve predati 5. rujna 1992. u Hotelu Cipriani u Veneciji.

Iz svoje sobe u Vili Orsuli u Dubrovniku osjetio sam pobudu koja me je potaknula da govorim o stvarima na koje se nikad nisam htio ni zaustaviti da na njih mislim. Tištala me snažna svjetlost koja je vani obasipala vrtove u cvatu i još otvorene rane od granata na višim katovima zapaljenih hotela, a s balkona pogled mi je pucao sve do okrnutih dubrovačkih zidina i do zelenih kupola zvonika što su ih probušile rakete. Alma me posjetila na nekoliko dana i otputovala na Azurnu obalu. Bio sam posve sam i u toj opustošenoj tišini nazvao Masucciov broj, kao što sam mogao nazvati bilo koga. Sada je svega toga nestalo, nestala je i pretpostavka da ću se osloboditi za mene previše teška tereta. Ipak, život koji mi se zaustavio činio mi se da ponovno teče, jer sam se oslobodio svake obaveze, te se mimo plana što me na neki način sputavao, širio u prostor neodređena oblika.

Gorana je podigla pogled koji je tvrdoglavo uperila u pepeljaru, a kad sam, zamišljen i umoran, zašutio, mora da je pročitala nešto što ju je podsjetilo na nevidljivu magnetsku oluju, iako su se moje usne uobličile u neku vrstu dugog i neodređenog razoružavajućeg osmijeha. Sasvim sam se pomirio sa sudbinom, jer sam osjetio navalu obeshrabrene nježnosti koja je mnome ovladala, i nisam je uspijevao pretvoriti u izraz skandalizirane optužbe koji bi bilo lakše predvidjeti i koji bi iz toga proizlazio. I tada je, ponovno nepredvidiva i hitra, Gorana počela govoriti srditim i ljutitim izrazom koji je više bio uperen njoj samoj nego meni. – Pa dobro, ja sam ukrala tvoje papire, ali ću ti u zamjenu dati druge, ne vjerujem da će to ičemu koristiti, ali se radi o dnevniku koji sam samo ja pročitala i koji me prati neko vrijeme i nitko ne zna da postoji i da ga ja posjedujem. Možda će ti ipak pomoći da shvatiš nešto do čega ti je stalo, ali te molim, nemoj ga čitati sada, otvori ga tek kad ustanem i odem i ne pokušavaj me slijediti. Nas dvoje se više nikad nećemo sresti.)

Još jednom je nezaobilazno bila Venecija, a Maura je iskolačila svoje lijepe sive oči na umornoga Pucka koji joj je ispričao sve što se dalo ispričati. »Nipošto se nemoj sastajati s Masucciom«, dobacila je. »Ja ću mu pokušati ispričati«, rekla je kad je čula skoro sve. Sada bi Puck poželio da se neki drugi tumač obrati službenoj osobi kojoj se svojim solilokvijem obraća, jer ga iscrpljuje potreba da kaže, da samome sebi kaže kako su se zaredale stvari u životu. No nije moguće posredovati a vrijeme leti, sam je i samo predmet. I takvoga ga stavljaju u ambulanta kola, doktor O. H. sjedi pored njega i pokušava ga razonoditi. Idu u kliniku Frauenfeld gdje ga dočekuju kao osobu prema kojoj gaje poseban obzir. Postoje bolesti koje ulijevaju poštovanje i strah, božansko znakovlje.

Svlače ga nježne ruke i uvode u ambijent iz znanstvene fantastike. Polazu ga na pokretnu plohu koja klizi unutar sjajne udubine, kao u odjeljak nekog svemirskog broda, zelena i crvena svjetla ritmički se pale i gasne na njegov udusaj ili izdisaj, dok bijelo lakirani automat bira sloj po sloj njegova tijela. Odozgo ga nadzire upravljena telekamera dok

klizi jecajući pod nevidljivim zrakama, iz skrivenog mikrofona dopiru mu točne naredbe, u sobi je popotpuno sam, ali osjeća da ga gledaju znatiželjni i uzbuđeni pogledi. U ruku su mu zabili drugu iglu i neka tekućina za reakciju čini se da daje jasniju sliku njegova organizma koji su raščlanili do najskrovitijih kutaka. Boli ga grlo i tetura disciplinirano izvršavajući naredbe koje mu dolaze iz apstraktne polusjene. Nije mu sasvim jasno čemu služi ta predstava, no sutradan je sve jasnije. I u jednom krilu pluća razvila se neugodna infekcija, a u samom srcu ugnijezdila se mrlja koju će trebati istražiti nešto pumnije. To su vijesti koje mu ravnodušno saopćuju kao da se radi o vremenskoj prognozi, usprkos njegovom umoru u koji ulaze ne prouzročivši nikakve poremećaje.

Iste večeri započinju novi bolovi. Grlo mu je nateklo, a na nepcu, jeziku i usnama otvaraju se rane što mu onemogućuju da govori i guta. Teškom mukom uspijeva sebi reći da se ponovno nalazi u svojoj posljednjoj kući. Nije li se o Platonu govorilo da su mu se pri rođenju na usta položile pčele da bi mu jamčile govor slađi od meda? Sada mu se čini da je na njega mislio samo roj otrovnih pčela, gotovo da ga na kraju kazni za njegovu brbljavost koja ne zaslužuje oprost. Pa ipak, dok govoriš si živ, ponavlja mu onaj drugi kojemu svojim riječima i svojim mislima daje obličje i postojanje. *Ja sam ti*, vraća se i šapće mu, usmjeravajući drugamo, daleko, blizu, njegovo pamćenje.

(S talijanskoga prevela Tanja Čale)

DUBROVAČKA TRILOGIJA IVA VOJNOVIĆA KAO TRIPTIH

Antonija Eremut

UVOD

Već sâm naslov ovog kapitalnog djela dubrovačkog dramaturga Iva Vojnovića ukazuje da se radi o drami sastavljenoj od tri dramoleta. Analizirati *Dubrovačku trilogiju* počevši od njenih dijelova *Allons enfants*, *Suton* i *Na taraci* da bi se kasnije proučavali načini na koji oni tvore cjelinu *Dubrovačke trilogije*, ili pak početi od tumačenja općeg, od cjeline ka pojedinom dramoletu, logična je metodologija proučavanja Vojnovićeva djela.

Ovaj rad za cilj ima analizu *Dubrovačke trilogije* preko modela slikarskog triptiha, kompozicije koja ima poseban ključ tumačenja. Pokušat ćemo pokazati da se njegove imanentne zakonitosti i osnovne postavke nalaze u svakom od dramoleta trilogije, dok njihovi međusobni odnosi preslikavaju osnovnu strukturu ove slikarske forme. Na ovaj način se nadilaze dva prethodno navedena pristupa – između općeg i pojedinačnog stvara se dijalektički odnos prema specifičnim zakonitostima, analog kojih pronalazimo u disciplini povijesti umjetnosti.

TRIPTIH KAO SLIKARSKA FORMA

Triptih je izvorno označavao oltarno umjetničko djelo: pobožni prizor, isklesan u kamenu ili rezbaren u drvu, s jednom središnjom pločom i dva krila pričvršćena šarkama tako da se mogu sklopiti i preklopiti središnji dio.¹ Uz ovu poprilično suhoparnu tehničku definiciju, triptih sadrži još nekoliko premisa koje omogućavaju njegovo valjano

¹ Janson, H. W. i Anthony, F.: *Povijest umjetnosti*, Stanek d.o.o., Varaždin, 2005., str. 1002.

tumačenje, a do kojih se dolazi formalnom i sadržajnom analizom svakog pojedinog krila i njihovih suodnosa.

S lakoćom se uviđa narativni karakter same forme – svaki triptih priča gledaocu svoju priču i prenosi mu određenu poruku. Središnje polje se obično, zbog smještenosti u fokusu trodijelne kompozicije, percipira prvo, a kroz povijest je uvijek bilo rezervirano za najuzvišenije prizore. Kako su triptisi u počecima bili religiozne tematike, na njima su se redovito nalazili isključivo prizori s Kristom i Djevicom Marijom, bilo da se radi o ikonografskim prikazima navještenja, raspeća ili uznesenja. S vremenom su se na središnjem polju počeli prikazivati apostoli, crkveni oci, pa i lokalni sveci kao simboli vječne i nepromjenjive Dogme.² Bočna krila bila su rezervirana za razne svece čiji su ikonografski rekviziti simbolizirali individualne povijesti i povijest »zemaljske« Crkve, a s prijelazom iz srednjeg vijeka ka renesansi i sa sve većim razvitkom svijesti o važnosti individue i svjetovnog života pojedini crkveni dostojanstvenici, prvenstveno pape, a kasnije i aristokrati, davali su prikazati same sebe kao ravnopravne sudionike događaja. Likovi na bočnim poljima usmjereni su ka središnjem – prikazani događaji često se odnose kao komentar centralnog prizora s tim da središnji, semantički, vremenski i hijerarhijski uzvišeniji prizor funkcionira kao uzrok i svrha gesti na bočnim krilima.

Iz brojnosti likova na pojedinim dijelovima triptiha zaključuje se da se cijela forma zasniva na načelu suprotavljanja mnoštva i jedinstva, gdje bi bočna polja predstavljala prvi, a središnje drugi pojam. Ukoliko se pogleda organizacija i definicija prostora, uviđa se da je na bočnim poljima mnogo detaljnije određen svjetovni prostor u kojem je smješteno mnoštvo likova, dok je prostor središnjeg polja u pravilu nedefiniran, u skladu s numinoznom ikonografskom temom koju prikazuje. Najčešće se radi o prizorima koji izranjaju iz crne pozadine te načelom snažnog kontrasta privlače pozornost gledatelja za razliku od koloritne raspršenosti mnoštva na bočnim krilima, na koja pažnja pada nešto kasnije. Dokaz za to nalazimo i nakon svojevrzne sinteze triju krila u jedno za vrijeme renesanse kada je arhitektonskom plastikom i različitom prikazbom naslikanog prostora i dalje zadržana distinkcija središnjeg od bočnih prizora, s tim da je za pozadinu numinoznih likova često korištena apstraktna tkanina koja označava besprostornost vječnog, atemporalnog, numinoznog.

Na bočnim krilima prikazano je povijesno, linearno vrijeme koje označava postojanje i u kojem je smješteno čitavo jato ljudskih i svetačkih likova, no to je vrijeme mehaničko, nema dublji smisao jer se u njemu ne ostvaruje egzistencijalni, kreativni progres. Prikazana lica su multiplicirana i zamjenjiva pa nije neuobičajeno da postoje sporovi oko određivanja njihova identiteta. Istodobno identitet lica na središnjem polju nikad nije u pitanju, a vrijeme u kojem ova lica traju jest mitsko, unutarnje vrijeme koje, uz ono povijesno, čini dva kontinuuma pomirena u formi triptiha, predstavljajući ujedno i ključ za njegovo tumačenje. Središnje polje obično predstavlja atemporalnost, analepsu u kojoj se artikulira psihološko vrijeme u kojem se povezuju događaji iz kronološkog segmenta.

² Hraste, Katarina: *Intermedijalnost u Vojnovićevoj drami »Gospođa sa suncokretom«*, Matica hrvatska, Dubrovnik, 1996., str. 86.

Tako je središnji dio privilegirani i hijerarhijski nadređeni bočnima kako u sadržajnom tako i u kauzalnom pogledu.

Forma triptiha dakle omogućuje opredmećeno spajanje povijesnog (vanjskog) i mitskog (unutarnjeg) vremena specifičnom vremensko-semantičkom sintaksom hijerarhijskog karaktera, koja stvara alogične kauzalne veze među krilima. One promatračevu oku oduzimaju proizvoljnu slobodu kretanja i podvrgavaju ga vlastitim zakonitostima, a ovakav spoj finalizma i mehanizma, po Henriju Bergsonu, nadilazi se originalnim impulsom (*élan vital*) kojim intuitivno osvješćujemo spoznaju.

Katarina Hraste je u studiji *Intermedijalnost u Vojnovićevoj drami »Gospoda sa suncokretom«* objasnila primjenu ove slikarske forme na jednoj dekadentističkoj Vojnovićevoj drami kojoj u podnaslovu stoji da je »Tryptihon«, a ovaj rad će to pokušati primijeniti na *Dubrovačkoj trilogiji* koja predstavlja jednu suptilniju formu, bez radikalnog reza u vanjskoj kronologiji zbivanja, ali s mnogo simptoma koji upućuju da bi je se dalo tumačiti baš preko modela triptiha.

DUBROVAČKA TRILOGIJA KAO TRIPTIH

Tri dramoleta *Dubrovačke trilogije* nastala su u periodu od 1895. do 1901. godine i to zanimljivim redosljedom: Vojnovićev stvaralački impuls prvo se opredmetio u *Sutonu* čija je inkubacija s nekoliko redakcija trajala tri do četiri godine (od 1895. do 1898./99.); 1899. godine nastaje *Allons enfants*, da bi *Na taraci* napisao 1901. godine. Cijela trilogija prvi je put izvedena 28. travnja 1903. godine pod nazivom *Suton, dubrovačka trilogija*.³ Vojnović je pisao *Trilogiju* kao odijeljene jednočinke, a kad je započeo *Suton* nije ni pomišljao na ostala dva dijela koja se kronološki događaju prije i poslije radnje ovog središnjeg dramoleta, ocrtavajući različita doba: 1806. (*Allons enfants*), 1900. (*Na taraci*), dok se radnja samog *Sutona* odvija 1830. godine. Iako naknadno uspostavljena, *Trilogija* je cjelina po svijetu koji prikazuje, po načinu obrade, ali i po piščevu duhu kojim je (nužno) protkana. O prirodi navedenih dramoleta sam je Vojnović, u pismu Kristini Zaleskoj iz 1924. godine, zapisao:

»... I konačno, niste li, gospođo, ni to primijetili da je baš glavni arhitektonski potez čitave »Trilogije« taj decresendo? Jer »Allons enfants« je tragedija, »Suton« drama (neka vrst Whistlerovske simfonije: blanc, noir et mauve), zadnji likovi prošlosti nestaju kao magla u bezdušnom smijehu profanirane operete (u »Na taraci«).⁴

Dakle prisutno je kritikom protkano nijansiranje melankolične slike propadanja vladajuće aristokracije, i to kroz junačku povijesnu tragediju, intimnu povijesnu tragičku dramu i crnu komediju ondašnjeg stanja. Međutim ako bi se u obzir uzeo kronološki

³ Jednočinke su pritom uokvirene dvama sonetima iz zbirke *Lapadski soneti*: »Préludeom« i »Na Mihajlu«.

⁴ Žeželj, Mirko: *Gospar Ivo*, Centar za informacije i publicitet, Zagreb, 1977., str. 93.

redosljed kojim su pojedini dijelovi nastali, zamijetilo bi se postepeno razvedranje od mračnog, vagnerijanskog *Sutona* koji vodi k smrti, preko nagovještaja života pučana i *Marseljeze* do ironijske, ali otvorene perspektive jedne nove revolucije i nacionalne slobode koja se manifestira u životu sela. Ova je (r)evolucija društveno-politička nužnost iako joj se autor iz intimnih kulturno-estetskih razloga ne raduje i to se ne libi dati naslutiti.⁵

Navedena povijesna faktografija i Ivova svjedočanstva govore nam o *Sutonu* kao izvorištu i vrelu ostalih dvaju dramoleta, ali ujedno i kao ključu za njihovo tumačenje što odgovara strukturi triptiha na vrlo općenitoj razini.

No sada ćemo promotriti vremensko-prostorne karakteristike svakog od dijelova te, komparirajući njihove glavne premise, a imajući stalno na umu zakonitosti forme triptiha prethodno navedene, pokušati dokučiti postoje li realni razlozi zbog kojih bi se ovo djelo u cjelini moglo promatrati kao triptih. Ukoliko to jest tako, ponovno ćemo se naći na općoj razini na kojoj *Suton*, središnje kompozicijsko i formalno polje, služi kao izvorište i ključ tumačenja cijele *Trilogije*.

Već sam popis lica u *Allons enfants*, njih 28, svjedoči o mnoštvu, polifoniji glasova, simfoničnosti i živosti koja vlada u kući Orsata Velikog 27. svibnja 1806. god., između 16 i 19.30 sati, za vrijeme žučne rasprave pred ulazak Francuza u Grad. Didaskalije koje slijede oertavaju raskoš interijera u kojem se odvija radnja, s tim da otvoreni prostor nekoliko puta za vrijeme trajanja dramoleta prodire u zatvoreni salon pozornice – buka upućuje na otvoreni život ulice koji se odvija paralelno sa zatvorenim aristokratskim svijetom pozornice, mladići-kmetovi izravno iz vanjskog prostora donose krucijalne vijesti u onaj unutarnji, stiže poziv za bal od Rada Androvića, dolazi Knez izvana, a Kristina služi kao fluktuacijska simbolička poveznica vanjskog i unutarnjeg. Dakle unatoč tome što se radnja odvija u precizno definiranom interijeru, šarenilo totaliteta svjetovnog života u potpunosti se oertava i u njega prodire.

Tome pridonosi i glas salatarice ispod prozora na samom početku s jednostavnim usklikom »*Salate, žene!*«⁶ te glas mljekarice koji na samom kraju drame, gubeći se u veselom žamoru oživjelih ulica, daleko i rastegnuto veli: »*Mlijeka, žene!*...«⁷ Na ovaj način čitava radnja *Allons enfants* izranja iz linearnog tijeka svakodnevnice kao jedna epizoda, da bi se na kraju sve ponovno utopilo u tu istu svakodnevicu koja ide svojim tijekom bez obzira na dramatična događanja prikazana na pozornici. Vojnović je u povijesnu tematiku, u rasvjetljavanju koje mu je pomogao brat Lujo, ubacio intimnu priču Orsata i Deše te time stvorio napetost na razini individualnog i kolektivnog, rezultat kojeg je nužno intimna žrtva i odricanje, tema koja je bila i njegova privatna preokupacija. Kolektiv u *Allons enfantsu* predstavljaju aristokrati čiji je kratak i ponešto karikaturalan portret dan u didaskalijama prije nego izreknu vlastitu repliku, izmjenjujući se u defileu. Puk je pak kolektiv koji je isključivo auditivno prisutan. Sve ove odlike – mnoštvo historijskih likova, stvarni događaj, detaljno razdrađeni unutarnji prostor ispresijecan s vanjskim, tvoreći totalitet

⁵ Žeželj, Mirko: *Gospar Ivo*, Centar za informacije i publicitet, Zagreb, 1977., str. 94.

⁶ Vojnović, Ivo: *Dubrovačka trilogija*, Stvarnost, Zagreb, 1996., str. 10.

⁷ Isto, str. 48.

realnog prostora Grada, baš kao i neumoljivo linearno vrijeme iz kojeg se tematizirani događaj uzdiže samo da bi u njega ponovno uronio – preklapaju se s karakteristikama i logikom krila triptiha.

Ibsenovski, simbolistički intonirani *Suton* ima znatno manji broj likova i radnju koja se odvija u zagušljivoj sobi doma Beneša koja sažima duh numinoznog Grada, središta svijeta u ciklički poimanom vremenu, granicama i ceremonijama izdvojenom od vanjskog kaosa povijesnog, linearnog i segmentiranog vremena mijene. Gospođa Mara i njezine kćeri Made, Ore i Pavle, uz ostarjele gospare Luca i Sabu, predstavljaju branik dvorâ dubrovačke vlastele. Raspoznatljivo je to u Pavlinoj bolnoj replici »*Ko izvadi samo jednu ploču iz ovijeh raspucanijeh mira, propade nam dvor, umire nam gospodstvo*«,⁸ upućenoj voljenom Luju Lasiću, pomorskom kapetanu i kmetskom sinu. Scensko vrijeme, koje se mjeri zbivanjima, u *Sutonu* je statično. U minimalnom vremenskom intervalu, od zalaska sunca do mraka, sadržan je totalitet cikličkog, mitskog vremena, čije sustavno prizivanje u sjećanje i nemogućnost iskoraka iz njega baš poput tragičke krivnje antičkih junaka neumitno određuju postupke likova. Pavlu tako mitska povijest tjera na intimno erotsko odricanje kojim je društveno-politička nesloboda poistovječena s etičko-sentimentalnom nesrećom.⁹

Vrijeme i prostor zgusnuli su se u atmosferu sutona koji stoji na granici svjetla i mraka, života i smrti, i koji funkcionira na nekoliko razina – kao rasvjeta, ugođaj i konstitutivna atmosfera, te kao ekvivalent moralno-egzistencijalnog prostora i vremena dramoleta.¹⁰ Prostor sobe Beneša zapravo je grobnica u kojoj obitavaju živi mrtvaci prekriveni patinom nekog drugog vremena koje im ne da ni naprijed ni natrag, a Pavle ostaje dosljedna i izabire ovakvu smrt naspram života s pučaninom, simbolički si režući kosu. I prostor i vrijeme su protkani numinoznošću i repetitivnošću koja proizlazi iz mitskog i koja likove drame čini pasivnima, oduzimajući im mogućnost izbora i izlaza, a ostavljajući ih u rascjepu prošlosti i budućnosti. Psihološko, intimno vrijeme likova koji brane raspucane dvore gospara u domu Beneša doseglo je sinergiju koja vehementno odbija pokušaj upada linearnog, svjetovnog vremena i prostora s njima imanentnim zakonitostima i vrijednostima. Njih ipak u dom Beneša donose trgovac Vaso i kapetan Lujo, a da se to događa protiv volje samih likova svjedoči Pavle koja kuminaciji želje tu istu želju snažno odbija, pokoravajući se vječnim vrijednostima makar one značile smrt.

Imamo dakle situaciju koja tipom i karakterom odgovara postavkama središnjeg polja triptiha – mali broj likova, mitsko, ciklički repetitivno vrijeme u kojem oni traju, jedinstven unutarnji prostor prekriven koprenom sutona koji svemu daje mističnu notu. Kao središnji lik nameće se Pavle koja je u središtu analeptičnog *Sutona*, a time i u središtu *Trilogije* s obzirom da se u njenom liku ujedinjuju historijsko (linearno) vrijeme te ono mitsko, izmirivši se i stopivši u erotskom odricanju koje okajava propast Dubrovnika.

⁸ Vojnović, Ivo: *Dubrovačka trilogija*, Stvarnost, Zagreb, 1996., str. 65.

⁹ Suvin, Darko: »Poglavlje 3: Suton, Numinozni grad«, u: *Dramatika Iva Vojnovića, Geneza i Struktura*, Dubrovnik, 5-6, 1977., str. 279.

¹⁰ Isto, str. 284.

U trećem krilu, odnosno dijelu *Trilogije*, Vojnović se ponovno vraća modelu *Allons enfantsa* i radi defile velikog broja lica koje smješta na otvorenom prostoru detaljno opisane tarace Menčetićeve vile s okolnim Gružem, Petkom i Mihajlom. Realizam prostora i događanja koja su aktualna s problematiziranim vremenom, retrospektivna ispovijest ostarjelog gospara Lukše dum Marinu u kojoj oporo i iskreno navodi sve grijehe koji su doveli do pada vlastele i prekida političkog saveza s pučanima (u kojem su oni bili tijelo, a aristokrati su im dali dušu), kulminiraju operetom kojom dirigira barunica Lidija, kada ljudi novog poretka plešu po kamenoj taraci kao po grobu Grada. Vojnovićeva je to krvava satira konkretnog vremena i nove vladajuće klase koja ne mari za stare vrijednosti.

»Na toj otvorenoj terasi kao nekom glavnom liku, po autorovim uputstvima u sjaju, jer Lukša je veliki gospodar – nastupaju i odmjenjuju se prošlost i sadašnjost i budućnost, aristokratska, građanska i pučka, vlastela i vladike u odricanju i odumiranju, novi pučani i seljaci i njihove žene i djevojke spravljanice, seoski župnici, potomci prekomorskih afarista, domaći i tuđinski »kolonijalni« činovnici i oficiri, žene mlade i stare, one koje se odriču seksa i one druge – »zmije«, gotovo sav Ivov svijet, veliki i mali, romantični i realni, i on sâm – autor.«¹¹

Taraca ostaje živjeti i kad gospodar Lukša »ode spat« čime Vojnović ostavlja djelo otvorenim,¹² označivši linearni protok vremena i daljni nastavak života koji se zbiva nakon što na taraci »fine bâli«. Sve to uklapa se u vremensko prostorni koncept pokrajnjih krila triptiha, a kao zanimljiv detalj može poslužiti i činjenica da se Vojnović autoportretira operetskom prizoru trećeg dijela kao lik Marka Tudizija, rezonera samih događaja. Zanimljivo je to u svjetlu brojnih autoportreta likovnih autora koji su klasična pojava na prikazima grupnih scena.

Vojnović je krila svoga triptiha povezao zajedničkom temom prikaza propasti jednog i afirmacije drugog društvenog poretka, protkanog odricanjima na intimnom planu. U *Allons enfantsu* kao simboli odricanja funkcioniraju Orsat i Deša, u *Sutonu* su to Pavlinom voljom ona i Luj, dok se u *Na taraci* gospodar Lukša odriče vlastita sina Vuka, a mlada se Ida odriče statusne simbolike grofice i vladike da bi bila privremenom učiteljicom. Vojnović je dakle na općem i intimnom planu integrirao dramolete u jednu cjelovitu sliku koja prikazuje mijene voljenog Grada u određenom vremenskom intervalu.

U prostoru među krilima ostavio je protok vremena i pokazao kronološki slijed događaja, s tim da središnje krilo funkcionira kao analeptična komorna drama u kojoj je vrijeme i prostor urušavaju u odnosu na bočne dijelove. O zaokruženosti i cjelovitosti *Sutona*, osim činjenice da je izvođen samostalno, govori i to što je Darko Suvin u svojoj opsežnoj studiji o Ivu Vojnoviću taj kratki dramoleto podijelio u čak 5 činova: ekspoziciju bijede i ponosa, reaktualizaciju mitske prošlosti, neutralizaciju aritmetičke sadašnjosti,

¹¹ Žeželj, Mirko: *Gospar Ivo*, Centar za informacije i publicitet, Zagreb, 1977., str. 110.

¹² Razmišljao je 50-ih godina i o četvrtom dijelu, »U krinolini«, gdje bi dao daljnji prikaz aristokratskog i buržoasko-birokratsko-oficirskog društva, ali se naposljetku dao na pisanje *Smrti majke Jugovića*.

mitsku prošlost koja guši ljubav i Pavlinu simboličnu smrt.¹³ Upravo u lik Pavle ulijeva se tragičnost historijske i intimne propasti te se na taj način stapaju linearno, nepovratno prolazno vrijeme koje troši likove i psihološko, mitsko vrijeme koje se konstantno perpetuira u prisjećanju na numinoznu prošlost Grada.

Iz *Sutona* proizlaze i u njemu se stapaju *Allons enfants* i *Na taraci*, dijelovi realističnije historijske tematike i široke lepeze likova, čije nam se potpuno značenje i ispravno tumačenje, kao i tumačenje cijele *Dubrovačke trilogije*, daje tek kroz prizmu *Sutona*. Upravo tu naslućujem glavni argument za proučavanje ovog djela po principima triptiha. Još je T. Macan primijetio da se sva tri dijela tog triptihona *Trilogije* umiranja vlastele zbivaju u suton,¹⁴ a i Katarina Hraste sugerira da ju je moguće promatrati kao latentni triptih s flashbackom, s tim da nema radikalnog reza u vanjskoj kronologiji zbivanja kao što je to slučaj s *Gospodom sa suncokretom*. Smatra da su bočni dijelovi širom otvoreni vanjskom vremenu Grada dok je središnji dio analepsa, odnosno pad u »neumrlu prošlost« koja određuje kvalitetu sadašnjosti.¹⁵

Daleko od same koincidencije trodijelnosti zbog koje je *Dubrovačku trilogiju* moguće konvencionalno nazvati triptihom, smatram da postoji dovoljno unutarnjih, konceptijskih i kompozicijskih elemenata kako na razini pojedinog dramoleta tako i na razini cjeline, koji odgovaraju definiciji prostorno-vremenskih i hijerarhijsko-semantičkih postavki navedene slikarske forme.

CITIRANA LITERATURA

Janson, H. W. i Anthony, F.: *Povijest umjetnosti*, Stanek d.o.o., Varaždin, 2005.

Hraste, Katarina: *Intermedijalnost u Vojnovićevoj drami »Gospođa sa suncokretom«*, Matica hrvatska, Dubrovnik, 1996.

Suvin, Darko: »Poglavlje 3: Suton, Numinozni grad«, u: *Dramatika Iva Vojnovića, Geneza i Struktura*, Dubrovnik, 5-6, 1977.

Vojnović, Ivo: *Dubrovačka trilogija*, Stvarnost, Zagreb, 1996.

Žeželj, Mirko: *Gospar Ivo*, Centar za informacije i publicitet, Zagreb, 1977.

¹³ Suvin, Darko: »Poglavlje 3: Suton, Numinozni grad«, u: *Dramatika Iva Vojnovića, Geneza i Struktura*, Dubrovnik, 5-6, 1977., str. 292-293.

¹⁴ Žeželj, Mirko: *Gospar Ivo*, Centar za informacije i publicitet, Zagreb, 1977., str. 94.

¹⁵ Hraste, Katarina: *Intermedijalnost u Vojnovićevoj drami »Gospođa sa suncokretom«*, Matica hrvatska, Dubrovnik, 1996., str. 93.

POLITIKA NAZIVA HRVATSKOGA JEZIKA U ITALIJI (1910. – 2010.). STOGODIŠNJA ZABLUDA ILI NAŠ NEMAR?

Ljiljana Avirović

Malo je malih europskih zemalja, možda čak nijedna osim Hrvatske, koje bi cijelo jedno stoljeće u Italiji imale toliko poteškoća s nazivom svojega jezika i toliko verzija njegova imena.

Da nije riječ o lingvističkom već o političkom pristupu, uočljivo je već od prvih »načertanija« dalmatinskih političara (deputata ili zastupnika) poput Roberta Ghiglianovicha, Giuseppea Sabalicha i drugih, koji su u časopisima »Rivista dalmatica« i »Il Dalmata« redovito izvještavali o tome kako je »Dalmacija u godini 1910., izuzmemo li zadarsku enklavu, sada već gotovo u rukama Slavena...«.¹ Tko su i koji su to Slaveni, nikada nije podrobnije objašnjeno. A da su »naši«, odnosno »njihovi«, političari kojim slučajem umjesto riječi »Slavi« i »Slavia« upotrijebili riječi »Hrvati« i »Hrvatska«, cijela bi se »Slavistica italiana«, koja počinje u Napulju kad je 1920. talijanski slavist Lo Gatto počeo objavljivati časopis »Russia«, nekako morala priviknuti na ime slavenskoga naroda koji čak ima i naziv za svoj jezik, tim više što su svi deputati bili složni u tome da se, »**osim hrvatskoga jezika**, u javnim ustanovama, zbog evidentnih povijesnih i kulturoloških razloga, uvede i talijanski jezik«.²

Usporedo s Rusijom i njezinom književnošću počelo se proučavati i talijanskim čitateljima približavati »duhovne zbilje, misli i umjetničke riječi autora iz takozvanih 'manjih' književnosti Slavije«.³ Ruska književnost ostala je »letteratura russa«, a mi smo

¹ *Dalmazia: la vigilia del Primo conflitto mondiale*, cfr.: <http://www.arcipelagoadriatico.it/storia/dalmazia/2h.html>

² *Ibidem*. Doslovno: *Tutti i deputati furono concordi a designare oltre alla lingua croata la lingua italiana nei pubblici uffici per evidenti ragioni storiche e culturali*.

³ Doslovno: *Larghi strati di lettori hanno così la possibilità di accostarsi a nuove realtà spirituali e di conoscere il pensiero o la parola artistica anche di autori delle cosiddette letterature «minori» della Slavia* Cfr. Francesco Saverio Perillo, *La serbocroatistica italiana: bilancio di un*

smješteni u tu takozvanu izmišljenu i nepostojeću »Slaviju« čiji je jezik imao, i još uvijek ima, naziv određivan isključivo političkim oportunitizmima trenutka, jer se, kako vidimo, već i 1910. znalo da postoji hrvatski jezik.

»Slavia« dakle nije ni Rusija ni Poljska, ni Češka ili Čehoslovačka, »Slavia« su »Paesi slavi del Sud«, to jest slavenske južne zemlje, a među njima i Hrvatska.

Temeljem takvoga stanja s područja »Slavije« objavljeno je mnogo znanstvenih djela u kojima je ime naroda jedna, a ime jezika tog istog naroda sasvim druga stvar. Spomenemo li samo nekoliko naziva djela *Storia della letteratura serbo-croata*, *Teatro serbo-croato*,⁴ *Conoscenza del mondo slavo in Italia*,⁵ ali i jezične sklopove koji se nerijetko mogu čuti na radiju, kao »Ho venduto i diritti d'autore ai serbocroati« (Prodao sam svoja autorska prava srbohrvatima),⁶ odmah nam je jasno da se, u prvom slučaju autor poziva na srpskohrvatski jezik, a u drugom da autoru uopće nije jasno kome je prodao autorska prava za prijevod svojega djela. Ne odnosi se to samo na hrvatski jezik i njegovo ime, već podjednako i na srpski, osim ako nije pobliže naznačeno da se proučava srpska inačica srpsko-hrvatskoga jezika.

Na primjer, u naslovu znanstvenoga djela *Studi sulla questione della lingua presso gli Slavi*,⁷ (riječ je o zborniku radova) također nije jasno o kojim je Slavenima riječ, ali je zato u prilogu *Note sulla questione della lingua presso i Serbi tra il XVIII e il XIX secolo* autor ipak prepoznao srpski jezik u osamnaestom i devetnaestom stoljeću, zaključivši da je u tom, **srpskom književnom jeziku**, važnu ulogu imao ruski jezik.

Znakovit je i naslov još jednoga znanstvenoga djela: *La storiografia umanistica in Dalmazia e Croazia: modelli italiani e miti nazionali*⁸ (Humanistička historiografija u Dalmaciji i Hrvatskoj: talijanski modeli i nacionalni mitovi), rada koji nije objavljen neposredno poslije Drugog svjetskog rata, već 1989., a **Dalmazia i Croazia** su u tom naslovu dva različita pojma, države, što li?

Godine 1911. u Beču je objavljeno, a 1997. u Italiji prevedeno djelo *Serbocroatischen kolonien süditaliens, Le colonie serbocroate nell'Italia meridionale*⁹ u kojem se iscrpno i znanstveno raspravlja o najstarijim naseobinama Slavena u Italiji, posebno u pokrajini Molise. Lako je razabrati da je riječ o moliškim Hrvatima, njihovu jeziku i običajima, ali naslov djela nam sugerira da u toj pokrajini ima i drugih, srpskohrvatskih Slavena. To djelo, *Le colonie serbocroate nell'Italia meridionale*, svojevrсни je udžbenik obogaćen pričama i bajkama Hrvata s juga Italije, zabilježenim na moliškom narječju i na hrvatskom jeziku. Tako se u *Priči o Rušoli* kazuje:

cinquantennio, u: *La slavistica in Italia: cinquant'anni di studi* (1940-1990), Ministero per i beni culturali e ambientali, Divisione Editoria, Roma, 1994., str. 402.

⁴ Cfr. Arturo Cronia, Milano, 1956. i 1963.

⁵ Cfr. Arturo Cronia, Milano, 1955.

⁶ Književnik De Crescenzo iz Napulja.

⁷ Cfr. Priredio R. Picchio, Rim, 1972., str. 163-224, autor Lionello Costantini.

⁸ Cfr. Giovanna Brogi-Bercoff, u: »Ricerche slavistiche«, XXXVI, Rim, 1989., str. 101-115.

⁹ Milan Rešetar, Alfred Hölder, Beč 1911. Talijanska verzija: Campobasso 1997., prijevod, predgovor, bilješke i bibliografija: Walter Breu i Monica Gardenghi.

*Bješe jedanput: bio ostao udovcem jedan čovjek, a imaše jednu djevojku, a pak se oženio opet i uzeo je drugu ženu.*¹⁰ I ništa tu spornoga ne bi bilo da u uvodnom tekstu tim pričama ne stoji zapisana preporuka o potrebi znanstveno-lingvističkog proučavanja moliških **srbohrvata**: *Chi sa se si troverà presto qualcun altro*, piše autor teksta, *che faccia visita alle colonie in Molise per motivi di studi linguistici. Ma se non si darà il caso è del tutto possibile che i testi qui riuniti diventeranno anche gli ultimi resti linguistici registrati dei serbocroati molisani.*¹¹ Pitamo se tko su ti **serbocroati molisani** koji u svojem moliškom narječju, unatoč svemu, čuvaju temelje hrvatskoga jezika?

Naravno da ima i radova u kojima se razumije o čemu je riječ: *La Croazia vista dagli Italiani*¹² (1942.), no isti će se autor samo godinu dana poslije (1943.) u naslovu jednog drugog svojega rada pitati postoji li hrvatski humanizam (*Esiste un umanesimo croato?*).¹³

Što se pak tiče naziva jezika na različitim sveučilištima diljem Italije, gotovo šezdeset godina, od Drugog svjetskog rata na ovamo, pa sve do naših dana, uvijek je bilo riječi o studiju srpsko-hrvatskog jezika i književnosti (Studio della lingua e della letteratura serbo-croata), a mi smo (u Hrvatskoj) po Novosadskom dogovoru imali i hrvatsko-srpsku varijantu jezika koja u Italiji nikada nije zaživjela. I tu je posrijedi naš nemar.

Studenti koji uče jezik, uče srpsku ili hrvatsku varijantu, već ovisno o tome odakle dolaze oni sami, a i njihovi predavači jezika.

No, vratimo se na problematiku naziva hrvatskoga jezika u Italiji i razloge zbog kojih se on još i dan danas, uglavnom na sveučilištima, naziva srpsko-hrvatski.

Zagovornika takvoga stanja ima bezbroj i sve njihove »misli« padaju na plodno tlo.

Tako se jedan naš samozvani lingvist i prevoditelj, na simpoziju održanom u ožujku ove godine, nedaleko Torina, doslovce sprda s pismom što ga je hrvatski veleposlanik uputio rektorima svih talijanskih sveučilišta, i retorički pita žele li Hrvati uspostaviti jezični MINKULPOP i na talijanskim sveučilištima,¹⁴ zagovarajući, sa strogo lingvističkog stano- višta, potrebu da se taj jezik u Italiji i dalje zove tako kako se oduvijek zvao: serbo-croato.

¹⁰ Ibidem, str. 148.

¹¹ Ibidem, str. 147.

¹² Arturo Cronia, Roma, 1942.

¹³ Arturo Cronia, Padova, 1943.

¹⁴ Cfr. <http://www.cnj.it/CULTURA/jezik.htm>

Doslovno: Sinan Gudžević, *MinCulPop linguistico anche nelle Università italiane?* Il Ministero dell'Università e della Ricerca attraverso la Conferenza dei Rettori ha recentemente trasmesso senza commento alle strutture universitarie una nota proveniente dall'Ambasciata di Croazia:

Da: Segreteria Crui

Inviato: giovedì 6 novembre 2008 14.33

A: Undisclosed recipients

Oggetto: Ambasciata della Repubblica di Croazia

A tutti i Rettori

Si trasmette l'allegata nota del MIUR relativa all'oggetto.

Cordiali saluti.

La Segreteria CRUI

(SI VEDA IL DOCUMENTO ORIGINALE ALLA URL)

: http://www.cnj.it/documentazione/AmbCroazia_a_ConfRettori.pdf)

Ambasciata della Repubblica di Croazia

Još je »uvjerljiviji«, za talijanske čitatelje i slaviste prihvatljiv i bez navodnika, rad hrvatske lingvistice naslovljen *Purismo e censura linguistica in Croazia oggi*.¹⁵ Riječ je o skraćenoj verziji knjige *Jezik i nacionalizam*,¹⁶ iz koje se razabire da su »braniči jezika hrvatskoga«,¹⁷ da se poslužimo naslovom knjige objavljene u Zagrebu 1911., u najmanju ruku svi odreda nacisti.

U redu je da se znanstvena polemika vodi »kod kuće«, to spada u kodeks svake demokracije, ali nije u redu da se domaće polemike izvoze u zemlje u kojima studenti, porijeklom Hrvati, još uvijek muku muče s pisanjem »ije« i »je« i s »č« i »ć«, a na kraju petogodišnjega studija, u mojem slučaju za struku prevoditelja i tumača, dobivaju diplome na jeziku koji se više tako ne zove ni u Hrvatskoj ni u Srbiji.

Primjera radi, u ožujku ove godine je u Italiji izašao udžbenik za škole i sveučilišta, *Grammatica della lingua serba: Manuale di morfologia e sintassi con esercizi*,¹⁸ udžbenik koji ima 338 stranica, koji je izdavač poslao na sva talijanska sveučilišta, s preporukom da ga se koristi. Usputno rečeno, objavljen je na ćirilčkom pismu, a naši zagovornici srpsko-hrvatskoga jezika još se nisu oglasili.

Znaju li ti naši branitelji srpsko-hrvatskog jezika u Italiji da se moji studenti vraćaju i u Hrvatsku i u Srbiju i u Bosnu i da će tamo biti, i već jesu, prevoditelji lijepje književnosti na jeziku svoje zemlje u koju su se vratili s akademskim nazivom teško stečene diplome, a koja nije i ne može biti priznata? Evo u čemu je bio najveći problem. Ne bismo li i mi sami trebali biti manje nemarni, i u godini 2010. više brinuti i o tim mladim naraštajima?

Za što god takvoga potrebno je više intelektualnoga poštenja, a manje političkoga oportunitizma, pa se i sami, u Italiji, ne bismo i dan danas, po pitanju naziva ovog ili onog jezika, zatekli u situaciji kakva je bila još davne 1910. godine, kada su već i naši iredentisti

(...)

Roma, li 7 ottobre 2008

Vo'remmo informarLa del cambiamento dell'indicazione internazionale della lingua croata, entrato in vigore il 1 settembre 2008. Con la decisione del corpo internazionale ISO639-2 Registration Authority e la Biblioteca del Congresso degli Stati Uniti (Library of Congress) di Washington, l'indicazione »hrv« è stata introdotta come l'unica indicazione bibliografica e terminologica per la lingua croata, sostituendo l'indicazione »scr« usata finora [v. <http://www.loc.gov/marc/tn080701.html>]. (...) Per le indicazioni bibliografiche d'ora in poi verranno adoperate esclusivamente le nuove indicazioni per le suddette lingue: »hrv« per la lingua croata e »srp« per la lingua serba. (...)

Distinti saluti,

Ambasciatore

Tomislav Vidošević

Tale nota è stata inoltrata dai Rettori alle rispettive biblioteche universitarie. Ma a che pro?

Che cosa dovrebbe in effetti comportare la rigorosa applicazione di tale richiesta dell'Ambasciata di Croazia?

Si sta forse chiedendo di riclassificare i libri in serbocroato, presenti nelle biblioteche universitarie, distinguendoli tra libri scritti in »serbo« e in »croato«?

¹⁵ Cfr. Snježana Kordić, u: »Studi Slavistici« V, Rim, 2008., str. 281-297.

¹⁶ Cfr. Snježana Kordić, *Rotulus Universitatis*, Durieux, Zagreb, 2010.

¹⁷ Nikola Andrić, *Knjižara L. Hartmana* (St. Kugli), Zagreb, 1911.

¹⁸ Grubec Gordana, Hoepli, Milano, 2010.

Robert Giljanović i Josip Sabalić, postavši Roberto Ghiglianovich i Giuseppe Sabalich, ipak znali da postoji i hrvatski narod i hrvatski jezik kad su se protiv njih borili.

Još i sada nije popularno ni uputno pisati znanstvene radove u kojima se, već od samoga naslova, naslućuje da je riječ o hrvatskom jeziku ili književnosti. Takvim se pristupom ne napreduje u sveučilišnoj karijeri.

Kako god bilo, od dana **27. 09. 2010.**, ponavljam, **27. 09. 2010.**, na Fakultetskom vijeću ustanove u kojoj radim zaključeno je da će studenti od sada učiti i diplomirati predmet koji se zove **Lingua serba e croata**.

Najmanje petnaest godina »borbe s vjetrenjačama« ipak je urodilo plodom.

RADOSLAV BUŽANČIĆ, *NIKOLA IVANOV FIRENTINAC*
I TROGIRSKA RENOVATIO URBIS
(BIBLIOTEKA KNJIGA MEDITERANA 69, KNJIŽEVNI KRUG SPLIT, 2012.)

Jadranka Neralić

Dvadeset je godina prošlo od, sada već tako davne, 1992. godine, kada je dr. Radoslav Bužančić u izlaganju naslovljenom »*Renovatio urbis* Koriolana Cipika u Trogiru« na međunarodnom znanstvenom skupu održanom u Trogiru povodom okvirne 550. godišnjice rođenja renesansnog umjetnika Ivana Duknovića predstavio svoja razmišljanja o obnovi grada koja je uslijedila nakon mletačkog osvajanja u ljeto 1420. godine i koja se s povremenim prekidima odvijala tijekom cijeloga petnaestog stoljeća. Zbornik radova objavljen je 1996. godine. Dr. Bužančić je ovim radom u hrvatsku historiografiju uveo pojam *renovatio urbis*, obnova grada. Grandiozni projekt obnove grada Trogira tada je vezao uz ime Koriolana Cipika (1425. – 1493.) – humanista i ratnika koji se istakao vojnim pothvatima protiv Turaka u Maloj Aziji. I... najavio svoje buduće intenzivno druženje s trogirskim, venecijanskim, firentinskim i rimskim kulturno-umjetničkim, humanističkim krugovima. Od tada pa sve donedavno, dr. Radoslav Bužančić je proveo brojna arheološka istraživanja i konzervatorske radove na čitavom nizu trogirskih spomenika, te još potpunije upoznao svu njihovu slojevitost.

U svojoj najnovijoj knjizi objavljenoj u nakladi Književnog kruga iz Splita u naslovu ponavlja sintagmu »*renovatio urbis*«, ali ju ovaj put vezuje uz ime Nikole Ivanovog Firentinca, velikoga renesansnog kipara i graditelja koji je svojim djelima obogatio već ionako prebogatu baštinu Trogira, Šibenika i Zadra na kraju prvog stoljeća mletačke uprave u Dalmaciji. Nikoli Firentincu i njegovim zahvatima na javnim i privatnim građevinama glavnoga gradskog trga posvetio je veliki, drugi dio ove bogato dokumentirane knjige. Na svakoj njenoj stranici možete osjetiti autorovo oduševljenje za sve što je trogirsko – njegovu srednjovjekovnu umjetnost 12. i 13. stoljeća, ranorenesansne gradnje i skulpture 15. stoljeća, građevinske zahvate prve polovice 17. stoljeća, za njegove umjetnike i graditelje, patricije i pučane.

Već u prvim poglavljima ove lijepo i vrhunski ilustrirane knjige dr. Bužančić postavlja dva istraživačka pitanja:

1. Zašto je renesansni zahvat na glavnome gradskom trgu ostao neprimijećen usprkos brojnim reprezentativnim gradnjama i ukrašavanju trga kvalitetnim skulpturama? Na ovo je pitanje odgovor pronašao u etičkim i estetičkim odrednicama ranorenesansnog graditeljstva utemeljenog na teoretskom traktatu Leona Battista Albertija »koji ostavlja sponu prema povijesnoj baštini restauracijom stare strukture i uklapanjem nove strukture u staru. Tome je pridonio i antikvarizam prve polovice 15. stoljeća, kao svjetonazor kojem su pripadali Trogirani Petar Cipiko i njegov proslavljeni prijatelj Ciriak iz Ankone, te čitav naraštaj humanista Dalmacije druge polovice 15. stoljeća, na čelu s Koriolanom Cipikom, zbog kojega su se Trogirani s posebnim pijetetom odnosili prema starinama.« (Str. 12).

2. Tko su, dakle, bili naručitelji gradnje i kako su došli u kontakt s umjetnicima s tako dobrim poznavanjem teoretskih traktata nastalih na samom početku 15. stoljeća?

Iz ovih je pitanja jasno da će autor svoja razmatranja kojima će nas uvesti u središnji dio svoje knjige – djelatnost Nikole Firentinca na oblikovanju glavnoga gradskog trga na kojem dominiraju katedrala sv. Lovre na sjeveru, komunalna palača na istoku, crkve sv. Marije *de platea* i Sv. Sebastijana s gradskom ložom na jugu te dvije palače obitelji Cipiko pregrađene sredinom 15. stoljeća na zapadu (svakom od ovih spomenika posvetio je posebno poglavlje detaljno analizirajući sve provedene intervencije), potražiti u gotovo paralelnim sudbinama dvaju gradova koji će tijekom cijeloga 15. stoljeća biti neodvojivo povezani. To su Trogir i Rim.

Trogirski su se građani nakon mletačkog osvajanja u ljeto 1420. godine morali angažirati na obnovi u bombardiranjima teško stradalog grada. Tada nije oštećena samo katedrala, nego i kuće, ulice, trgovi i gradske zidine. Stoga je građenje upravo nakon 1420. godine pa sve do kraja stoljeća ovdje bilo sastavni dio života.

Iste je te 1420. godine papa Martin V., potomak drevne aristokratske rimske obitelji Colonna, izabran za papu na saboru u Konstanzu 1417. godine, Papinsku kuriju vratio u njeno prirodno sjedište, nakon više od 100 godina izbivanja (naime, tijekom cijeloga 14. stoljeća pape i sve kurijalne službe borave u Avignonu). No, zatekao je zapušten grad, porušene ili oštećene crkve i palače, ulice i mostove, pa je narednih desetak godina svog upravljanja Rimskom i univerzalnom crkvom proveo na njihovoj obnovi. Rim, kao veliki grad, središte zapadnoga kršćanstva i papinske kurije prirodno je privlačio dobro obrazovane prve humaniste – književnike, pravnike, umjetnike, graditelje. Među pokroviteljima humanističke kulture koji su u svojoj palači okupili jedan od najranijih i najpoznatijih humanističkih krugova u Rimu jest kardinal Giordano Orsini (umro 1438. godine), osoba s kojom su Trogirani vrlo rano ostvarili prve kontakte. Naime, na Crkvenom saboru koji je u Konstanzu (1414. – 1417.) okupio kardinale, nadbiskepe, biskepe i opate, pravnike i teologe, kako bi pronašli rješenje za prevladavanje Velikoga zapadnoga crkvenog raskola, na istoj su se strani, kao izbornici pape Martina V., našli trogirski biskup Šimun de Dominis – predstavnik ugarsko-hrvatskog kralja Sigismunda Luksemburškog, i kardinal Giordano Orsini. Bogat i utjecajan, energičan crkveni političar i prosvijećeni pokrovitelj humanističke kulture u Rimu, kardinal Orsini prijatelj je znanstvenika i umjetnika,

sakupljač rijetkih klasičnih tekstova. U njegovoj su se rimskoj palači *in via Papalis* na Monte Giordanu – nasuprot tvrđavi Sv. Anđela i u blizini crkve San Salvatore in Lauro – sastajali humanisti **Leonardo Bruni** (1374. – 1444.), bilježnik i glavni tajnik firentinske komune; **Lorenzo Valla** (oko 1407. – 1457.) autor povijesnih radova među kojima se ističe studija o lažnoj Konstantinovoju darovnici; **Poggio Bracciolini** (1380. – 1459.) koji je žarom pravog sakupljača na raznim putovanjima pronalazio Ciceronova djela; kardinalov osobni tajnik **Leonardo Dati** (1408. – 1472.); vrsni poznavatelj grčkog jezika i sudionik sabora u Ferrari i Firenzi **Ambrogio Traversari** (1386. – 1439.); **Niccolò Niccoli** (1364. – 1437.) čija je bogata biblioteka postala osnovom biblioteke Sv. Marka u Firenzi; vlasnik humanističkih škola u Veroni i Ferrari **Guarino iz Verone** (oko 1374. – 1460.); **Nikolaus von Kues, Cusanus** (od 1448. do smrti 12. kolovoza 1464. kardinal rimske bazilike Sv. Petra *in vincoli*), **Ciriaco Pizzicoli Anconitano** (1391. – 1452.) kojega gotovo da i nije potrebno posebno predstavljati: uz njegovo se ime vežu počeci znanosti o epigrafiji na jadranskom području, koji je više puta posjetio Pulu, Zadar, Trogir, Split i Dubrovnik. Za oslikavanje freskama prostorija svoje palače angažirao je kardinal Orsini najbolje umjetnike svog vremena – **Masolina di Panicalea** (1383. – 1440.) i **Paola Uccella** (1397. – 1475.). Dugogodišnji suradnik i poznanik kardinala Orsinija, apostolski legat u Ugarskoj, Češkoj, Moravskoj, Njemačkoj i Poljskoj, prijatelj i saveznik pape Martina V., **kardinal Branda Castiglione** (1350. – 1443.) pripadao je istome humanističkom krugu. U njegovoj naslovnoj bazilici sv. Klementa (od 6. lipnja 1411. godine) slikar Masolino je između kraja 1427. godine i veljače 1431. godine freskama oslikao kapelu sv. Katarine Aleksandrijske. U ovoj se bazilici nalazi kapela sv. Ivana Krstitelja s nadgrobnim spomenikom još jednog kardinala kojemu je ona šezdesetih godina 15. stoljeća bila naslovna crkva. Radi se o tajniku pape Eugena IV., biskupu Adrije i nadbiskupu Ravenne, papinskom legatu Bartolomeu Roverelli (Rovigo, 1406. – Rim, 2./5. svibnja 1476., kardinal od 1461. godine) a izradio ga je upravo Trogiranin Ivan Duknović.

Kardinal Orsini je bio jedan od prvih renesansnih prinčeva koji se zanimao za antičku dramu, pa je u svojoj biblioteci sakupio dragocjene rukopise s djelima Plauta, Terencija i Seneke, a u svojoj je *sala theatri* (prvom renesansnom kazalištu u zatvorenom prostoru) vjerojatno planirao postavljati privatne izvedbe. U kardinalovoj su biblioteci znanstvenicima bila na raspolaganju 254 dragocjena rukopisna kodeksa, među kojima je vjerojatno najpoznatiji bio tzv. *Codex Ursinianus*, danas kodeks Vat. lat. 3870 Vatikanske apostolske biblioteke, s dvanaest novih Plautovih komedija, što mu ga je iz Kölna u Italiju donio njegov prijatelj i suradnik Nikolaus von Cues, Cusanus.

Iz ovoga rimskoga humanističkog kruga nije teško izdvojiti one koji su svojim primjerom i djelovanjem mogli utjecati na slične pojave u Dalmaciji i Trogiru. Među trogirskim plemićima posebno istaknuto mjesto pripada trogirskoj patricijskoj obitelji Cipiko koja je svom gradu i Dalmaciji podarila nekoliko uglednih humanista. Prvo u nizu ime je Petra Cipika, uz kojega već tridesetih godina 15. stoljeća vezujemo djelovanje prvoga humanističkog kruga u Trogiru. Petar Cipico je u duhu ranorenesansnih firentinskih i rimskih znanstvenika, zaljubljenika u antičku književnost i epigrafiju, sakupljao antičke epigrafske spomenike (pa je u svojoj palači, vjerojatno pod utjecajem svoga zadarskog

suvremenika i prijatelja Šimuna Kožičića Benje i ankonitanca Cirijaka de Pizzenicollisa, oblikovao prvi lapidarij na jadranskoj obali), stare rukopise – kako na svojim putovanjima, tako i u bogatoj biblioteci benediktinskoga samostana sv. Ivana Krstitelja. Petar Cipiko je bio blizak školi Guarina iz Verone koji je grčki jezik učio u domu Manuela Crysolora u Konstantinopolu, a od 1436. godine djelovao na Sveučilištu u Ferrari kao profesor retorike. Brojna djela iz Cipikove biblioteke potječu upravo iz Guarinova skriptorija. Donedavno se pretpostavljalo kako iz istog skriptorija potječe i čuveni *Codex Tragurinus* s odlomkom Petronijeva Satirikona (*Cena Trimalchionis*) jer je pronađen u Cipikovoj biblioteci. Istraživanja Bratislava Lučina objavljena 2005. godine, međutim, ukazuju na vezu sa splitskim književnikom Markom Marulićem koji je početkom 16. stoljeća bio njegov vlasnik. To je još jedan podatak iz povijesti književnosti i kodikologije što nam ga u svojoj knjizi o obnovi grada Trogira u 15. stoljeću donosi dr. Bužančić (str. 23). Petar Cipiko je svakako poznavao i Guarinove pedagoške radove, kako to u njegovom kodeksu potvrđuju prijepisi antičkih tekstova posvećenih odgoju djece (poput prijepisa Plutarhova *De liberis educandis*). Nesumnjivo je i svog sina Koriolana odgojio na Guarinovim traktatima (str. 33).

Guarino iz Verone je 1429. godine na zamolbu vojvode Nikole d'Estea, postao učitelj njegova najstarijeg sina Leonella kako bi ga pripremio za buduću vladarsku ulogu u Ferrari. Na Leonellov je nagovor Leon Battista Alberti započeo pisati svoje djelo *De re aedificatoria*, a upravo njemu od 1436. godine posvećuje neka svoja djela. Traktat o građenju Alberti za života nije završio. Nedovršeno je djelo pokazao papi Nikoli V. (Tomasso Parentucelli, 1447. – 1455.) uz čije se ime vezuju veliki zahvati na obnovi Rima povodom održavanja Jubilarne, 1450. godine, a Albertijevi su postulati primjenjivani i u obnovi brojnih rimskih građevina.

Premda tiskom neobjavljeni, Albertijevi su etički i estetski principi uskom krugu humanista bili poznati prema rukopisima – bili su to u prvom redu graditelji i umjetnici s kojima je tijesno surađivao, poput arhitekata Antonija Rossellina u Firenci i Rimu, Matea Pastija u Riminiju, Luke Fancellija koji preuzima urbanistički zahvat na preuređenju glavnoga gradskog trga u Mantovi njenoga vladara Ludovica Gonzage, Lucijana Laurane u Urbinu i Francesca Laurane u Napulju. Rukopise njegova temeljnog traktata o građenju posjedovao je i urbinski vojvoda Federico da Montefeltre, a dva su bila kopirana u Firenci za biblioteku ugarsko-hrvatskog kralja Matije Korvina. Jednu kopiju, danas poznatu kao rukopis Eaton, koja je vjerojatno nastala između 1478. i 1480. godine, barem od 1489. godine posjedovao je i Bernardo Bembo, otac kardinala Pietra Bemba.

Dok za Petra Cipika možemo tek nagađati kako se susreo s Albertijevim djelima, za njegova sina Koriolana možemo sa sigurnošću ustvrditi da je u svom studiolu imao prijepise i da ih je čitao. To se može zaključiti iz parafraze Albertijeva pisma firentinskom arhitektu Brunelleschiju iz prologa temeljnoga Albertijevog djela u kojemu se prvi put iznose konstrukcija perspektive i načela slikarstva te njegov pristup urbanizmu »De pictura« u Cipikovim ratnim memoarima objavljenima u Veneciji 1477. godine (str. 30).

Od humanista bliskih Koriolanu Cipiku dr. Bužančić ističe **Bernarda Bemba** s kojim je nekoliko godina studirao na Sveučilištu u Padovi i tada mu vjerojatno darovao

Codex Tragurinus kojega je Juraj Kožičić Benja posvetio Petru Cipiku; **Markantonija Morosinija** kojemu je Koriolan posvetio svoje djelo *De bello Asiatico* i **Markantonija Sabellica** iz Vicovara u blizini Rima, koji je bio kurator biblioteke sv. Marka u Veneciji, nastale donacijom kardinala Besariona. Sabellico je bio i vrstan povjesničar i autor brojnih epistola, a Koriolanu je uputio utješnu poemu povodom tragične smrti supruge Nikolette. Sabellicov prijatelj, gramatičar Antonio Palladio Fusco, u Trogir je stigao oko 1480. godine. Kao predavač gramatike u gradskoj školi i pedagog Koriolanove djece (sinova Alviza i Ivana koji su nastavili sjajne humanističke karijere svojih predaka), djelovao je sve do Koriolanove smrti 1493. godine.

Po ugledu na svoje suvremenike, i Koriolan Cipiko je u svojoj biblioteci posjedovao zavidan broj rukopisnih knjiga, a osim zbirke antikviteta i muzeja epigrafskih spomenika, od oca Petra je naslijedio i strast kolekcionara. To ga svrstava u krug uglednih dalmatinskih antikvara među kojima se ističe zadarski nadbiskup Maffeo Vallaresso (1450. – 1494.), bliski prijatelj sa strastvenim numizmatičarem, sakupljačem antičkih gema i spomenika, kardinalom Pietrom Barbom (budućim papom Pavlom II.) i njegovim nećakom, kardinalom Markom Barbom koji su svaki u svoje vrijeme bili komendatarni upravitelji velikih benediktinskih opatija, Sv. Krševana u Zadru i Sv. Ivana u Trogiru. Premda je nadbiskup Vallaresso dobro povezan sa crkvenim dostojanstvenicima koji su na svojim gradnjama angažirali i samog Donatella, vrhunskog umjetnika Nikolu Firentinca u Zadar je uspio dovesti tek osamdesetih godina, nakon što je u Trogiru dovršena većina velikih intervencija.

Uz ime Koriolana Cipika vezano je gotovo sve što je u Trogiru izvedeno tijekom druge polovice 15. stoljeća: obnova katedrale, gradske lože i komunalne palače. Čak je i zahtjev da se grad dodatno utvrdi upućen u Veneciju nakon njegova povratka iz Male Azije. Stalno obavljajući odgovorne javne dužnosti, već od pedesetih godina 15. stoljeća (1456. i 1460. godine je bio operarij katedrale) zasigurno je sudjelovao u odabiru izvođača gradnji, kipara i rezbara (iz Venecije za izradu novih ormara u sakristiji katedrale), pa se zato pojavljuje u ugovoru za kapelu sv. Ivana Trogirskog kao pokrovitelj Nikole Firentinca. On međutim nije bio jedini trogirski patricij i humanist uključen u albertijevski projekt obnove grada. Pored njega svakako treba istaći i Ivana i Šimuna Sobotu, Fantina de Vallea, Ivana Stalića, Nikolu Milinovića, Martina Šibenčanina, pripadnike uglednih obitelji Andreisa, Lucića, Dragača i Kažotića, manje poznate kanonike i svećenike, opate i redovnike te biskupe Angela Cavazzu (1440. – 1453.) i Jakova Turlona (1453. – 1483.), kojima su u ovoj knjizi posvećene brojne stranice, a bez kojih se na velikom gradilištu glavnoga trga nije moglo poduzeti ništa.

Na zapadnoj strani glavnoga trga nalaze se dvije palače Cipiko, jedine privatne građevine na trgu. One su tijekom druge polovice 15. stoljeća obnavljane tri puta. Koriolan je prvu obnovu poduzeo 1457. godine i povjerio ju je lokalnim graditeljima iz kruga Andrije Alešija. Drugu radikalnu obnovu početkom sedamdesetih godina, po arhitektonskom ustroju bližu rimskim primjerima palača, predvodio je Nikola Firentinac, kojemu se mogu pripisati i osobito elegantni konstruktivni zahvati u dvorištima obiju palača. Treću su obnovu poduzeli Koriolanovi nasljednici nakon njegove smrti 1493. godine, angažiravši za izradu portala Ivana Duknovića. Koriolan je ovim zahvatima nesumnjivo popravio obiteljsko

naslijeđe, ali se njima uključio i u oblikovanje zapadnog pročelja trga. Neposredno pred početak radova na krstionici početkom šezdesetih godina 15. stoljeća, najvjerojatnije su nastali i planovi za proširenje trga i njegovu novu regulaciju. Neke su ulice zatvorene (preoblikovanjem gradske lože zatvorena je antička ulica paralelna s kardom, a s druge ju je strane zatvorila gradnja nove krstionice), porušene su neke stare gradnje (poput stare krstionice koja se nalazila na sredini trga između katedrale i crkve svete Marije čime je trg proširen). Predvorje romaničke rotonde sv. Marije *de platea* srušeno je kako bi se na njegovom mjestu sagradila crkva sv. Sebastijana, a ova je izvedba cijelom uređenju trga dala posebnu težinu. Autor je uspoređuje sa sličnim zahvatima, poput albertijevskih obnova izvedenih za pontifikata pape Nikole V. u Rimu – na crkvi Santo Stefano Rotondo, koju je obnovio Bernardo Rossellino te crkvi San Teodoro koju je obnovio Pietro di Giovanni da Varese (str. 125-126). Graditeljska ostvarenja na trgu upućuju na Nikolu Firentinca kao projektanta urbanističke regulacije. Njegovu važnu ulogu u obnovi glavnoga gradskog trga dr. Bužančić ocjenjuje riječima: »Ovom je »renovacijom« trg proširila prema istoku i promijenila mu usmjerenje, a njegovim je pročeljima dala nov izgled. Iako se Nikola Firentinac u Trogiru pojavljuje relativno kasno kada je Andrija Aleši već prilično odmakao u gradnji krstionice, on sređuje ideje trogirskih humanista i oblikuje ih u skladnu i cjelovito projektiranu arhitekturu. Njegova prisutnost u projektu renoviranja grada je nesumnjiva, no ipak je prihvatljivija pretpostavka kako je Nikola bio tek izvođač projekta nastalog prije, u humanističkom krugu u kojem se trogirsko plemstvo kretalo.« (Str. 156).

Trogirske su realizacije s elementima albertijevske teorije izvedene već šezdesetih godina 15. stoljeća a veze dr. Bužančić naslućuje u papinskim krugovima – odnosno dvoru pape Nikole V. gdje je teorija najprije predstavljena i obrazložena, te u Mantovi, gdje je papa Pio II. okupio europske vladare kako bi ih potakao na obrambeni rat protiv Turaka koji su 1453. godine osvojili Konstantinopol, a vojnim pohodima prijetili Dalmaciji i Bosni. Na ovom su sastanku, *Convegno di Mantova*, prisutni između ostalih i Trogirarin Fantino della Valle koji je upravo u ambijentu kurije pape Pija II., Pavla II. i Siksta IV. ostvario najuspješniju crkvenu karijeru prelata porijeklom s istočne jadranske obale. Upravo u njemu dr. Bužančić nalazi najizraavniju poveznicu s urbanističkim zahvatom koji je u Trogiru uslijedio šezdesetih godina 15. stoljeća, a bio je povjeren uglednoj graditeljskoj radionici Andrije Alešija koji se oko 1460. godine iz Splita preselio u Trogir.

Ovo su tek neke od brojnih paralelnih veza između Rima i Trogira, kroz koje nas autor dr. Radoslav Bužančić poput dobrog poznavatelja antičke, srednjovjekovne i renesansne književnosti, filozofije, povijesti, povijesti umjetnosti, graditeljstva i urbanizma suvereno vodi. On odlično poznaje crkvene karijere rimskih i trogirskih visokih prelata, uglednih patricija humanista, svećenika i umjetnika i povezuje ih u gusto isprepletenu mrežu međusobnih odnosa. U Trogiru je raspoznao izrazito plodno tlo za primanje i ostvarivanje ideja oblikovanih u intelektualnim rimskim krugovima. Svaka stranica ove knjige odaje doista ogromnu autorovu erudiciju, a pažljivi će se čitatelj uvjeriti kako je Trogir tijekom 15. stoljeća doista bio grad velikih djela.

TALIJANSKI ODJECI TOMASOVIĆEVA TASSA

Nicoletta Russotti Babić

Četvrta stoljetnica smrti Torquata Tassa, godine 1995. bila je obilježena u čitavu svijetu – od Italije, preko Europe sve do Sjedinjenih Američkih Država. Najvažnija talijanska središta posvećena istraživanju pjesnikove ostavštine jesu Sorrento, mjesto u kojem se on 1544. godine rodio i u kojem danas, pod predsjedanjem Antonina Cuoma, djeluje *Associazione Studi Storici Sorrentini*, te Bergamo, odakle potječe Tassova obitelj. Najveći pothvat u pjesnikovu čast, koji je pokrenut upravo u povodu te obljetnice, kritičko je izdanje njegovih djela, što izlazi pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture (*Ministero dei beni culturali*) i pod stručnim vodstvom prof. Guida Baldassarrija, ugledna talijanista i proučavatelja tradicije viteške epike 15. i 16. stoljeća; taj zamašni izdavački pothvat još nije priveden kraju.

U međuvremenu proslava obljetnice bila je prigoda za brojne znanstvene skupove. U Hrvatskoj je ugledni komparatist i prevoditelj s romanskih jezika Mirko Tomasović uredio i 1995. objavio dvojezičnu antologiju naslovljenu *Ljuvene rane / Le piaghe d'amore*, koja sadrži hrvatske prepjeve Tassovih stihova nastale u razdoblju od 1580. do 1995. Knjiga je objavljena kao svojevrsna najava međunarodnoga skupa *Tasso i Hrvati*, održanoga od 3. do 6. prosinca 1995. u Dubrovniku, na kojem su najugledniji domaći i inozemni znalci iznijeli brojne nove spoznaje o pjesnikovu životu i opusu te o njegovoj recepciji, s osobitim naglaskom na onu hrvatsku. Izbor Dubrovnika kao mjesta održavanja skupa nije, dakako, bio slučajan, jer u hrvatskoj recepciji Tassa upravo taj grad ima istaknuto mjesto: dobro je poznato da je Dubrovčanin Dominko Zlatarić Tassova *Amintu* preveo u Padovi iz rukopisa te ga objavio tiskom u Mlecima, 11. kolovoza 1580.; prvo izdanje talijanskog izvornika pojavilo se nekoliko mjeseci nakon te jedinstvene prijevodne *editio princeps*.

Mnogostoljetnu povezanost hrvatske književne kulture i Tassova djela dodatno potvrđuje nedavna pojava (2009.) hrvatskoga prepjeva *Oslobođenog Jeruzalema*, što ga također zahvaljujemo Mirku Tomasoviću (objavila ga je Matica hrvatska u Zagrebu, u svojem nizu »Svjetski klasici«). Podsjetiti je da je on još 2005. preveo prva tri pjevanja epa i objavio ih 2007. u časopisu *Forum Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*.

Upravo je pojava toga prepjeva pobudila zanimanje urednika časopisa *Studi Tassiani Sorrentini*, u kojem se svake godine objavljuju radovi s godišnjih seminara o pjesniku što se redovito održavaju u sklopu obilježavanja godišnjice pjesnikova rođenja. Stoga su u svesku za 2009. u dodatku objavljena tri spomenuta pjevanja u Tomasovićevo prijevodu, s usporedno otisnutim izvornikom te s njegovim objašnjenjima, s popratnom *Bilješkom i Prevoditeljevom napomenom*. Integralni hrvatski prepjev iz 2009. popraćen je opsežnim aparatom: na početku su uvodna studija o Tassovu životu i djelu, opširan ljetopis Tassova života i djela te prepjevateljeva napomena; slijedi sam prepjev, no tako da se prije svakog pjevanja čita Tomasovićevo prozno sažetak njegova sadržaja, a nakon svakog pjevanja brojne bilješke i objašnjenja; nakon epa slijedi popis izvornih i prijevodnih njegovih izdanja te bibliografski prilog »Tasso u Hrvata« koji je sastavila Nedjeljka Paro (hrvatski prijevodi; literatura o Tassu); na kraju je kazalo imena.

Pojava ovog izdanja pobudila je znatno zanimanje u Italiji, pa su se posljedično pojavili i članci u tamošnjim tiskovinama. Prvi osvrt na Tomasovićevo knjigu izišao je 29. svibnja 2011. u napuljskom dnevniku *Il Mattino* (str. 48); u njemu se izriču pohvale prevoditeljevu postignuću, koje da je rezultat velikoga strpljenja i preciznosti, a uz to skreće se pozornost na brojne poteškoće u prevođenju, osobito zbog različitosti talijanskog *endecasillaba* i hrvatskoga jedanaesterca, koji se ravnaju po različitim metričkim pravilima. U tjedniku *Agorà della Penisola Sorrentina* od 4. lipnja 2011. govori se o najnovijem izdanju *Oslobođenoga Jeruzalema* na stranom jeziku, pri čemu se također spominju metričke poteškoće, podsjeća se na dubrovački simpozij i antologiju hrvatskih prepjeva iz 1995., kao i na tri pjevanja u Tomasovićevo prepjevu objavljena 2009. u *Studi Tassiani Sorrentini*. O porastu zanimanja talijanskog čitateljstva za pohrvaćenoga Tassa znakovit je i spomen prethodnoga integralnog hrvatskog prepjeva, onoga iz pera Gjorgja Ivankovića, za koji se kaže da »nema vrijednost kojom bi mogao pobuditi zanimanje kod proučavatelja Tassa s ove strane Jadrana«.

I sorrentinski časopis za književnost *Il porticciolo* u prvom je broju za ožujak 2012. jedan članak posvetio temi »Torquato Tasso u hrvatskoj kulturi«. Njegov autor, Antonino Cuomo, još je 1985. utemeljio *Associazione Studi Storici Sorrentini*, kojemu je predsjednik, a ujedno je urednik publikacije *Studi Tassiani Sorrentini*. U članku se najprije nabrajaju skupovi što su u čast pjesniku križarskih pohoda održani 1995. u Sorrentu, Bergamu, Napulju, Ferrari, Padovi i Veneciji, Salernu i Rendeu, Mantovi, Urbinu i Genovi, a zatim se spominju i oni izvan Italije: u Parizu, Londonu, Freiburgu i Düsseldorfu te u Hrvatskoj, u Dubrovniku. Ne smije se zaboraviti, ističe pisac članka, da je prvo izdanje *Aminte* objavljeno upravo na hrvatskom jeziku, nekoliko mjeseci prije talijanskoga prvog izdanja, što ga je u Cremoni 15. prosinca 1580. objavio tiskar Cristoforo Draconi. Antonino Cuomo podsjeća svoje čitatelje da taj prijevod potječe iz pera Dubrovčanina Dominka Zlatarića, koji je bio *rector artistarum* Sveučilišta u Padovi. Tijekom narednih stoljeća uslijedili su na hrvatskom jeziku brojni prepjevni i studijski prilozi: do 2011. registrirano je, utvrđuje Cuomo, 96 bibliografskih jedinica te 61 studija ili članaka o Tassu i njegovim djelima. On napose ističe antologiju hrvatskih prepjeva iz 1995., za koju kaže da je »veoma raznovrsna

i iznimno vrijedna«, te dakako Tomasovićev cjelovit prepjev *Oslobođenoga Jeruzalema* iz 2009.

U svojem vrlo informativnom osvrtu A. Cuomo spomenuo je i recenziju Tomasovićeve prepjeva iz pera ugledne znanstvenice Natke Badurine sa Sveučilišta u Udinama. Njezin tekst objavljen je u časopisu *Studi Slavistici* 8 (2011.), str. 364-367, a zbog svoje temeljitosti i stručne upućenosti zaslužuje dodatnu pozornost u ovom pregledu talijanske recepcije novoga hrvatskog prepjeva *Oslobođenog Jeruzalema*. U svojem tekstu N. Badurina najprije objašnjava značenje Tomasovićeve poduhvata u svjetlu hrvatske prijevodne tradicije, u kojoj se već oko stotinu godina provodi zahtjevna praksa da prijevod pjesničkog teksta mora i u versifikacijskom obliku biti načelno podudaran s izvornikom (to valja istaknuti s obzirom na činjenicu da su druge nacionalne književnosti iskušavale i drugačije, slobodnije prijevodne pristupe, kao npr. ritmiziranu prozu). Taj kriterij tzv. metričke adekvatnosti oprečan je funkcionalističkom pristupu, prema kojem je Tassova jedanaesteračka *ottava rima* bila prevođena gundulićevskim osmercem ili desetercem preuzetim iz narodnoga pjesništva (ovo drugo rješenje rabilo se u 19. st., ali je odbačeno kao posve neprikladno u pogledu evokacija što ih bude s jedne strane deseterac a s druge talijanski *endecasillabo*). Prvi pokušaji prijevoda u jedanaestercu pojavljuju se već sredinom 19. st. (silabički jedanaesterci Ivana Mažuranića), no krajem stoljeća uspostavlja se akcenatsko-silabično načelo, koje uz usavršavanja traje do danas. Konačna prevaga akcenatsko-silabičnog jedanaesterca jamske tendencije kao najboljega prijevodnog adekvata za *endecasillabo* uspostavljena je prepjevom Danteove *Božanstvene komedije* iz pera Mihovila Kombola u prvim desetljećima 20. st. Tako je tijekom 20. st. stvorena poetika prevođenja talijanskog renesansnog i baroknog pjesništva, koja je ostvarena u skupnom prijevodu Petrarkina *Kanconijera* (1974.), pod uredničkim vodstvom Frana Čale i uz sudjelovanje većega broja prevoditelja. Među njima je bio i M. Tomasović, koji je 2003. ponovno sam preveo izbor iz *Kanconijera*, dodatno usavršavajući kriterije, osobito u pogledu sroka. Nakon toga vratio se prepjevanju *Oslobođenog Jeruzalema*, što je bio započeo već u devedesetim godinama prošlog stoljeća.

Natka Badurina ističe još jednu značajku integralnoga prepjeva Tassova epa: polazeći od Kombola i od prevoditelja *Kanconijera*, Tomasović još obilnije uvršćuje u svoj prepjev leksičko blago hrvatskoga pjesništva 16. i 17. st., napose onoga dubrovačkog; no osim raguzeizama on se slobodno služi riječima iz čakavskog i kajkavskog narječja, ali i leksičkom baštinom hrvatske književnosti općenito, postižući time osobitu profinjenost i bogatstvo izraza, a da pri tom prepjev ne zvuči pretjerano arhaično ili »raguzeizirano«.

Upravo u visokoj razini versifikacija te u otkrivanju dosad nedovoljno uočenih potencijala hrvatskog jezika, recenzentica vidi veliku vrijednost Tomasovićeve prepjeva; zahvaljujući njegovu trudu, Tassov se ep pojavljuje pred hrvatskim čitateljem kao sljednik bogate tradicije, ali i kao remek-djelo našeg vremena.

KRONIKA KNJIŽEVNOGA KRUGA SPLIT

LISTOPAD – STUDENI 2012.

23. listopada

– U dvorani Književnog kruga, u sklopu programa »Susreti ispod ure«, predstavljena je nova zbirka pjesama Duška Geića, pisana trogirskom čakavicom, pod nazivom *Na kanatu* (Književni krug Split, 2012.). O zbirci, fenomenu trogirске čakavice i posljednjem govorniku tog idioma govorio je Bratislav Lučin. Ženski vokalni kvartet »Pro musica« izveo je nekoliko skladbi domaćih autora, a pjesme na trogirskoj čakavici pročitao je sam autor.

25. listopada

– U sklopu programa »Susreti ispod ure«, u dvorani Književnog kruga, predstavljena je zbirka pjesama *Svanuće* Lazara Jovanovića (Književni krug Split, 2012.). O autoru i knjizi govorili su Nenad Cambi i Tonko Maroević, a autor je pročitao nekoliko pjesama.

12. studenoga

– U sklopu manifestacije Stivanja 2012., Dana grada Trogira i blagdana sv. Ivana Trogirskog, predstavljene su u Trogiru dvije knjige Književnog kruga. U galeriji »Cate Dujšin Ribar« u organizaciji udruge Združeni artisti predstavljena je zbirka pjesama *Na kanatu* posljednjeg pjesnika trogirске čakavice Duška Geića. Zbirku je predstavila Ivanka Mijić uz uvodno slovo Daniele Kontić Strojjan, a predstavljanje je obogatio nastup klape »Rašpe« i kvarteta »Pro musica«.

U katedrali je u isto vrijeme predstavljena knjiga Radoslava Bužančića: *Nikola Ivanov Firentinac i trogirska renovatio urbis*, koju su uz župnika don Pavla Piplicu, kao domaćina, predstavili Jadranka Neralić i autor. Predstavljanje je pratio Katedralni zbor mladih pod ravnanjem Vinka Buble.

15. studenoga

– U sklopu programa »Susreti ispod ure«, u dvorani Književnog kruga predstavljene su dvije zbirke pjesama Jagode Marović Sinti: *Prosuta ogrlica* (Književni krug Split, 2012.) i *Jesmo Izrael* (Naklada Bošković, 2012.). Uz domaćina Nenada Cambija, o pjesmama i autorici govorili su Petar Opačić i Zoran Bošković, a izbor iz pjesama pročitala je sama autorica.

22. studenoga

– U dvorani Književnog kruga, u sklopu programa »Susreti ispod ure«, Nenad Cambi i Joško Belamarić održali su predavanje pod naslovom »Bitka na Milvijskom mostu – o 1700. obljetnici«. Domaćin je bio Ivo Grabovac.

(Sastavila Vinka Glunčić-Bužančić)

MOGUĆNOSTI

Časopis za književnost, umjetnost i kulturne probleme

Split, 2012.

Godina LIX.

Brojevi 1-12

Urednici:

Josip Belamarić

Hrvoje Čulić

Igor Fisković

Bratislav Lučin

Petar Opačić

Izdavač: KNJIŽEVNI KRUG SPLIT, Ispod ure 3, Split

SADRŽAJ

POEZIJA

ARMANDA, Joško. Mrvice sriće	7-9	77
BOGDANOVIĆ, Bojan. Pjesme	1-3	8
FRANCESCHI, Ivan (Giovanni). Mosorski bard (s talijanskog prepjevao T. Maroević)	4-6	13
GOLEŠ GLASNOVIĆ, Biserka. Neka mi se smiluje rame tvoje	7-9	68
JELUŠIĆ, Božica. O-tokarenje	1-3	1
JENDRIČKO, Slavko. Crno poput nas	4-6	123
LEVERTOV, Denise. Izabrane pjesme (izbor, prijevod i bilješka P. Opačić)	1-3	63
MAHMUTEFENDIĆ, Kemal. Pjesme	1-3	21
PANORAMA SPLITSKOG PJESNIŠTVA U DVIJETISUĆITIMA (izabrala I. Čagalj)	10-12	4
WILLIAMS, Charles Kenneth. Izbor pjesama (preveo M. Đurđević)	7-9	85

PROZA

LJUBETIĆ, Jerko. Bijeli leptir	7-9	23
MASCIONI, Grytzko. Umornoj lisici i rep smeta (prevela T. Čale)	10-12	105
PELIKAN, Miroslav. Ana Kraus	7-9	35
SOREL, Sanjin. Bijeg od sebe	1-3	48
ŠODAN, Ivica. Ljubav u sivilu sumraka	1-3	28
VALENT, Milko. Nives, obojena svjetlost	4-6	73

DRAMA

KLJAKOVIĆ, Vanča. Sedan smrtni grija	10-12	81
--	-------	----

STUDIJE, RASPRAVE, ESEJI

ADDISON, Joseph. Jedanaest eseja (prevele J. Splivalo-Rusan i G. Gračan).	7-9	100
AVIROVIĆ, Ljiljana. Politika naziva hrvatskoga jezika u Italiji (1910. – 2010.). Stogodišnja zabluda ili naš nemar? . . .	10-12	147
BABIĆ, Dunja. Od Bospora do Jadrana: francuski fotografi otkrivaju spomenike Balkana, 1878.–1914.	4-6	55
BOKO, Jasen. Bilješka priređivača	10-12	103
BOŠNJAK, Branimir. Zdravko Malić i njegov mačak Murgo i kanarinac Švrljuga	7-9	150
BRATULIĆ, Josip. Hagiografija i historiografija	7-9	1
CATTANEO, Ruggero. Uvodna riječ na otvaranju znanstvenoga, književnog i izdavačkog programa <i>Marulićevih dana</i> 2012.	4-6	52
ČAGALJ, Ivana. Splitsko pjesništvo u dvijetisućitima	10-12	1
EREMUT, Antonija. <i>Dubrovačka trilogija</i> Iva Vojnovića kao triptih	10-12	140
KUIĆ, Ivanka. <i>Duje Balavac</i> i splitsko medijsko okruženje	7-9	139
KUZMANIĆ, Mario-Nepo. Još o prožimanju stanovništva Splita i Poljica	7-9	131
MACHIEDO MLADINIĆ, Norka. U susret objavljivanju pisama Ivana Meštrovića i Ive Tartaglie u razdoblju od 1905. do 1947.	4-6	43
MAROEVIĆ, Tonko. Zaneseni zavičajnik Giovanni (Ivan) Franceschi	4-6	1
NAZOR, Ante. Prožimanje stanovništva Splita i Poljica.	1-3	115
PAVLIČIĆ, Pavao. <i>Bolja polovica hrabrosti</i> kao alegorija	4-6	25
PODRUG, Ante. Govor na predstavljanju knjige: Plinije Stariji, <i>Povijest antičke umjetnosti</i>	7-9	154
PRESSOUYRE, Léon. Od Bospora do Jadrana (prevela D. Babić).	4-6	59
RADIĆ, Željko. Splitski statut iz 1312. godine između prošlosti i suvremenosti	10-12	68
RAUKAR, Tomislav. Srednjovjekovni Split i Percevalov statut iz 1312. godine	10-12	59
SPLIVALO-RUSAN, Jagoda. Joseph Addison – svjedok svoga doba.	7-9	97

RAZGOVOR

GRAČAN, Giga. Zapiši to, Janika	4-6	62
---	-----	----

PRIKAZI, RECENZIJE, OSVRTI

BAJIĆ-ŽARKO, Nataša. Fani Celio Cega, <i>Kaštel Novi u starom austrijskom katastru</i>	4-6	156
BOGNER-ŠABAN, Antonija. Višeslojnost autobiografskog <i>ja</i>	4-6	152
FERLUGA-PETRONIO, Fedora. Nikola Šop, <i>Vesoljski obiski. Izbrane pesmi</i>	4-6	147
FIAMENGO, Jakša. Razigrano, raspjevano putovanje Dalmacijom . .	7-9	161
GOLEŠ GLASNOVIĆ, Biserka. Aktivna rezignacija: ustrajati u nemogućoj nađi	1-3	155
MACHIEDO MLADINIĆ, Norka. Nesvakidašnja knjiga	1-3	163
NERALIĆ, Jadranka. Radoslav Bužančić, <i>Nikola Ivanov Firentinac i trogirski renovatio urbis</i>	10-12	152
PERKOVIĆ, Vlatko. Paljetkova suigra zbilje i fikcije	1-3	146
RUSSOTTI BABIĆ, Nicoletta. Talijanski odjeci Tomasovićeve Tassa	10-12	158
TOMASOVIĆ, Mirko. Hrvatski u poznatoj svjetskoj ediciji priručnika	7-9	158
VIDOVIĆ, Domagoj. Mirko Tomasović: <i>Raspri i rasprave</i>	4-6	142

IN MEMORIAM

TOMIĆ, Radoslav. Miloš Milošević (1920. – 2012.)	4-6	158
--	-----	-----

DOKUMENTI

* * *	Kronika Književnoga kruga Split.	1-3	165
* * *	Kronika Književnoga kruga Split.	4-6	161
* * *	Kronika Književnoga kruga Split.	7-9	164
* * *	Kronika Književnoga kruga Split.	10-12	161
* * *	Ispravak	7-9	168

